

PÄÄKIRJOITUS

- 4 ALEKSI LOHTAJA & TUOMO ALHOJÄRVI
Yhteinen tiedejulkaiseminen

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

TUTKIMUSARTIKKELI

- 8 LEENA RÄTTYÄ Yrittäjyys subjektiviteetin hallintana perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden laaja-alaisen osaamisen kokonaisuudessa "Työelämätaidot ja yrittäjyys"

NUMERON TAITEILIJAT

- 30 SIRJA PUURTINEN Lempeys, hoiva ja toivo

KÄÄNNÖS

- 37 LAUREN BERLANT Huomautus kansikuvasta: *Jos keho: Riva ja Zora keski-ässä*
39 ARI KORHONEN & KATARIINA MÄKINEN Jälkisanat: optimismin performanssi ja tilannetragedia

PUHEENVUOROT

- 46 AATU PUHAKKA Perussuomalaisten tiedekeskustelusta
56 KIRSI PAULIINA KALLIO Ihmisen osa ekokriisin maailmassa
63 KAROLIINA LUMMAA Ajatuksia jyrkän teellä

ESITTELYJÄ & ERITTELYJÄ

- 66 ALEKSI LOHTAJA Seppo Toiviainen ja Tutkijaliiton synty
72 MIKKO J. VIRTANEN, OLLI TIIKKAINEN & ROBIN LINNAVIRTA Uusi kierros sosiaalisesta konstruktionismista – kolmen eri sukupolven näkökulmasta
84 TIETEELLINEN ELÄMÄ

TOIMITUS Ari Korhonen, Katariina Mäkinen (päätoimittajat), Juha Raipola (toimitussihteeri), Tanja Tiekso (Numeron taiteilija -osio), Tuomo Alhojärvi, Jussi Backman, Tuukka Brunila, Hanna Kuusela, Jukka Könönen, Emma Lamberg, Aleksi Lohtaja, Hanna Lukkari, Karoliina Lummaa, Jussi Palmusaari, Marja Peltola, Janne Porttikivi, Minna Seikkula, Tero Toivanen, Juhana Venäläinen, Mikko J. Virtanen, Johan Wahlsten
TOIMITUSNEUVOSTO Mika Elo, Yrjö Haila, Ilpo Helén, Merja Hintsa, Samuli Hurri, Markku Koivusalo, Tuija Kokkonen, Turo-Kimmo Lehtonen, Susanna Lindberg, Maiju Loukola, Mika Ojakangas, Tuija Pulkkinen, Kari Saastamoinen, Kimmo Sarje, Petri Ylikoski

TILAUSHINNAT vuosikerta (4 nroa) 35€, Tutkijaliiton jäsenet 26€, opiskelijat ym. 25€, Eurooppaan 35€, Euroopan ulkopuolelle 38€. Välittäjän kautta tilattaessa lisämaksu. Tilaukset ovat jatkuvia. Seuraavaa vuotta koskevat peruutukset kuluva tilauskauden loppuun mennessä.

ULKOASU Otto Donner, Kimmo Kallio

TOTEUTUS Juha Raipola

PAINO Waasa Graphics

ISSN 0356-3677 (painettu) 2954-2162 (verkkojulkaisu)

JULKAISIJA & KUSTANTAJA Tutkijaliitto ry

tiedejaedistys.fi | tiedejaedistys@tutkijaliitto.fi

Yhteinen tiedejulkaiseminen

ALEKSI LOHTAJA & TUOMO ALHOJÄRVI

Ei liene uusi virsi, että tieteellinen julkaiseminen suomeksi on vuosi vuodelta haastavampaa. Kirjoittajat, toimittajat ja vertaisarvioijat tekevät työtään pääosin vapaaehtoisesti, korvauksetta ja muun työn ohessa. Samaan aikaan institutionaalinen tuki suomeksi tehtävälle tiedejulkaisemiselle on riittämätön. Kasvavat paino- ja jakelukulut, avoimesta julkaisemisesta seuraava tilaajamäärän pienentyminen, avustusten asteittainen pienentyminen ja erityisesti toiminnasta saatava akateeminen meritointuminen – tai pikemminkin sen puute – asettavat jo ennestään pienet resurssit koetukselle. Valitettava tosiasia – ja/tai itseään toteuttava trooppi – on, että tutkijat joutuvat miettimään entistä tarkemmin, kannattaako omaa aikaansa käyttää suomeksi tehtävän tiedejulkaisemisen talkoisiin.

Myös *Tiede & edistys*ssä on syksyn aikana pohdittu tiedejulkaisemisen lattiatasoa, kun lehdelle on haettu uutta päätoimittajaa. Kaava on edennyt tiedelehdille tuttuun tapaan: lehden tulevaisuus koetaan hyvin tärkeänä asiana, ja ajatuksia, toiveita ja kriteerejä lehden uudesta suunnasta on monella paljon. Samaan aikaan halukkaita itse tehtävään on niukasti. Ei sillä, etteikö työn tekeminen kiinnostaisi, mutta tuotantomuoto haraa vastaan. Harvan aineellinen toimeentulo kostuu päätoimittajuudesta, eikä CV:n päivityksellä – tai tieteen ja edistysen hengellä – ruokita nälkäisiä suita. Parempia

aikoja saataneen odotella – ottaen huomioon ”vallankumouksellisen liikkeen reaalisesti räjäjäinen tila” (Toiviainen 1986, 83) – joten jotakin on keksittävä kumouksia odotellessa.

Tilanne pakottaa katsomaan julkaisemisen resursointia uudesta näkökulmasta. *Tiede & edistys* onkin siirtymässä vuonna 2026 uudelleen päätoimittajien työryhmämalliin, jossa vastuu lehden toimittamisesta on jaettu useammalle tekijälle. Jaetun päätoimittajuuden kautta on toivottavasti mahdollista jakaa päätoimittajien työtaakkaa ja samalla vahvistaa myös prosessuaalisempaa ja entistäkin keskustelelevampaa otetta lehden toimitustyössä.

Päätoimittajien työryhmämalli on toki ensisijaisesti käytännöllinen tapa organisoida lehden vetovastuuta, mutta sen kautta voi ajatella myös akateemisessa kustantamisessa tapahtuvia laajempia muutoksia ja päätoimittajien laajentunutta työkenttää: on hoidettava lehden jutturotaatiota vertaisarvioprosesseineen, koordinoitava toimituskunnan ja -neuvoston työskentelyä, hankittava kirjoittajia ja ideoitava teemakokonaisuuksia, hallinnoitava huonosti toimivaa Journal.fi-alustaa, puhuttava avoimen julkaisemisen puolesta, suunniteltava ja toteutettava tiedeviestintää sekä hankittava julkaisulle rahoitusta. Kaikki tämä tapahtuu käytännössä korvauksetta ja muun työn ohessa.

Silti kriisitunnelmien suhteen on oltava tarkkana. Kertomukset alati vaikeutuvista oloista ovat monella tapaa paitsi itseään toteuttavia, myös harhaan johtavia: lehdellä ei ole ollut koskaan kontekstinaan sellaista yhteiskuntaa, joka ei olisi sille ongelma (vrt. esim. Noro 1997; Ojakangas 2007; Tuominen 2013; Haila 2015).

Tiede & edistyskellä on monet pullat hyvin uunissa – ja leipojia riittää. Kuten Yrjö Haila pääkirjoittaa numerossa 4/1996, ”lehti on monia virtoja yhteen kokoava pyörre, jota pitää koossa intellektuaalinen kiinnostus jännittäviä asioita kohtaan” (Haila 1996, 295). Sitoutuneet lukijat, kirjoittajat ja toimituskuntalaiset tunnistavat lehden erityislaadun ja vaivaavat sillä päätään. Päätoimittajien tukena on kullannarvoinen toimitussihteeri.

Uskomme, että päätoimittajien työryhmämalli on sekä tiedepoliittisesti että käytännön tasolla hyvä tapa käsitellä näitä kysymyksiä ja pohtia edelleen, millaista tieteellistä julkaisemista on Suomessa tehtävä juuri nyt. Suomalainen tutkijalähtöinen ja pienkustantaja-valtainen tiedejulkaiseminen on kansainvälisestikin katsoen harvinainen järjestely, jota sietää puolustaa.

Tiedämme jokainen, mitä työryhmytyöskentely pahimmillaan voi tarkoittaa. Mutta mitä se tarkoittaa parhaimmillaan, on tutkimisen arvoinen mahdollisuus. Ehkä työryhmässä tieteellinen tekstityö voi hetkittäin tuntua jopa hausekalta – hitto vie!

Tekstityön yhteiskunnallisen organisoitumisen käsittelyssä ovat kunnostautuneet myös lehden väistyvät päätoimittajat Ari Korhonen ja Katariina Mäkinen. Korhonen ja Mäkinen ovat viimeisen neljän vuoden aikana toimittaneet näkökulmiltaan hyvin runsasta, aidosti monitieteellistä julkaisua. Siinä sivussa päätoimittajat ovat erityisesti pääkirjoituksissaan käsitelleet tiedejulkaisemisen eri ulottuvuuksia poikkeuksellisen laaja-alaisesti. Ensimmäisessä pääkirjoituksessaan (Korhonen & Mäkinen 2022a) päätoimittajat asemoivat *Tiede & edistys*en tehtäväksi

nimenomaisesti monitieteellisyysyden tiedepoliittisten jännitteiden perkaamisen:

Kysymys monitieteellisydestä kytkeytyy oleellisesti siihen, minkälaisessa suhteessa tiede on yhteiskuntaan ja sen valtarakenteisiin. Tutkimusrahoituksen strateginen suuntaaminen ja tutkimuksen poliittinen ohjailu pakottavat kysymään, mitä tieteeltä kulloisessakin ajassa odotetaan ja miten yhteiskuntatieteet ja yhteiskunnallinen ajattelu löytävät paikkansa muuttuvissa institutionaalisissa ja taloudellisissa asetelmissa. (Korhonen & Mäkinen 2022a, 4–5.)

Jos tutkimukselta odotetaan yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja se asettuu aina osaksi laajempia yhteiskunnallisia suhteita, on myös sen julkaisemisen organisoitumisen tavalla väliä. Korhonen ja Mäkinen ovatkin käsitelleet näitä kysymyksiä esimerkiksi vertaisarvioinnin (2022b), kustannustoimittamisen (2023a), tiedeviestinnän (2023b), tieteen rahoituksen (2023c), tiede-etiikan (2024a) ja tieteen kielen näkökulmasta (2024b).

Korhosen & Mäkinen päätoimittajakautta onkin leimannut tiedejulkaisemisen voimien ja voimattomuuksien analyysi (Korhonen & Mäkinen 2025). He ovat muistuttaneet kerta toisensa jälkeen tiedepoliittisen puheen katvealueista, tekstityön sotkuista ja hankaluuksista sekä tiedejulkaisemisen kriittisen toisinajattelun tarkeydestä:

Jos kerran erilaiset haamat, nimettömiksi ja palkattomiksi jäävät kirjoittajat kummittelevat tutkimuksen talossa, niin miksi emme vain myöntäisi, että juuri tekstityö ja toimittaminen, laajassa mielessä kirjoittaminen ylipäätään, ovat sitä sotkuista toimijuutta, joka tiedejulkaisemista katsoessa jää huomaamatta. Tiedejulkaisemisen tuotantotiloihin voi aivan hyvin katsoa ja pysähtyä tutkimaan niiden viiskettä ilman että tieteen arvo ja asema siitä vaarantuvat. (Korhonen & Mäkinen 2023a, 9; ks. myös 2022b.)

Perinnön voisi kiteyttää niin, että etenkin yhteiskuntatieteellisesti painottuvassa monitieteellisessä julkaisussa tiedejulkaisemiseen ja laajemmin tiedepoliittikkaan liittyvää keskustelua ei tule

ajatella irrallaan lehden julkaisemasta sisällöstä, saati sitten julkaisuprosessista itsessään. Ne ovat ”olennaisesti kiistanalaisia” (Haila 2015). Ehkä uudenlainen päätoimituksen organisointi voi parhaimmillaan auttaa asettamaan näitä kysymyksiä peritystä ammentaen mutta uudessa asennossa.

Vaiva ei lopu, sen tiedämme jo. Mutta kysymys on, miten siitä tehdään yhteinen. Kuten Sakari Hänninen (1981, 5) lopettaa pääkirjoituksensa numerossa 1/1981: ”Kirjoitetaan vaikka Tiede ja edistykseen. Kaikki.”

*Tiede & edistys*ksen perustamisesta tulee vuonna 2026 kuluneeksi 50 vuotta. Myös juhlavuosi antaa mahdollisuuden lehden syntyhistorian ja jatkuvuuksien reflektioille (vrt. Hirvonen 2016). Yhtenä lehden pitkäaikaisena jännitteenä on ollut kysymys tieteen ja politiikan suhteesta. Vaikka ajatus ”tieteen politisoitumisesta” kuulostaa nykyisin kiusalliselta tai vähintäänkin kuluneelta iskulauseelta, voi lehden linjassa puolen vuosisadan ajalta nähdä kuitenkin jatkumon, jossa on pyritty, eri painotuksin, muistutamaan siitä, että tutkimus ei koskaan tapahdu yhteiskunnasta irrallaan.

Tiede & edistys on historiallisesti ollut alusta, jolla tutkimukseen liittyvä yhteinen käsitteellinen työskentely ja toisaalta siihen sisältyvät kiistat tulevat näkyviksi. Se on paikka, jossa tiedon paikantuneisuus, tieteenalojen paradigmojen ja tiede- ja yhteiskuntapoliittisten kantojen keskinäiset kytkennät ja ristiriidat kohtaavat ja törmäävät.

Kiitämme lämpimästi väistyviä päätoimittajia ja toivotamme uuden päätoimittajajoukon – Katariina Lipsasen, Pieta Päällysahon ja Ville Suurosen – tervetulleeksi lehden pariin. ■

KIRJALLISUUS

- Haila, Yrjö (1996) ”Pöllöjen hämärät lennot: T&E 20 vuotta”. *Tiede & edistys* 21:4, 293–296. <https://doi.org/10.51809/te.104460>
- Haila, Yrjö (2015) ”T&E – Kohta 40”. *Tiede & edistys* 20:1, 3–8. <https://doi.org/10.51809/te.105174>
- Hirvonen, Ari (2016) ”Tieteen ja edistysliitto”. *Tiede & edistys* 41:1, 3–9. <https://doi.org/10.51809/te.105209>
- Hänninen, Sakari (1981) ”Ikkunat auki!”. *Tiede & edistys* 6:3, 1–5. <https://doi.org/10.51809/te.103705>
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2022a) ”Monitieteisyys kriiseissä”. *Tiede & edistys* 47:1–2, 3–11. <https://tiedejaedistys.journal.fi/article/view/120080>
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2022b) ”Vertaisarviointi – kuria vai hoivaa?”. *Tiede & edistys* 47:3, 127–134. <https://doi.org/10.51809/te.122722>
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2023a) ”Kuka kustannustoimittaja? Tiedejulkaisemisen rakenteista ja toimijoista”. *Tiede & edistys* 48:4, 4–9. <https://doi.org/10.51809/te.143328>
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2023b) ”Tiedeviestinnän ajat ja paikat”. *Tiede & edistys* 48:3, 4–8. <https://doi.org/10.51809/te.138452>
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2023c) ”Tieteen ulkopuolisen rahoituksen vallasta”. *Tiede & edistys* 48:2, 4–12. <https://doi.org/10.51809/te.131967>
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2024a) ”Eettiset käänteet ja kontrollit: Tutkimusetiikka ja tieteellinen julkaiseminen”. *Tiede & edistys* 49:1–2, 4–9. <https://doi.org/10.51809/te.145776>
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2024b) ”Tieteen kieli ja käsitteellinen työ”. *Tiede & edistys* 49:3, 4–11. <https://doi.org/10.51809/te.148218>
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2025) ”Tiedejulkaisemisen voimat ja voimattomuudet”. *Tiede & edistys* 50:2, 4–11. <https://doi.org/10.51809/te.161657>
- Noro, Arto (1997) ”Aikakautemme diagnoosi T&E:n regulatiivisena periaatteena”. *Tiede & edistys* 22:1, 1–2. <https://doi.org/10.51809/te.104474>
- Ojakangas, Mika (2007) ”Takaisin kritiikkiin?”. *Tiede & edistys* 32:1, 42–47. <https://doi.org/10.51809/te.104875>
- Toiviainen, Seppo (1986) ”Suuri projekti ei ole ohi”. *Tiede & edistys* 11:2, 82–86. <https://doi.org/10.51809/te.103951>
- Tuominen, Miira (2013) ”Edistys!”. *Tiede & edistys* 38:1, 3–8. <https://doi.org/10.51809/te.105090>

Gisela BOCK & Barbara DUDEN
Rakkauden työ
Kotityön synty kapitalismissa

Ilmestyy huhtikuussa 2026

Rakkauden työ on teksti, joka sai alkunsa Berliinissä heinäkuussa 1976 järjestetyssä naisten kesäyliopistossa. Tekstissä historioitsijat Gisela Bock ja Barbara Duden tarkastelevat kotityön historiaa ja syntyä kapitalistisessa yhteiskunnassa. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti 1700- ja 1800-lukujen Eurooppa sekä Yhdysvallat 1800-luvulla. Kirja punoo yhtäläisyyksiä paikkojen ja tapahtumien välillä, jotka ovat kenties maantieteellisesti ja ajallisesti etäällä toisistaan, mutta joiden kautta muotoutuu uudenlainen kapitalismin historiankirjoitus uusintavan työn näkökulmasta.

Yrittäjyys subjektiviteetin hallintana perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden laaja-alaisen osaamisen kokonaisuudessa ”Työelämätaidot ja yrittäjyys”

LEENA RÄTTYÄ

ABSTRAKTI Yrittäjyyden tulo opetussuunnitelmiin on osa koulutuspoliittista kehitystä, jota artikkelissa tarkastellaan analysoimalla *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden* (2014) laaja-alaisen osaamisen kokonaisuudesta ”Työelämätaidot ja yrittäjyys” konstruoitua oppilassubjektiviteettia. Opetussuunnitelmaa tulkitaan yhteiskuntapoliittisen ohjauksen näkökulmasta. Kriittistä diskurssianalyysia edustavassa tutkimuksessa oppilassubjektiviteettia analysoidaan Michel Foucault’n subjektivaatiota-poihin perustuen. Analyysin perusteella opetussuunnitelman oppilassubjektiviteetin ja yhteiskunnan välisen suhteen nähdään tasapainoilevan yksilöä korostavan individualismin ja yhteisöä korostavan kommunitarismien välillä. Opetussuunnitelmadiskurssissa yrittäjyydellä konstruoidaan oppilassubjektiviteettia, joka tiedostaa tietoyhteiskunnan realiteetit. Opetussuunnitelmadiskurssista paljastuu myös sisäisiä ristiriitaisuuksia. Nämä erottuvat tarkasteltaessa sosiaalista koheesiota, vastuun ilmauksia sekä viittauksia olosuhdemuutoksiin. Tulokset tuovat esille ideologisen häilyvyyden, joka indikoi yhteiskunnallista muutosta, jossa kamppailu hyvinvointiyhteiskunnan arvopohjasta kohtaa uusliberaalin koulutuspolitiikan vaateet. Opetussuunnitelmaa työväliseenä käytäville opetuksen järjestäjille ideologinen häilyvyys voi näyttäytyä ongelmallisena.

ASIASANAT *yrittäjyys, koulutuspolitiikka, kriittinen diskurssianalyysi, opetussuunnitelma, hallinnallisuus*

Yrittäjyys nousi Suomessa koulutuspoliittiseksi keskustelunaiheeksi 1980-luvulla, jolloin se nähtiin tavaksi varmistaa kansantalouden suotuisa kehitys. 1980-luvun lopulla ammatillisessa koulutuksessa lakiin liitettiin tavoitteeksi yrittäjyyteen perehdyttäminen. Yleissivistävä koulutus

seurasi vanavedessä tuoden perusopetuksen opetussuunnitelmaan yrittäjyyskasvatuksen vuonna 1994. (Ikonen 2006; Hytti 2019, 138.) 1990-luvun laman ja vaikean työllisyystilanteen myötä yrittäjyyskasvatus sai työvoima- ja elinkeinopoliittisen merkityksen. Koulun tehtäväksi lankesi kasvattaa

nuoria siihen, että he harkitsisivat itsensä työllistämistä luontevana vaihtoehtona toisen palvelukseen hakeutumisen sijaan. Yhteiskunnan tuli tarjota omatoimisen elannon hankintaan tai työmarkkinakelpoisuuden vahvistamiseen liittyvää koulutusta (OPM 2009, 25). Yrittäjyydellä alettiin viitata liiketoiminnan perustamisen ja ylläpidon ohessa laajemmin yksilön asennoitumiseen itseään, työtään ja toimintaympäristöään kohtaan. Yrittäjyys yhdistettiin yritteliäisyyteen, joka miellettiin kaikkien koulujen ja oppilaitosten tehtäväksi (Ikonen 2006, 4).

Koulutusjärjestelmän vaatimus edistää yrittäjyyttä on yhdistetty koulutuspoliittiseen muutokseen, jota on kuvattu siirtymäksi hyvinvointivaltion koulutuspolitiikasta uusliberalistiseen koulutuspolitiikkaan. Tämä muutos on yhteydessä laajempaan yhteiskunta- ja talouspolitiikan muutokseen, joka jäsentää ihmisten arkea ja edellyttää uudenlaista kansalaisuutta. (Korhonen 2012.) Tässä artikkelissa tarkastelen itsestäänselvyydeksi jäsennettyä pyrkimystä edistää yrittäjyyttä ja sen toteutumista perusopetuksen kontekstissa. Tarkasteluni kohdistuu erityisesti *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin* (2014), joka on tuorein Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys paikallisten opetussuunnitelmien laadintaan.

Michel Foucault'n (1991) mukaan hallintavalta on laskelmoitua ja rationaalista toimintaa, jolla tavoitellaan yhteiskunnallisia ja poliittisia päämääriä vaikuttamalla väestön muodostavien yksilöiden haluihin, uskomuksiin, voimiin, toimiin ja suhteisiin. Hallintavalta ei suuntaudu ylhäältä alaspäin johonkin tiettyyn poliittiseen rakenteeseen, valtioon tai instituutioon. Se on erilaisten hienovaraisten tekniikoiden avulla tapahtuvaa ihmisjoukkojen, yhteisöjen ja yksilöiden käyttäytymisen ohjailemista, jota eri tahot harjoittavat eri yhteyksissä, instituutioissa ja konteksteissa. Näin sen läpäisevä vaikutus ulottuu yhteiskunnallisen, taloudellisen, sosiaalisen ja henkilökohtaisen elämän eri puoliin. (Miller & Rose 2008; Rose 1999.) Hallitseminen ymmärretään tässä tutkimuksessa vallankäyttönä, jolla pyritään hienovaraisesti ohjaamaan subjektien identiteettiä ja käyttäytymistä kohti tiettyjen

tavoitteiden saavuttamista. Nämä tavoitteet tunnustetaan tärkeiksi yhteiskunnassa ja tietyssä historiallisessa kontekstissa (Foucault 1982; Miller & Rose 2008).

Opetussuunnitelmaa voidaan tarkastella joko koulussa toteutettavan opetuksen yhteiskunnallispoliittisena ohjausvälineenä tai opettajan pedagogisena työvälineenä (Vitikka ym. 2012). Tässä tutkimuksessa opetussuunnitelmaa tulkitaan yhteiskunnallispoliittisen ohjauksen näkökulmasta. Suomalaisessa tutkimuksessa on purettu jonkin verran yrittäjyyden diskursseja koulutuspolitiikasta käsin: on tutkittu esimerkiksi EU:n, OECD:n ja Unescon vaikutusta elinikäisen oppimisen politiikkaan sekä yliopistojen yrittäjyysdiskursseja tai alueellisten ja maakunnallisten yrittäjyyskasvatusstrategioiden ehjän polun diskursseja (ks. Ilonen ym. 2023; Kinnari 2020; Laalo & Jauhiainen 2019; Parkkari 2020). Perusopetuksen opetussuunnitelmien yrittäjyysdiskurssien tutkimus on ollut vähäistä.

Tarkasteluni kohteena on oppilassubjektiviteetti, joka hahmottuu vuoden 2014 *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden* laaja-alaisen osaamisen kokonaisuudessa ”Työelämätaidot ja yrittäjyys (L6)”. Olen kiinnostunut eksplisiittisesti yrittäjyyden diskursista. Siksi analysoin tekstikokonaisuuksia, joissa yrittäjyyttä kuvataan. Tarkastelun ulkopuolelle rajautuu muiden laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuksien ja eri oppiaineiden suhde yrittäjyysdiskurssiin. Tutkimuksen perusteella siis voidaan tehdä päätelmiä ainoastaan laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuden ”Työelämätaidot ja yrittäjyys” yrittäjyysdiskurssista.

Opetussuunnitelmiin yrittäjyys on soluttautunut osana laajempaa koulutuspoliittista muutosta, johon on liitetty uusliberalismi hallintana (ks. Komulainen ym. 2010). Tällöin yrittäjyyden diskurssikin sisältää todennäköisesti uusliberalistisia piirteitä. On kuitenkin välttämätöntä tarkastella yrittäjyysdiskurssia erillisenä kokonaisuutena, jotta voi hahmottaa tämän diskurssin ominaispiirteet. Diskurssin sisäiset ristiriitaisuudet voivat lisäksi kertoa koulutuspolitiikassa vallitsevasta ideologisesta häilyvyydestä ja tasapainoilusta tai muutoksen suunnasta. Yrittäjyyden

diskurssi avaa sitä, miten yrittäjyys nähdään tähän aikaan sidottuna ilmiönä perusopetuksen yhteydessä ja siten koulutuspoliittisena ilmiönä.

Sovellan tarkastelussani foucault'laisia subjektivaatiotapoja, joista olen kehittänyt opetus-suunnitelmatekstiin soveltuvan analyysikehikon rajaamalla analyysin kohteeksi oppilassubjektiviteetin. Analyysikehikko on johdettu alun perin *Seksuaalisuuden historiassa* (Foucault 2010) esitellyjen minätekniikoiden (*pratiques de soi*) ulottuvuuksista. Minätekniikoilla tarkoitetaan kulttuurisia malleja ja artikulaatioita, joiden avulla itesuhdetta muodostetaan ja kehitetään (Foucault 1997, 225). Subjekti eli yksilö muodostaa itsestään halutun kaltaisen subjektivaation prosessissa. Subjektiviteetti rakentuu näin minätekniikoiden vaikutuksesta. Minätekniikat muodostuvat neljästä subjektivaatiotavasta: eettisestä substanssista, alistumisen tavasta, itsen työstämisestä eli eettisestä työstä ja moraalisubjektin teleologiasta. Tässä artikkelissa kysyn, millaista oppilassubjektiviteettia yrittäjyyden diskurssilla opetussuunnitelmamateriaalissa rakennetaan ja millaisia sisäisiä ristiriitaisuuksia diskurssissa ilmenee.

Yrittäjyys osana uusliberalistista koulutuspolitiikkaa

Koulutuksen yhteydessä yrittäjyyden on havaittu rakentavan ihannesubjektia, jonka tyypillisiä piirteitä ovat aktiivisuus, itsenäisyys ja omatoimisuus mutta myös sopeutuvuus, joustavuus ja muutoskykyisyys (Harni & Pyykkönen 2018). Tämänkaltaisen subjektin nähdään edustavan uusliberaalin hallinnan ihannesubjektia. Taustalla vaikuttaa jälkiteollinen talous, jossa tieto ja osaaminen määrittyvät keskeisiksi tuotantotekijöiksi ja talouskasvun lähteiksi. (Koskinen 2019.)

Tarkastelen artikkelissani uusliberalismia Arttu Saarisen, Suvi Salmenniemen ja Harri Keräsen (2014, 606) tapaan rationaliteettina, jota leimaavat seuraavat keskeiset piirteet:

1. Valtiokeskeisen suunnittelun sijaan markkinat nähdään parhaana tapana säädellä

inhimillisen toiminnan eri osa-alueita, ja markkinalogiikkaa sovelletaan erilaisten politiikan sektoreiden sääntelemiseen.

2. Valtion rooli ja tehtävät määritellään uudeleen, jolloin koko yhteiskunnan halutaan toimivan kilpailulogiikan pohjalta. Valtion roolina on ensi sijassa valvoa taloudellisen kilpailun pelisääntöjen noudattamista.
3. Yksilön valintojen ja vapauden kautta tapahtuvassa hallinnassa yksilön subjektiviteetista tulee keskeinen hallinnan kohde. Kansalaiset ovat rationaalisia, aktiivisia ja vastuullisia yksilöitä ja kuluttajia, jotka kaikissa tomissaan maksimoivat omaa etuaan.
4. Uusliberalistinen ymmärrys tuottaa uudenlaisen käsityksen hyvinvoinnista, jossa painottuu yhteiskunnallisen vastuunkannon sijaan yksilön vastuu. Julkisten palveluiden sijaan hyvinvointia tuotetaan palveluiden yksityistämällä ja kaupallistamisella. Hyvinvointi ymmärretään yksilön itsensä toteuttamisen, valtautumisen ja onnellisuuden kautta.

Uusliberalistinen rationaliteetti kytkeytyy kehitykseen, jossa koulutus irrotetaan perinteisiltä institutionalistisilta juuriltaan ja nähdään kulutustavarana. Risto Rinteen (2003, 153) mukaan kansallisten hallitusten ote koulutuksen kontrollista kirpoaa, kun tilalle astuvat ylikansalliset ja paikalliset markkinat ja niiden normit. Tässä jatkumossa kansallisten koulutusjärjestelmien toisistaan eroavat luonteenlaadut heikkenevät ja kansallisvaltiot näyttävät muodostuvan entistä vähäpätöisemmiksi tekijöiksi. Koulutuksen standardointia alkavat johtaa Euroopan Unioni, OECD ja lopulta Maailmanpankin mallinnukset. Tällöin voidaankin kysyä, onko koulutuksen kansallisvaltioihin liitetty historiallinen tehtävä kansallisen kulttuurin siirtäjänä, uusintajana tai kansallisen työvoiman välittäjänä vaarantunut.

Koulutuspolitiikan muutos, jota myös yrittäjyys osana opetussuunnitelmia edustaa, on yhteydessä laajempaan yhteiskunta- ja

talouspolitiikan muutokseen. Muutosta on kuvattu siirtymisenä keynesiläisestä hyvinvointivaltiota uusliberaaliin malliin. Tämä on ollut länsimaissa vallitseva trendi 1980-luvulta lähtien (Peters 2005). Vapauden, autonomian ja valinnanvapauden kieltä on vahvistettu yhteiskunnallis-poliittisissa kannanotoissa, ja asianmukaisen kansalaisuuden odotetaan olevan aktiivista ja individualistista (Miller & Rose 2008). Toisin kuin hyvinvointivaltio, jossa hallinto perustui solidaarisuuden, turvallisuuden ja vaatimattomuuden periaatteisiin, uusliberaali hyvinvointijärjestelmä edellyttää, että yksilöt toimivat ja ajattelevat yrittäjämäisesti korostaen vastuullisuutta, itsehillintää, riskinottoa, autonomiaa ja joustavuutta. Uudessa yhteiskunta- ja talouspolitiikassa valtion tehtävä ei ole holhota vaan luoda sellaisia olosuhteita ja instituutioita, jotka tukevat uusliberalistisia pyrkimyksiä ja rohkaisevat yksilöitä ottamaan vastuuta omasta elämästään (Miller & Rose 2008).

Uusliberalistisen koulutuspolitiikan vaikutuksia on pidetty erityisen jyrkinä pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden koulutusjärjestelmille. Pohjoismaissa koulutuspolitiikkaa on historiallisesti määrittänyt pyrkimys vähentää yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Tällaisessa koulutusajattelussa yksilöille pyritään takaamaan yhtäläiset mahdollisuudet edetä koulutusurallaan lahjakkuutensa ja edellytyksiensä mukaisesti. (Esim. Ahonen 2003; Antikainen 2006.) Kansalaisten laajan ja yhtenäisen opillisen sivistyksen on katsottu edistävän myös taloudellista kasvua (Rinne 2001).

Pohjoismaisessa koulutuspolitiikassa keskeiseen asemaan asettuu sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsite. Se on liitetty läheisesti ajatuksen sosiaalisesta koheesiosta, jolla kuvataan yhteiskunnan sisällä olevien ryhmien yhteenkuuluvuuden tunnetta. Tasa-arvon ja sosiaalisen koheesion on ajateltu luovan pohjaa vahvoille instituutioille, luottamukselle ja taloudelliselle kasvulle (Ritzen ym. 2000). Emile Durkheim (1977) esitteli ensi kertaa teorian koulutuksen järjestämisen historiallisesta ja yhteiskunnallisesta tehtävästä jo 1800-luvun lopulla. Hänen

mukaansa yhteiskunta voi olla olemassa vain, jos sen jäsenten välillä on riittävä homogeenisuus ja jos koulutus pystyy säilyttämään ja vahvistamaan tätä homogeenisuutta. Durkheimin näkemykset koulutuksesta sosiaalisen, solidaarisuuden ja demokraattisen kansalaisuuden perustana saivat kaikut pohjaa 1900-luvulla etenkin Pohjoismaissa (Green & Preston 2001).

Nikolas Rosen (1996) mukaan ”sosiaalinen” saa uusliberalistisessa prosessissa uuden merkityksen: sillä ei tarkoiteta kansalaisen suhdetta yhteiskuntaan vaan itsestään huolehtivan kansalaisen suhdetta itse muodostettuihin moninaisiin yhteisöihin. Hallinnan subjekti määrittyy tässä prosessissa uudella tavalla, sillä ihmiset ovat itsestään vastuullisia yksilöitä, jotka täyttävät kansalaisvelvollisuutensa toteuttaessaan itseään lukuisissa pienissä yhteisöissään.

Sisäinen yrittäjyys taas nähdään uusliberalistisessa diskurssissa kulttuurisena muutosvoimana, jolla pyritään organisaation joustavuuden kasvattamisen lisäksi jatkuvaan innovointiin, aloitteellisuuteen ja työntekijän kapasiteetin monipuolisempaan hyväksikäyttöön (Koiranen & Pohjansaari 1994). Sisäisen yrittäjyyden merkitys on laajentunut kontrolliyhteiskunnan käsitteenä, ja sillä viitataan sankaruuteen, kunnianhimoiseen riskinottoon, joustamiseen ja jatkuvaan valppauteen. Kun sisäinen yrittäjyys viittaa oikeanlaiseen tapaan suhtautua elämään, sillä voidaan perustella miltei mitä tahansa hyvää (Keskitalo-Foley ym. 2007). Tässä uudessa yrittäjyyden diskurssissa kyse on opittavasta taidosta tai jopa asenteesta, kaikille mahdollisesta subjektiviteetista, johon kasvattaminen ja ohjaaminen kuuluu yhteiskunnan julkisen sektorin, ja siten myös koulutuksen, tehtäviin. Vastuu itsensä muuttamisesta ei kuitenkaan ole hyvinvointivaltion harteilla, vaan se on siirretty yksilön kannettavaksi. Tällaisessa demokraattisessa yhteiskunnassa vallitsee mahdollisuuksien tasa-arvo, jossa kaikki on itsestä kiinni.

Käsitys yksilöistä tuottajina ja työntekijöinä on muuttunut, sillä solidaarisuuden ja turvallisuuden sijasta ihmiset etsivät yrityksen tai yhteisön menestyksestä kumpuavaa henkilökohtaisen menestyksen tunnetta. Siinä missä moderni

palkkatyöläisyys edellytti vaatimattomuutta, sopeutumista ja kurinalaisuutta, edellyttää uusliberaali hallinta yksilöltä joustavuutta, itsenäisyyttä ja vastuun ottamista. Subjektin on kyettävä yksilölliseen vastuullisuuteen sekä jatkuvaan itsensä rakentamiseen (*self-constituting*) ja itsensä tuoteistamiseen (*self-consuming*) (Peters 2005). Hallinta ei siis voi onnistua ilman sitä toteuttavia kansalaisia. Kontrolloitujen yksilöiden sijasta tarvitaan autonomisia, itse itseään sääteleviä subjekteja, joita ohjataan hienovaraisesti tekemään päätöksiä, jotka näyttävät henkilökohtaisilta ja välttämättömiltä itse kunkin olemassaolon turvaamiseksi arkielämässä. Hallinnan käytännöt eivät näin ole pakottavia, vaan ne luovat aktiivisesti tilaa yksilöille, joilla on tietynlaisia haluja ja pyrkimyksiä. (Rose 1988.) Koulutus on tehokas hallintateknikka, koska uusliberalistisessa yhteiskunnassa se ulottuu ihmisen koko elinkaareen. Suomessakin on korostettu elinikäistä oppimista koulutus- ja työvoimapolitiittisena välineenä (Keskitalo-Foley ym. 2010).

Minän teknikoiden kautta tapahtuvassa hallinnassa perusopetuksen oppilaita ohjataan tekemään päätöksiä, jotka vaikuttavat vapailta mutta pyrkivät pohjimmiltaan laajempiin sosiaalisiin ja poliittisiin tavoitteisiin (Miller & Rose 2008). Yrittäjyysdiskurssi voidaan nähdä tuottavana, säätelevänä, voimakkaana ja historiallisena käytäntönä, josta heijastuu yhteiskunnan normeja, ihanteita, merkityksiä ja arvoja. Tämä diskurssi asettaa rajat subjektin mahdollisuuksille määritellä itseään ja muita. Samaan aikaan se on jatkuvasti rakenteilla ja siksi sen sisällöt voidaan haastaa. (Foucault 1982.)

Aineisto

Suomalaisen perusopetuksen ohjaajana Opetushallituksen laatimat *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet* ovat keskeisessä asemassa. Perusopetuslaki ja -asetus sekä valtioneuvoston asetus yleisistä tavoitteista ja tuntijaosta kehystävät opetussuunnitelman perusteita (Vitikka 2009, 66). Perusteiden tehtävänä on määritellä perusopetusta ohjaavat

toimintaperiaatteet, arvot ja koulujen opetus- ja kasvatustyön sisällöt ja luoda pohja paikalliselle kunta- ja koulukohtaiselle opetussuunnitelmatyölle. Koulujen arvopohjan luomisessa Opetushallituksella on merkittävä rooli. Vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteet valmisteltiin Opetushallituksen johdolla noin 300 asiantuntijan voimin yhteistyössä opetuksen järjestäjien, koulujen, opettajankoulutuksen ja tutkimuksen sekä muiden sidosryhmien kanssa (ks. Vitikka & Rissanen 2019, 231; Siurua ym. 2020, 105; Puustinen & Rantala 2023, 9). Pari vuotta kestäneen prosessin aikana kansalaisilla oli mahdollisuus kommentoida perusteiden luonnostekstejä, ja kuntien kautta kerättiin palautetta opettajilta ja kouluilta (Siurua ym. 2020, 105). Vaikka kansainvälisesti vertailtuna suomalaista opetussuunnitelmaprosessia voidaan pitää poikkeuksellisen avoimena, demokraattisena ja osallistavana (Cantell 2013; Siurua ym. 2020, 105), asiantuntijoiden ja suuren yleisön panos lopullisessa opetussuunnitelmassa riippuu aina opetussuunnitelmaprosessin johdon ratkaisuista.

Opetussuunnitelma ei synny arvotyhjiössä, vaikka sen laatimisesta käytävä vähäinen keskustelu voikin harhauttaa tarkastelemaan opetussuunnitelmaa neutraalina kokonaisuutena ja koulua neutraalina instituutiona (ks. Puustinen & Rantala 2023, 6, 10). Opetussuunnitelmia analysoimalla voidaan tarkastella yhteiskunnassa kulloinkin vallitsevia ideologioita, sillä ne tiivistävät käsityksiä kaikille keskeisistä kasvatuksen tavoitteista sekä yhteiskunnan koulukasvatusta ohjaavista tarpeista. Opetussuunnitelmissa nämä ilmenevät usein ikään kuin luonnollisina ja neutraaleina totuuksina (Apple & Apple 2004, Saari ym. 2017, 83).

Yrittäjyys ei teemana ole vuoden 2014 opetussuunnitelmassa uusi. Vuoden 1994 *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteista* lähtien yrittäjyys on kuulunut perusopetuksen opetussuunnitelmiin. Tuolloin esiteltiin uutena aihekokonaisuutena ”yrittäjyyskasvatus”. Aihekokonaisuuksien avulla opetussuunnitelmaan pyrittiin sisällyttämään oppiainerajat ylittäviä, tärkeiksi ja ajankohtaisiksi arvioituja teemoja. (POPS 1994, 32.) Vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteissa

puhuttiin aihekokonaisuuksien yhteydessä puolestaan ”eheyttämisestä”. Tarkoituksena oli koota kasvatuksen ja opetuksen keskeiset painoalueet siten, että niiden tavoitteet ja sisällöt leikkaavat useita oppiaineita ja toimivat opetusta ja kasvatusta eheyttävänä teemoina. Näistä neljäntenä esiteltiin ”osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys”. (POPS 2004, 38, 40.) Tässä artikkelissa tarkasteltavissa vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteissa puhutaan aihekokonaisuuksien sijaan laaja-alaisesta osaamisesta, jonka kuudenneksi kokonaisuudeksi on nimetty ”työelämätaidot ja yrittäjyys”.

Yrittäjyyden liittäminen osaksi opetussuunnitelmia liittyy 1990-luvulla alkaneeseen laajempaan keskusteluun, jossa useat eri tahot ovat alkaneet määritellä, millaista tiedonrajat ylittävää osaamista tulevaisuudessa tarvitaan. Etenkin Euroopan unionin sekä Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n mallit ovat vaikuttaneet suomalaisen opetussuunnitelmatyöhön. Ne ovat avanneet rinnakkaisia keskusteluja elinikäisen oppimisen avaintaidoista, ja esimerkiksi Euroopan unionin ja OECD:n perustamissa työryhmissä on ollut mukana myös suomalaisia koulutuspolitiikan kehittäjiä ja tutkijoita. (Vainikainen & Nilivaara 2022, 14.)

Tutkimuksen aineisto rajautuu niihin vuoden 2014 *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden* lukuihin, joissa otsikon perusteella käsitellään yrittäjyyttä. Tällaista yrittäjyyden määrittelyä, ja siten oppilaaseen kohdistuvaa ohjausta, sisältyy lähinnä edellä mainittuun kokonaisuuteen ”Työelämätaidot ja yrittäjyys (L6)”. Laaja-alaisen osaamiskokonaisuuksien yhteisenä tavoitteena on perusopetuksen tehtävien mukaisesti ja oppilaan ikäkausi huomioiden tukea ihmisenä kasvamista (POPS 2014, 20). Vuoden 2014 opetussuunnitelmassa laaja-alaisen osaamisen tavoitteita kuvataan ensin niin sanotussa yleisessä osassa ja täsmennetään oppiaineosassa vuosiluokkakokonaisuuksittain. Aloitan analyysini tarkastelemalla subjektivaatiotapoja yleisestä osasta ja etenen siitä oppiainekohtaisiin vuosiluokkakokonaisuuksiin. Vaikka analysoitava tekstikokonaisuus on koko *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin* nähden suppea, sen sisällöt lävistävät

kaikki oppiainekokonaisuudet, sillä laaja-alaisen osaamisen tavoitteet on otettu huomioon oppiaineiden tavoitteiden ja keskeisten sisältöjen määrittelyssä. Opetussuunnitelmatekstissä (POPS 2014, 18) mainitaan, että oppiainekuvauksissa osoitetaan oppiaineiden tavoitteiden yhteys laaja-alaiseen osaamiseen.

Teoreettinen ja metodinen kehys

Lähestyn tutkimusaineistoani valtaa, tietoa ja ideologiaa korostavan kriittisen diskurssianalyysin näkökulmia hyödyntäen. Kriittisen diskurssianalyysin tavoite on paljastaa piileviä valtarakenteita ja tarkastella diskurssin roolia sosiaalisen todellisuuden heijastajana ja rakentajana. Tällöin kieli voi toistaa vallitsevia kulttuurisia, poliittisia ja sukupuolituneita käytäntöjä – tietoisesti ja tiedostamatta. Kriittinen diskurssianalyysi pyrkii systemaattisesti tutkimaan läpinäkyvättömiä syy- ja seuraussuhteita tekstien ja laajempien sosiaalisten ilmiöiden välillä. (Fairclough 1995, 63.) Tarkastelun kohteena on kielenkäytön todellisuutta tuottava luonne, jolloin huomio kiinnittyy kielenkäytön olettamuksiin ja suostuttelevuuteen sekä siihen, mitä kielellä tehdään (Phillips & Hardy 2002). Taustalla on Foucault’n ajatus kritiikistä sen osoittamisena, millaisia oletuksia ja tuttuja mutta haastamattomia ajatustapoja hyväksymiimme toimintoihin sisältyy (Foucault 1990).

Opetussuunnitelma nähdään tarkastelusani ohjauksen ja hallinnan välineenä: poliittisessa kielenkäytössä tehokas hallinnan keino on tuottaa ongelmia, joiden avulla pyritään oikeuttamaan poliittisia päämääriä ja uudistuksia sekä säätelemään subjektien toimintaa määritellyn moraalien mukaisesti (Bacchi 2012). Analysoitaessa yrittäjyyttä kasvatuksellisenä diskurssina kysymykset arvoista, uskomuksista, ideologisuudesta, ihanteista, moraalista ja normeista muodostuvat keskeisiksi. Yrittäjyyttä edistävän diskurssin tapa tuottaa ongelmia perusopetuksen kontekstissa tekee näkyväksi ne ihanteet, normit ja arvot, joiden varaan oppilassubjektiviteetti muotoutuu yrittäjyyden kehityksessä. Tällaisia problematisointeja tutkimalla voidaan

tehdä politiikka näkyväksi, riisua ”toutuksia” ja avata tilaa vaihtoehtoisille ajattelutavoille (ks. Bacchi 2012). Luen opetus suunnitelmaa politiikan diskurssina (*policy as discourse*), jolloin yrittäjyyttä tarkastellaan vallankäytön ”tiedon” ja ”totuuden” tuottamisen diskurssina. Foucault (2005) puhuu diskurssista käytäntöinä, jotka systemaattisesti muotoilevat objekteja, joista ne puhuvat. Samalla diskurssit osoittavat sanojen ja ehdotusten merkityksen ja käyttötavan. Sanoja järjestellään ja yhdistellään tietyillä tavoilla, jolloin muut puhutavat joutuvat syrjäytetyiksi.

Analyysin työkaluna käyttämäni kehikko on johdettu Foucault’n subjektivaatiotavoista. Niiden avulla voidaan analysoida toimintaa ja tapoja, joilla yksilö tekee itsestään moraalisubjektin. Yleisesti subjektivaatiotapoja on käytetty menetelmällisenä keinona esimerkiksi päiväkirjojen, elämäntaito-oppaiden tai muiden yksilön omaan kokemukseen liittyvän materiaalin analysoimisessa (Kinnari 2020). Esimerkiksi Heikki Kinnari (2020) on kuitenkin väitöskirjassaan analysoinut EU:n, OECD:n ja UNESCO:n elinikäisen oppimisen politiikkaa käyttäen elinikäisen oppijan subjektiviteetin tutkimiseen foucault’laisia subjektivaatiotapoja. Elinikäisen oppimisen politiikkaa käsittelevien julkaisujen analyysi osoittaa, että menetelmä on sovellettavissa erilaisiin tekstilajeihin ja myös opetus suunnitelmatekstiin.

Subjektivaatiotapoihin keskittyvä tarkasteluni osoittaa, miten opetus suunnitelmassa objektivoidun oppilaan tulisi toteuttaa yrittäjyyttä ja miksi (ks. Kinnari 2020). Analyysikehikon avulla tarkastelen, millaista oppilassubjektiviteettia yrittäjyyden avulla rakennetaan ja millaisia minäkäytäntöjä oppilaalle tarjotaan. Näin muodostuu kuva siitä, millainen oppilassubjektiviteetti opetus suunnitelmasta rakentuu. Oppilasta tarkastellaan subjektiviteettina, joka muovautuu minätekniikoiden kautta. Näitä itsehallinnan, etiikan tai itsesäätelyn analysointiin liittyviä subjektivaatiotapoja Foucault (1997; ks. myös Kinnari 2020) analysoi seksuaalisuuden moraalisiin ja minäkäytäntöihin liittyen. Niihin kuuluvat eettinen substanssi, alistumisen tapa, itsen työstäminen eli eettinen työ sekä moraalisubjektin teleologia.

Eettisellä substanssilla Foucault (2010) tarkoittaa määräytymistä eli sitä, miten yksilön on muodostettava jokin osa itsestään moraalitoimintansa tärkeimmäksi tekijäksi. Omassa analyysissäni eettistä substanssia tarkastellaan kysymällä, millaiseen käsitykseen oppilaasta ja yhteiskunnasta yrittäjyyden oppiminen pohjautuu. Foucault osoittaa, että välttämättöminä ja itsestään selvinä pidetyt asiat ovat tyypillisesti välttämättömiä vain näennäisesti ja siksi niitä on mahdollista ajatella toisin. Foucault’n etiikka keskittyy subjektin itsesuhteen muodostumisen analysointiin. Etiikan tutkimuksessa olennainen kysymys on, *miten* ihminen on oman ajattelunsa kohteena; miten subjekti asettuu objektiksi itselleen. (Alhanen 2007, 21–37.) Analysoin eettistä substanssia kysymällä, millaisia vaatimuksia yrittäjyys oppilaalle asettaa, ja miksi tai minkä ongelmien kautta nämä vaatimukset artikuloituvat.

Alistumisen tavalla Foucault (2010) tarkoittaa yksilön tapaa luoda suhde sääntöön ja tunnistaa sääntö velvollisuudekseen. Hyödynnän tätä näkökulmaa kysymällä, millaisten velvoitteiden ymmärtämistä eettisen substanssin täyttämisen tarvitsee. Kyse on toisin sanoen siitä, miten oppilas ottaa hänelle asetetut velvoitteet vastaan moraalisenä haasteena.

Itsen työstäminen eli *eettinen työ* tarkoittaa Foucault’n (2010) mukaan sitä, miten yksilön tulee työstää itseään moraalisubjektina, joka toimii annetun säännön mukaisesti erilaisten tekniikoiden kautta. Itsen työstämisen tapoja ja eettistä työtä tarkastelen kysymällä, minkä käytäntöjen avulla oppilas muokkaa toimintaansa.

Moraalisubjektin teleologialla Foucault (2010) viittaa siihen, että moraalinen toiminta nivoutuu johonkin käyttäytymismoraaliin tai normistoon. Tässä yhteydessä moraalisubjektin teleologia kytkee yrittäjyyden laajempaan yhteiskunnalliseen kehykseen, jossa oppilas toimii. Se jäsentää, millaisena oppilaan olemus ja yhteiskunta opetus suunnitelmatekstissä ymmärretään ja millainen rooli yrittäjyydelle annetaan toimintaa ohjaavana tekijänä. Moraalisubjektin teleologiaa tutkin kysymällä, mitä olemisen tapaa ja maailmaa yrittäjyydellä tavoitellaan. Tällöin tarkastellaan

sitä, mikä on hallinnan päämääränä eli millainen oppilassubjektiviteetti kaiken kaikkiaan on tavoitteena. Moraalisubjektin teleologia avaa kokonaiskuvan oppilassubjektiviteetista ja tiivistää sen keskeisimmät piirteet.

Analyysin eteneminen

Noudatan analyysissa foucault'laisen diskurssi-analyysin menetelmää, jossa tutkimusdiskurssi muodostuu tutkijan ja aineiston välisestä vuoropuhelusta. Keskustelunomaisessa aineiston käsittelyssäni tuon esille sen tuottamaa käsitystä diskurssin luonteesta. (Vrt. Remes 2003, 44.) Kriittinen ja analyttinen orientaatio eivät sulje tässä lähestymistavassa toisiaan pois: lähtökohdiltaan analyttinen tutkimus on kriittinen puheenvuoro silloin, kun aineiston analyysi tuottaa kriittistä potentiaalia sisältäviä tuloksia (Pynnönen 2013, 31).

Toteuttamassani diskurssianalyysissa noudatan Anu Pynnösen (2013) kuvaamaa kolmivaiheista prosessia, joka koostuu tekstuaalisesta, tulkitsevasta ja kriittisestä vaiheesta. Tarkastelutavassa kriittinen ja analyttinen orientaatio kuuluvat sen eri osiin. Analyysi etenee tekstuaaliselta ja lingvistikelta tasolta tulkinnan kautta kriittiseen analyysiin (vrt. Pynnönen 2013, 32). Lähestymistapani on teorialähtöinen: tarkastelen aineistoa Foucault'n subjektivaatio-teorian pohjalta siihen liitettyjen apukysymysten kautta. Subjekti muodostaa itsestään halutun kaltaisen subjektivaation kautta. Tämä prosessi toteutuu minätekniikoiden myötä, jolloin käytäytyminen noudattaa tietynlaista moraalista järjestystä. Yksilöt muokkaavat prosessissa omaa käytöstään sitoutumalla itsesäätelyn prosessiin. Subjektiviteetilla viitataan ihanteeseen, jota opetus suunnitelmatekstissä rakennetaan. Se kuvaa kokonaisvaltaisesti ihmisyyttä ja sitä on kuvattu monimutkaiseksi verkostoksi, jonka kautta toimimme. (Ks. esim. Kinnari 2020.) Koska analysoitavana on opetus suunnitelmateksti, jossa ohjauksen objekti on ensisijaisesti oppilas, tarkastelun kohteena on oppilassubjektiviteetti.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa olen keskittynyt sisällönanalyysiin lukemalla aineiston

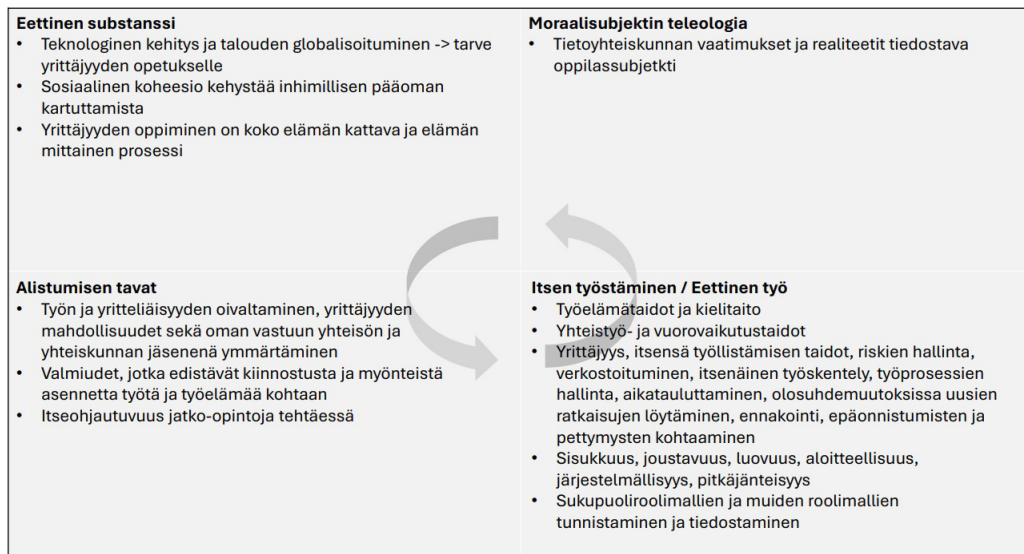
huolettisesti läpi: aineistosta on tunnistettu subjektivaatiotavat syntaksin (lauseen) tasolla ja ne on eroteltu semanttisesti. Aineistoa on tarkasteltu kuhunkin subjektivaatiotapaan liittyvien apukysymysten avulla. Esimerkiksi aineiston yleinen osa alkaa kuvauksella:

Työelämä, ammatit ja työn luonne muuttuvat mm. teknologisen kehityksen ja talouden globalisoitumisen seurauksena. Työn vaatimusten ennakointi on vaikeampaa kuin ennen. Oppilaiden tulee perusopetuksessa saada yleisiä valmiuksia, jotka edistävät kiinnostusta ja myönteistä asennetta työtä ja työelämää kohtaan. Oppilaiden on tärkeä saada kokemuksia, jotka auttavat oivaltamaan työn ja yritteliäisyyden merkityksen, yrittäjyyden mahdollisuudet. (POPS 2014, 23.)

Katkelmaa tarkastellaan kysyen, miksi yrittäjyyden opiskelu on tarpeellista. Vastauksena on analyysi: *Välttämättömyys yrittäjyyden opiskelulle luodaan kuvaamalla työelämän, ammattien ja työn luonteen muutosta. Muutoksen aiheuttavat teknologinen kehitys ja talouden globalisoituminen.*

Toisessa, tulkitsevassa vaiheessa subjektivaatiotapojen ydinsisällöt on jaoteltu opetus suunnitelman rakenteen mukaisesti neljään ryhmään: yleiseen osaan sekä luokka-asteisiin 1–2, 3–6 ja 7–9. Esimerkiksi edellinen analyysi tiivistyy tässä kohtaa muotoon ”teknologinen kehitys ja talouden globalisoituminen luovat tarpeen yrittäjyyden opettamiselle”. Ydinsisällöt on koottu kuvioon 1, joka esittää yhteenvedon yleisen osan sekä eri luokka-astekuvausten keskeisestä sisällöstä. Kuvio esittää keskeiset piirteet eettisestä substanssista, alistumisen tavoista, itsen työstämisen tavoista sekä moraalissubjektin teleologiasta.

Analyysin kolmannessa, kriittisen tulkinnan vaiheessa representaatiot kyseenalaistetaan ja asetetaan erilaisiin vallan ja vaikuttamisen viitekehyksiin (Pynnönen 2013, 33). Tarkastelu keskittyy erityisesti tulkintavaiheen klusteroinnissa havaittuihin ristiriitaisuuksiin ja niiden tarkkaan analyysiin. Ristiriitaisuuksia arvioidaan laajemmassa kontekstissa niiden edustamia ideoita vasten.

Kuvio 1. Subjektivaatiotapojen yhteenveto *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden* (2014) laaja-alaisen osaamisen kokonaisuudesta "Työelämätaidot ja yrittäjyys (L6)".

Eettinen substanssi – yrittäjyys elinikäisenä prosessina

Opetussuunnitelmatekstin kielenkäytössä tehokas hallinnan keino on ongelmien tuottaminen, jonka kautta pyritään oikeuttamaan poliittisia päämääriä ja uudistuksia. Subjektivaatiotapojen analyysissa olennaista onkin tunnistaa yhteiskunnalliset ongelmat, joihin yrittäjyyden opetuksen oletetaan vastaavan. Erityisen tärkeää tämä on eettistä substanssia tarkasteltaessa, jolloin kysytään, millaiseen käsitykseen oppilaasta ja yhteiskunnasta yrittäjyyden oppiminen pohjautuu. Eettisen substanssin analyysissa esiin nousee kolme aspektia, jotka jäsentyvät moraalisen toiminnan ja itsensä hallitsemisen tärkeimmiksi osiksi. Ensiksi teknologinen kehitys ja talouden globalisoituminen perustelevat tarpeen yrittäjyyden opetukselle. Toiseksi inhimillisen pääoman kartuttamista tavoitteellaan sosiaalisen koheesion kautta. Kolmanneksi yrittäjyyden oppiminen näyttäytyy koko elämän kattavana prosessina.

Lähtökohtana eettisen substanssin analyysissa ovat opetussuunnitelmatekstin esiin nostamat

yhteiskunnalliset ongelmat. Kuva yrittäjyyden opiskelun välttämättömyydestä luodaan kuvaamalla työelämän luonteen muutoksen aiheuttamaa ongelmaa: "Työelämä, ammatit ja työn luonne muuttuvat mm. teknologisen kehityksen ja talouden globalisoitumisen seurauksena" (POPS 2014, 23). Muutosta perustellaan vetoamalla teknologiseen kehitykseen ja talouden globalisoitumiseen. Yrittäjyyden opiskelu sidotaan näin talouden luomiin realiteetteihin eli inhimilliseen pääomaan.

Inhimillinen pääoma on yhteydessä sosiaalisen koheesioon, sillä yrittäjyyden mahdollisuudet realisoituvat silloin, kun oppilas ymmärtää oman vastuunsa sekä välittömässä yhteisössään että koko yhteiskunnassa. Esimerkiksi vuosiluokkien 3–6 kuvauksessa vastuun kantoon liitetään omien vahvuuksien tunnistaminen sosiaalisen koheesion näkökulmasta. Omien kiinnostusten kohteiden määrää kannustetaan lisäämään. Vahvuuden ja taidot kehoitetaan tuomaan esille ja niitä pyydetään jakamaan niin, että oppilaat opettavat vapaa-ajalla opittuja taitoja toisilleen. Sosiaalinen koheesio korostuu kuvattaessa

työskentelyyn liittyvää vastavuoroisuutta, neuvottelutaitoja sekä yhteisen tavoitteen eteen ponnistelua. Kuvauksessa toteutuu inhimillisen pääoman logiikka, jonka kehittymistä sosiaalinen koheesio palvelee. Kokemuksiin työstä on hyvä sisältyä toisten oppilaiden huomioimista: ”Koulutyöhön sisällytetään toimintaa, jossa oppilaat saavat kokemuksia työstä, eri ammatteista ja toisten hyväksi toimimisesta” (POPS 2014, 157).

Yrittäjyyden oppiminen näyttäytyy opetus-suunnitelmatekstissä kokonaisvaltaisena osana elämää. Yrittäjyys liitetään niin koulussa, kotona kuin vapaa-ajallakin hankittuun osaamiseen. Yrittäjyys esitetään elämänmittaisena prosessina, jossa osaamisen arvo mitataan työelämässä hyödynnettävinä taitoina, osaamisena ja asenteina. Esimerkiksi vuosiluokkien 1–2 kuvauksessa työn merkityksen ymmärtämistä pidetään tärkeänä. Tämä korostuu niin yksilöiden kuin laajemmin koko yhteiskunnan kannalta: ”Oppilaita opastetaan tutustumaan eri ammatteihin koulussa ja koulun ulkopuolella ja ymmärtämään niiden ja yleensä työn merkitys yhteiskunnassa, erityisesti perheiden arjen ja toimeentulon kannalta” (POPS 2014, 101). Jo tässä vaiheessa oppilaiden tulee ymmärtää, miten työ liittyy talouteen. Työ näyttäytyy välineenä, joka tuottaa ihmisille toimeentulon edellytykset ja jonka avulla rakennetaan toimivaa yhteiskuntaa.

Alistumisen tapa – työn ja yritteliäisyyden oivaltamista

Alistumisen tavalla eli eettisellä työllä tarkoitetaan yksilön tapaa luoda suhde sääntöön ja tunnistaa sääntö velvollisuudekseen. Subjekti siis asettaa itsensä tiettyyn moraaliseen järjestykseen ja tunnistaa opetussuunnitelman määrittävän käyttäytymistään. Alistumisen tapaa analysoidaan kysymällä, millainen osaaminen on tärkeää oppilaalle sekä yhteiskunnalle ja millaisten velvoitteiden ymmärtämistä eettisen substanssin täyttäminen tarvitsee. Opetussuunnitelmatekstissä huomio kohdistuu erityisesti siihen, miten oppilas ottaa hänelle asetetut velvoitteet vastaan moraalisen haasteena.

Alistumisen tapojen analyysissa nousevat esille työn ja yrittäjyyden merkityksen oivaltaminen, myönteinen asenne työtä ja työelämää kohtaan sekä itseohjautuvuus työhön hakeutuessa. Vastuunkantoa, vahvuuksien ja valmiuksien kehittymistä ja työn ja yritteliäisyyden merkityksiä kuvataan ikäkausi huomioiden. Oppilaiden odotetaan suhteutuvan tehtäviin aloitteellisesti, ennakoivasti ja heitä rohkaistaan ottamaan hallittuja riskejä.

Työelämätaitojen ja yrittäjyyden kuvauksissa tähdennetään, että oppilaan on tärkeää saada kokemuksia, jotka auttavat oivaltamaan työn ja yrittäjyyden merkityksen, yrittäjyyden mahdollisuudet sekä näin oman vastuun yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä. Tämä opetuksen järjestyksen tulee ottaa huomioon: ”Koulutyö järjestetään niin, että oppilaat voivat kartuttaa työelämäntuntemustaan, oppia yrittäjämäistä toimintatapaa ja oivaltaa koulussa ja vapaa-ajalla hankitun osaamisen merkityksen oman työuran kannalta.” (POPS 2014, 23). Oivaltamisella viitataan implisiittiseen toimintaan, joka tapahtuu ajan saatossa ja muun tekemisen myötä. Yhtä lailla prosessinomaiseen oivaltamiseen viitataan oppilaiden perusopetuksessa saamien yleisten valmiuksien yhteydessä, sillä niiden tulee edistää kiinnostusta ja myönteistä asennetta työtä ja työelämää kohtaan.

Itseohjautuvuus nousee esille jatko-opintovalintojen kuvauksen yhteydessä, sillä oppilaita ohjataan tarttumaan asioihin aloitteellisesti, etsimään erilaisia vaihtoehtoja, tunnistamaan ammatillisia kiinnostuksen kohteita sekä perustelevaan jatko-opintovalinnat omista lähtökohdista käsin. Alistumisen tavoissa toteutuu uusliberalistisen rationaliteetin subjektiviteetti, sillä se korostaa yksilön vastuuta itsestään, yritteliäisyyden oivaltamista ja mahdollisuuksia sekä itseohjautuvuutta (vrt. Saarinen ym. 2014).

Itsen työstäminen – laaja kirjo yrittäjyyden taitoja ja tietoja

Itsen työstämisellä viitataan toimintoihin ja tekemiseen, joilla oppilas muokkaa itseään moraaliseksi. Kyse on konkreettisesta itsensä

työstämisestä. Sitä tarkastellaan kysymällä, min-
kä käytäntöjen avulla oppilas muokkaa toiminta-
taansa. Opetussuunnitelmatekstissä huomio
kohdistuu erityisesti siihen, mitä tietoja ja taitoja
oppilaalta edellytetään.

Itsen työstämisen analyysissa korostuu sel-
västi osaamisen kentän laajeneminen oppi-
laan iän karttumisen myötä. Vuosiluokkien 1–2
kuvauksessa oppilaiden odotetaan hallitsevan
sosiaalisia taitoja, ja heidän odotetaan pysty-
vän tekemään töitä yksin ja yhdessä: ”Heitä
ohjataan harjoittelemaan ryhmässä toimi-
mista yhteistyötä, omien ideoiden sovittamista
yhteen toisten kanssa sekä ikäkaudelle sopivaa
vastuunkantoa” (POPS 2014, 101). He osaavat
sovittaa omat ideansa yhteen muiden ideoiden
kanssa, ja näin he harjoittelevat omalle ikäkau-
delleen sopivaa vastuunkantoa. Vuosiluokkien
3–6 kuvauksessa oppilaita motivoidaan tunnis-
tamaan vahvuuksiaan ja kiinnostumaan erilai-
sista asioista. Oppilaita ohjataan tekemään työtä
järjestelmällisesti, pitkäjänteisesti ja sisukkaasti.
Omasta tekemisestä kehoitetaan ottamaan kas-
vavassa määrin vastuuta. Tärkeäksi jäsennetään
myös kyky ymmärtää omien taitojen hyödynnet-
tävyyttä työssä. Oman elämän lisäksi oppilaita
ohjataan havaitsemaan laajemmin työn ja yrittä-
jyyden merkitys yhteiskunnassa.

Vuosiluokkien 7–9 kuvauksessa oppilailta
odotetaan lähialueiden elinkeinoelämän ja toi-
mialojen tuntemusta sekä kykyä toimia työelä-
mässä. Työssä tarvittaviksi taidoiksi jäsennetään
asianmukainen käyttäytyminen, yhteistyötai-
dot, kielitaito ja vuorovaikutustaidot. Lisäksi
tarvitaan projektityötaitoja, joihin luokitellaan
verkostoitumistaidot ja työprosessien hallinta.
Työprosessit voivat sisältää hypoteesien asetta-
misen taitoja, johtopäätösten tekemistä ja resi-
lienssiä olosuhdemuutosten vuoksi. Oppilailta
odotetaan aloitteellisuutta, ennakointikykyä
sekä tunne- ja vuorovaikutustaitoja sisältäen
negatiivisten tunteiden hallintaa.

Yleisen osuuden kuvauksessa taidot on koottu
kumulatiivisesti yhteen. Kuvauksessa oppilaiden
odotetaan tuntevan lähialueen elinkeinoelämän
tunnuspiirteitä ja keskeisiä toimialoja: heiltä
edellytetään työelämän tuntemusta, kokemusta

työnteosta ja yhteistyöstä koulun ulkopuolisten
toimijoiden kanssa. Oppilaiden odotetaan har-
joittelevan työelämän kannalta tarpeellisia tai-
toja, kuten asianmukaista käyttäytymistä, yhteis-
työtaitoja, kielitaitoa ja vuorovaikutustaitoja.
Itsensä työllistämisen taidot, yrittäjäyys, riskien
arviointi ja riskien hallittu ottaminen kuuluvat
näin jokaiselta peruskoulun oppilaalta vaaditta-
viin taitoihin. Näitä opitaan projektitoissa, joissa
opitaan myös ryhmätoimintaa ja jopa verkostoi-
tumista. Oppilaita kannustetaan sisukkuuteen
työn teossa, heitä rohkaistaan suhtautumaan
uusiin mahdollisuuksiin avoimesti, joustavasti
ja luovasti sekä ohjataan tarttumaan asioihin
aloitteellisesti.

Yleisen osuuden kuvauksessa risteävät yleiset,
geneeriset, taidot vaativiin tehtäviin. Yhteistyö-
ja vuorovaikutustaidot liittyvät luontevasti ope-
tettaviin taitoihin jo koulupolun alussa. Sen
sijaan itsensä työllistämisen taidot vaativat jo
laajempaa työelämän lainalaisuuksien hah-
mottamista. Huomionarvoista kuvauksessa on
oppilaan vastuuttaminen työelämässä menesty-
misestä ja siihen sopeutumisesta, ei pelkästään
työntekijänä vaan myös mahdollisesti yrittäjänä.
Oppilaan nähdään rakentavan oman osansa
yhteisestä taloudesta ja sopeutuvan muuttuviin
olosuhteisiin hankittujen taitojensa ansiosta.
Koulutuspoliittisen yrittäjyysdiskurssin onkin
nähty rakentavan kuvaa yrittäjyyskasvatuksen
tarpeellisuudesta vetoamalla muun muassa
lupauksiin talouskasvusta ja kilpailukykyä,
tuotteliaasta työnteosta sekä yhteiskunnallisten
ongelmien yrittäjämäisesti ratkomisesta ja aktii-
visesta kansalaisuudesta (Laalo ym 2018).

Moraalisubjektin teleologia – tietoyhteiskunnan realiteetit tiedostava yrittäjähenkilö subjekti

Moraalisubjektin teleologia kytkee yrittäjyyden
laajempaan yhteiskunnalliseen kehukseen, jos-
sa oppilas toimii. Moraalisubjektin teleologiaa
analysoidaan kysymällä, mitä olemisen tapaa ja
maailmaa yrittäjyydellä tavoitellaan. Olennaista
on siis tarkastella, millaista oppilassubjektia

opetusuunnitelman kuvauksissa pidetään päämääränä.

”Työelämätaitojen ja yrittäjyyden” tavoitteena on kasvattaa oppilaasta tietoyhteiskunnan realiteetit tiedostava yksilö, joka on kykenevä tekemään työtä yksin ja yhdessä muuttuvissa ja epävarmoissa olosuhteissa. Hän pystyy ennakoimaan tulevat vaikeudet ja kykenee selviämään tunne- ja vuorovaikutustaitojensa ansiosta haastavissa tilanteissa ja kohtaamaan myös epäonnistumisia ja pettymyksiä. Hän kykenee ottamaan hallittuja riskejä ja suhtautumaan avoimesti uusiin tilanteisiin. Hän ei lannistu, vaan pystyy sisukkaaseen, pitkäjänteiseen ja järjestelmälliseen toimintaan. Aktiivinen oppilas tunnistaa ammatilliset kiinnostuksen kohteensa – muilla kiinnostuksen kohteilla ei ole koulutuksen kannalta perusteltua merkitystä. Vain taloutta edistävät kiinnostuksen kohteet näyttäytyvät siis merkittävänä. Tasa-arvoon pyritään, mutta siihenkin siksi, että työelämä olisi yleisen edun mukaisesti tasapainoisempaa ja edistäisi näin yleistä hyvinvointia.

Omien taitojen karttuminen liitetään inhimillisen pääoman laajentumiseen ja sosiaaliseen koheesioon, jotka valjastetaan koko yhteisön hyvinvoinnin osiksi. Oppilaan omaa vastuuta oppimisessa ja toisten hyväksi tekemisessä korostetaan. Yrittäjyyden merkitys elämässä täyttyy, kun oppilas toteuttaa yrittäjämäistä elämää ehkä itsekin yrittäjänä tai ainakin yritteliäänä ja vastuunsa kantavana työntekijänä. Oppilassubjektin piirteisiin lukeutuvat työprosessien ja olosuhdemuutosten hallinta, vaikeuksien ennakointi, riskien ottaminen ja negatiivisten tunteiden hallinta. Olosuhteista huolimatta oppilas jaksaa tehdä uupumatta työtä ja viedä sisukkaasti työn loppuun. Taidot valjastetaan työelämän tarpeisiin. Oppilassubjektiviteetti täyttää näin yrittäjäkansalaisen määreet. Kinnarin (2020) mukaan EU:n, OECD:n ja UNESCO:n elinikäisen oppimisen politiikassa konstruoitu ihminen edustaa 2010-luvulle tultaessa itsestään huolehtivaa, itseohjautuvaa ja autonomista yrittäjäkansalaista. Elinikäisen oppimisen politiikassa inhimillisen pääoman osana tarkastellaan myös asenteita ja persoonallisuuden piirteitä taito- ja tietomääreiden lisäksi. Inhimillisen pääoman laajentuminen

vastuullistaa ja yksilöllistää oppimisprosessin, joka merkitsee yksilön elämän yrittäjämäistymistä. Samankaltainen ilmiö on havaittavissa myös opetusuunnitelmatekstissä.

Diskurssin sisäiset ristiriitaisuudet

Vaikka opetusuunnitelmatekstin yrittäjyyden subjektivaatiotapojen analyysissa muodostuukin selkeä profiili yrittäjäkansalaiseksi hahmottuvas- ta oppilassubjektiviteetista, ei diskurssi itsessään ole johdonmukainen. Tarkastelen seuraavaksi diskurssin sisäisiä ristiriitoja, jotka hahmottavat kolmena kokonaisuutena: viittauksina sosiaaliseen koheesioon, vastuun kantamiseen ja olosuhteiden muutoksiin. Taulukossa 1 on esitetty yhteen- veto diskurssin ristiriitaisuuksista peilaten näitä solidaristiseen ja individualistiseen sosiaaliseen koheesioon.

Sosiaalinen koheesio ja toisten hyväksi toimiminen

Sosiaalisen koheesio ymmärrän yleisesti merkitsevän yhteiskunnan sisällä olevien ryhmien yhteenkuuluvuuden tunnetta. Teoreettisena ja poliittisena käsitteenä sosiaalinen koheesio on monimutkainen, ja siitä on olemassa erilaisia versioita, jotka ulottuvat autoritäärisestä ja nationalistisesta aina liberaaliin, kommunitaariseen ja sosiaalidemokraattiseen muotoon (Green & Preston 2001). Sosiaalinen koheesio voi kontekstin mukaan tarkoittaa (1) yhteisiä normeja ja arvoja, (2) yhteisen identiteetin jakamista yhteisössä, (3) jatkuvuuden ja pysyvyyden merkitystä, (4) yhteiskuntaa, jonka instituutiot jakavat riskit ja korostavat yhteistä hyvinvointia, (5) oikeudenmukaista mahdollisuuksien, oikeuksien, varallisuuden ja tulojen jakautumista tai (6) vahvaa kansalaisyhteiskuntaa ja aktiivista kansalaisuutta (Green ym. 2003). Edelleen sosiaalinen koheesio voidaan yhteiskunnan tulevaisuudennäkymien kannalta jaotella individualistiseen ja solidaristiseen skenaarioon. Näistä individualistinen skenaario ennakoii yhteiskunnallista joustavuutta, vähäisempää hallintoa ja säätelystä sekä korostettua yksilöllistä vapautta

	Vuosiluokat 1–2			Vuosiluokat 3–6		
	S	V	O	S	V	O
Solidaristinen skenaario	ryhmätyötaidot omien vahvuuksien tunnistaminen, jotta voi toimia toisten hyväksi	ikäluokalle sopivaa vastuunkantoa: ryhmässä toimiminen, omien ideoiden sovittaminen yhteen toisten kanssa		yhteistyötaidot vapaa-ajalla opittujen taitojen opettaminen toisille oppilaille koulutyössä oppilaat saavat kokemuksia toisten hyväksi toimimisesta		ei viittauksia olosuhde-muutoksiin tai muuttuviin olosuhteisiin sopeutumiseen ja joustavuuteen
Individualistinen skenaario			rohkaistaan toimimaan uusissa tilanteissa itseensä luottaen		vastuun kasvaminen omasta työskentelystä	

Sosiaalinen koheesio / toisten hyväksi toimiminen

Vastuun ilmaukset

Olosuhdemuutokset

Vuosiluokat 7–9			Yleinen osio		
S	V	O	S	V	O
yhteistyötaidot, vuorovaikutustaidot yrittäjyyden merkitys yhteisössä ja yhteiskunnassa	suoria vastuun ilmauksia ei ole vastuun ilmaukset implisiittisiä: opitaan arvioimaan ja ottamaan hallittuja riskejä, rohkaistutaan tekemään opintoihin ja työhön liittyvät valinnat perustellusti ja omista lähtökohdista yrittäjyyden merkitys yhteisössä ja yhteiskunnassa	toiminnallisissa opiskelutilanteissa opitaan löytämään uusia ratkaisuja olosuhteiden muuttuessa opitaan ennakoimaan työskentelyn mahdollisia vaikeuksia	oma vastuu yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä vapaa-ajalla hankitun osaamisen merkitys oman työuran kannalta ryhmätyö-toiminta, projektityö ja verkostoituminen vastavuoroisuus ja ponnistelu yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi	oman vastuun oivaltaminen yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä: sosiaalinen koheesio palvelee inhimillisen pääoman kartuttamista	työelämä, ammatit ja työn luonne muuttuvat: teknologian kehitys ja globalisoituminen työn vaatimusten ennakointi vaikeaa uusien ratkaisujen löytäminen olosuhteiden muuttuessa ennakoidaan vaikeuksia ja pettymyksiä suhtautuminen avoimesti uusiin mahdollisuuksiin sekä joustavuus ja luovuus muutostilanteissa

Taulukko 1. Yhteenveto yrittäjyyden diskurssien epäjohdonmukaisuuksista *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden* (2014) laaja-alaisen osaamisen kokonaisuudessa "Työelämätaidot ja yrittäjyys (L6)".

valintojen tapahtuessa markkinoiden kontekstissa. Solidaristinen skenaario taas liittyy laajalti jaettuihin arvoihin, jotka perustuvat kollektiivisuuteen ja julkisiin instituutioihin. (Green ym. 2003; Michalski ym. 1997.) Tässä tarkastelussa kiinnitän huomiota sosiaalisen koheesion kahteen ilmenemismuotoon: individualistiseen ja solidaristiseen skenaarioon. Toisten hyväksi toimiminen tulkitaan tässä kollektiivisuutta lisääväksi ja siten sosiaalista koheesiota tukeväksi tekijäksi, joka kuuluu solidaristiseen skenaarioon. Individualistiseen skenaarioon kuului tulkitaan puolestaan diskurssit, jotka pyrkivät kehittämään yksilön osaamista ja sitä kautta inhimillistä pääomaa ja talouden kasvua.

Laaja-alaisen osaamisen kuvauksessa ”Työelämätaidot ja yrittäjyys” vuosiluokkien 1–2 ja 3–6 kuvaukset edustavat sosiaalisen koheesion solidaristista skenaariota ja vuosiluokkien 7–9 sekä yleisen osan kuvaukset noudattavat individualistista skenaariota, jossa korostetaan yksilön osaamisen ja taitojen kehittämistä. Vuosiluokkien 1–2 osuudessa sosiaalinen koheesio ilmenee tavassa ohjata oppilaita ryhmässä toimimiseen. Toisten kanssa tehty yhteistyö ja toisten auttaminen nähdään arvokkaana, koska se lisää koko yhteisön koheesiota. Vuosiluokkien 3–6 yhteinen työskentely kasvattaa taitoja, kuten vastavuoroisuutta, neuvottelutaitoja sekä ponnistelua yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi. Tämän kaltaiset kokemukset pystyvät konkretisoimaan sosiaalisen koheesion kokemuksia. Sosiaalista koheesiota vahvistetaan myös, kun oppilaita rohkaistaan tuomaan vapaa-ajalla opittuja taitoja koulutyöhön ja opettamaan niitä toisille oppilaille.

Vuosiluokkien 7–9 kuvauksessa toisten hyväksi toimimista ei enää mainita. Implisiittisesti sosiaalisen koheesion puolia voi lukea yhteistyötaitojen ja vuorovaikutustaitojen maininnoista. Näihin viitataan työelämätaidojen yhteydessä kuvattaessa oppilaiden saamia kokemuksia työelämästä ja yhteistyöstä koulun ulkopuolisten tahojen kanssa. ”Tällöin harjoitellaan myös työelämässä tarvittavaa asianmukaista käyttäytymistä ja yhteistyötaitoja ja huomataan kielitaidon ja vuorovaikutustaitojen

merkitys” (POPS 2014, 284). Tässä yhteydessä yhteistyötaidot ja vuorovaikutustaidot kuitenkin sidotaan työelämätaidojen oppimiseen, eikä niitä liitetä sosiaalisen koheesion edistämiseen. Yrittäjyyteen liittyvien taitojen, kuten projektityöskentelyn ja verkostoitumisen yhteydessä mainitaan myös, että yrittäjämäisen toimintatavan lisäksi nämä opettavat yrittäjyyden merkitystä yhteisössä ja yhteiskunnassa. Sosiaalinen koheesio on vuosiluokkien 7–9 kuvauksessa alisteinen individualistisen inhimillisen pääoman kartuttamiselle, eikä se suoranaisesti liity oppilailta vaadittaviin ominaisuuksiin.

Laaja-alaisen osaamisen ”Työelämätaidot ja yrittäjyys (L6)” yleisessä osassa vuosiluokkien 7–9 linja jatkuu siten, ettei toisten hyväksi toimimista mainita. Sosiaalista koheesiota implisiittisesti kuvaavia mainintoja on kuitenkin enemmän. Kuvauksessa mainitaan yrittäjyyden yhteydessä, että oppilaiden on hyvä saada kokemuksia, jotka auttavat oivaltamaan työn ja yrittäjyyden merkityksen, yrittäjyyden mahdollisuudet sekä oman vastuunsa yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä. Vastuun yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä voi tulkita toteutessaan lisäävän yhteenkuuluvuuden tunnetta. Tässä yhteydessä yhteenkuuluvuuden tunteen lisääminen ei kuitenkaan hahmotu ensisijaiseksi päämääräksi. Kun vielä vuosiluokkien 3–6 kuvauksessa on maininta vapaa-ajalla opittujen taitojen opettamisesta toisille oppilaille, puhutaan yleisen osan kuvauksessa vapaa-ajalla hankitun osaamisen merkityksestä vain oman työuran kannalta. Työelämän tutustumisen yhteydessä puhutaan toki yhteistyöstä koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa, yhteistyötaidoista ja vuorovaikutustaitojen merkityksestä, mutta kaikessa korostuu inhimillisen pääoman painotus sosiaalisen koheesion kasvattamisen sijaan. Vuosiluokkien 7–9 ja yleisen osan kuvaukset noudattavat individualistista skenaariota, jossa korostetaan yksilön osaamisen ja taitojen kehittämistä. Näin yksilön lisääntyvien mahdollisuuksien kautta pyritään kartuttamaan oppilaan inhimillistä pääomaa, jolloin tavoitteena on välillisesti talouden kasvu.

Vastuun ilmaukset

Vastuun ilmausten tarkastelussa huomio kiinnittyy siihen, miten vastuusta puhutaan. Solidaristisessa skenaariossa vastuu jakautuu kollektiivisesti ja yhdessä kannettu vastuu kartuttaa koko yhteisön oppimista. Individualistinen skenaario taas tukee yksilön kehitystä. Uusliberalistisen rationaliteetin mukaisesti kansalaiset nähdään vastuullisina yksilöinä. Hyvinvoinnin kannalta tarkasteltuna yhteiskunnallisen vastuun sijaan painottuu yksilön vastuu: hyvinvointi ymmärretään yksilöllisenä itsensä toteuttamisena. (Saarinen ym. 2014.) Opetussuunnitelmatekstin vastuun ilmauksissa tarkastelen siis sitä, tukevatko ne kollektiivisuutta vai tähtäävätkö ne oppilaan omien taitojen kartuttamiseen.

Solidaristinen skenaario toteutuu ainoastaan vuosiluokkien 1–2 kuvauksessa muiden kokonaisuuksien edustaessa individualistista skenaariota. Vuosiluokkien 1–2 osuudessa kuvataan oppilaiden harjoittelemaa ryhmässä toimimista ja yhteistyötä sekä omien ideoiden yhteen sovittamista muiden kanssa. Tässä yhteydessä mainitaan myös ikäkaudelle sopiva vastuunkanto. Vastuun kantaminen liitetään siis sosiaalisen vuorovaikutuksen oppimisen piiriin, ja siten se liittyy myös sosiaalista koheesiota edistävään toimintaan. Yhteisön merkitys korostuu kuvauksessa: ”Alusta lähtien on tärkeää, että koulu tarjoaa jokaiselle oppilaalle vuorovaikutteisen ja kannustavan yhteisön, jossa oppilas voi tuntea tulevaisuutensa kuulluksi, nähdyksi ja arvostetuksi” (POPS, 2014, 99).

Vuosiluokkien 3–6 kuvauksessa vastuun ilmaus liittyy yksin työskentelyyn ja oman osaamisen kartuttamiseen: ”Oppilaita ohjataan työskentelemään järjestelmällisesti ja pitkäjänteisesti ja ottamaan kasvavassa määrin vastuuta tekemisistään” (POPS, 2014, 157). Yhteys vastuunkantoon ei tässä liity vuorovaikutukseen muiden kanssa. Siitä puuttuu yhteys ryhmän sisäisen koheesion vahvistamiseen.

Vastuunilmaukset puuttuvat myös vuosiluokkien 7–9 kuvauksesta. Implisiittisesti vastuu tulee esille työprosessien suunnittelun kuvauksessa, jossa tehtävien tekemistä jäsennetään seuraavasti:

opitaan tarttumaan tehtäviin aloitteellisesti, ennakkoimaan työskentelyn mahdollisia vaikeuksia, ja arvioimaan ja ottamaan hallittuja riskejä, kohtamaan myös epäonnistumisia ja pettymyksiä sekä viemään työ sisukkaasti loppuun. Näin oppilaat saavat tilaisuuksia oppia oman kokemuksensa kautta työn, yrittäjämäisen toimintatavan sekä yrittäjyyden merkityksen yhteisössä ja yhteiskunnassa” (POPS, 2014, 284).

Tässä voi nähdä yhtäläisyyksiä vuosiluokkien 3–6 työskentelyn kuvaukseen. Tämä työskentelyn kuvaus on yksityiskohtaisempaa, vaikka selkeästä vastuusta ei puhuta. Työskentely jäsennetään yksilön tehtäväksi ja työn teosta puuttuvat viittaukset yhteistyöhön tai vuorovaikutteiseen tekemiseen. Samalla viitataan yrittäjyyden merkityksen oppimiseen yhteisössä ja yhteiskunnassa. Tämä tapahtuu inhimillistä pääomaa kartuttamalla, oppilaan individualistisen osaamisen kautta, ei pyrkimyksinä kollektiiviseen hyvinvointiin. Myös vuosiluokkien 7–9 kuvauksessa toteutuu näin individualistisen skenaarion kuvaus.

”Työelämätaitojen ja yrittäjyyden” yleisen osan kuvauksessa mainitaan, että ”oppilaiden on tärkeä saada kokemuksia, jotka auttavat oivaltaamaan työn ja yritteliäisyyden merkityksen, yrittäjyyden mahdollisuudet sekä oman vastuun yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä” (POPS, 2014, 23). Kuvaus jatkaakin vuosiluokkien 7–9 linjauksia, joissa inhimillinen pääoma karttuu ennen kaikkea oppilaan oman työn ansiosta. Yleinen osa tunnistaa kuitenkin myös yhteistyön ja vuorovaikutustaitojen merkityksen, sillä yhteisen työn kuvauksen kohdalla mainitaan, että ”[s]iinä opitaan myös vastavuoroisuutta ja ponnistelua yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi” (POPS, 2014, 24). Kuvaus sisältää implisiittisen viittauksen jaettuun vastuuseen työn onnistumisesta. Kuvaus keskittyy silti pääosiltaan oppilaan individualistisen osaamisen kartuttamisen kuvaukseen, jossa työskentelyn yhteinen tavoite ja päämäärä auttaa oppilasta lisäämään hänen osaamisensa kirjoa. Sosiaalisen koheesion oppiminen palvelee inhimillisen pääoman kartuttamista, ja siten kuvaus jatkaa vuosiluokilla 3–6 alkavaa ja luokilla 7–9 vahvistuvaa individualistisen skenaarion linjaa.

Olosuhdemuutoksiin viittaaminen

Reijo Miettisen (2019) mukaan OECD ja EU ovat olleet saattamassa koulujen opetussuunnitelmia vastaamaan yhteiskunnallisen olosuhdemuutoksen tarpeita. Koulukasvatuksen on pitänyt sopeutua niin kutsuttuun tietoyhteiskuntakehitykseen, jota luonnehtivat informaatioteknologian läpimurto, työn muutos, globalisaatio sekä tiedon ja innovatiivisuuden tuleminen taloudellisen kehityksen päätekijöiksi. Oppiaine- ja tieteensidonnaisen tiedon omaksumisen sijaan on tarvittu geneerisiä eli yleisiä, oppiaineita integroivia ja niiden tietoja hyödyntäviä kognitiivisia, sosiaalisia ja itsehallintaa osoittavia taitoja tai kompetensseja. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa* (2014) kompetenssit on sisällytetty laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuksiin.

Esko Harni ja Miikka Pyykkönen (2018) ovat käsitelleet yrittäjyyden eetoksen kehittymistä suomalaisessa koulutus- ja yhteiskuntapolitiikassa 1980-luvulta 2010-luvulle. Heidän mukaansa työelämän epävarmuuden lisääntyminen mielletään ikään kuin annetuksi lähtökohdaksi, kun linjataan toimenpiteitä. Yrittäjyys nähdään keinona vastata prekaarin työelämän haasteisiin. Paula Kyrö (1997) liittyy yrittäjyyden merkityksen kasvun niin ikään yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen. Hänen mukaansa historiallisesti tarkasteltuna yrittäjyys ilmiönä on vahvistunut aina valtasuhteiden muuttuessa epävarmoiksi ja vaikeasti ennustettaviksi. Olosuhteiden muutos on siten toiminut katalysaattorina uuden toimintatavan syntymiselle, yrittäjyydelle. Muuttuviin olosuhteisiin sopeutuminen on liittynyt käsitykseen yrittäjyydestä elimellisesti. Olosuhdemuutoksilla on yhteys individualistiseen skenaarioon, joka edustaa yhteiskunnallista joustavuutta, korostettua yksilöllistä vapautta. Solidaristinen skenaario taas liittyy jatkuvuuden ja pysyvyyden merkityksiin, joista viittaukset epävarmaan ja muutoksille alttiiseen tulevaisuuteen puuttuvat (ks. esim. Green ym. 2003).

Olosuhdemuutoksen analyysi opetussuunnitelmatekstistä paljastaa, että individualistinen skenaario toteutuu siinä odotusten mukaisesti. Poikkeuksen tekee kuitenkin vuosiluokkien 3–6

kuvaus, sillä siinä ei ole lainkaan viittauksia olosuhdemuutoksiin tai uusiin tilanteisiin. Oppilaita rohkaistaan tunnistamaan vahvuuksiaan ja kiinnostumaan erilaisista asioista, toimimaan erilaisissa projekteissa ja tuomaan vapaa-ajalla opittuja taitoja koulutyöhön ja opettamaan niitä toisille oppilaille. Oppimistilanteet on rauhoitettu epävarmuustekijöistä, eikä oppilaille aseteta velvoitetta alistua uusien tilanteiden luomiin muutoksiin.

Vuosiluokkien 1–2 kuvauksessa oppilaita rohkaistaan toimimaan uusissa tilanteissa itseensä luottaen. Tätä mainintaa edeltää kuvaus omien vahvuuksien tunnistamisesta ja siitä, mitä oppilas voisi tehdä muiden hyväksi koulussa ja kotona: ”[o]ppilaita kannustetaan tutkimaan uusia asioita ja miettimään, missä itse on erityisen hyvä ja mitä voisi tehdä toisten hyväksi koulussa ja kotona.” (POPS 2014, 101). Uusien tilanteiden tunnistaminen yhdistetään tässä siis koulussa ja koulun ulkopuolella tapahtuvaan oppimiseen sekä sosiaalisen koheesion lisäämiseen. Koulu ohjaa yhtäältä havaitsemaan uusia tilanteita ja olosuhdemuutoksia, mutta kehottaa toisaalta oppilasta luottamaan itseensä sekä eri tavoin hankittuun osaamiseen ja taitoihin odottamattomissa tilanteissa. Ensimmäisestä luokka-asteesta lähtien oppilasta koulutetaan kohti oppilassubjektia, joka on uusia tilanteita kohdatessaan sopeutuva, joustava ja muutوسkykyinen.

Vuosiluokkien 7–9 kuvauksessa olosuhdemuutokset korostuvat. Toiminnallisten opiskelutilanteiden yhteydessä asetetaan odotus, että oppilaat oppivat löytämään uusia ratkaisuja olosuhteiden muuttuessa. Oppilaita kehoitetaan tarttumaan tehtäviin aloitteellisesti muutoksista huolimatta, ennakoimaan työskentelyn mahdollisia vaikeuksia, arvioimaan ja ottamaan hallittuja riskejä sekä kohtaamaan epäonnistumisia ja pettymyksiä. Kaikista vastoinkäymisistä huolimatta oppilas vie työn sisukkaasti loppuun.

”Työelämätaitojen ja yrittäjyyden” yleisen osan kuvauksessa olosuhdemuutoksiin viitataan toistuvasti. Osa alkaa yleiskatsauksella tulevaisuuden työelämän epävakauteen: ”Työelämä, ammatit ja työn luonne muuttuvat mm. teknologisen kehityksen, talouden globalisoitumisen

seurauksena. Työn vaatimusten ennakointi on vaikeampaa kuin ennen.” (POPS 2014, 23.) Muutoksessa ovat siis tekstin mukaan työelämän lainalaisuudet kokonaisuudessaan. Tätä perustellaan teknologisella kehityksellä ja globalisoinnilla. Koska työn vaatimusten ennakointi on vaikeaa, oppilaiden tulee varautua siihen. Toiminnallisten opiskelutilanteiden yhteydessä oppilaita kehoitetaan harjoittelemaan työhön tarvittavan ajan arviointia, muita työn edellytyksiä sekä uusien ratkaisujen löytämistä olosuhteiden muuttuessa. Varautumista olosuhdemuutoksiin jäsennetään myös sillä, että oppilaita pyydetään ennakoimaan työskentelyn mahdollisia vaikeuksia sekä kohtaamaan työn mukanaan tuomia epäonnistumisia ja pettymyksiä. Olosuhdemuutoksiin varautumista on myös se, että oppilaita rohkaistaan suhtautumaan uusiin mahdollisuuksiin avoimesti. Muutostilanteissa oppilaita kehoitetaan toimimaan joustavasti ja luovasti. Kun olosuhteita ei voida ennustaa, voidaan oppilaita koulia kohtaamaan muutoksia ja toimimaan tilanteessa kuin tilanteessa luovuutta, aktiivisuutta ja rohkeutta osoittaen.

Yhteenveto ja pohdinta

Tässä artikkelissa olen analysoinut laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuden ”Työelämätaidot ja yrittäjyys” yrittäjyysdiskursia. Opetussuunnitelmateksti on normatiivisin teksti, jossa yrittäjyyden opetusta ohjataan. Perustetekstiin nojaten opetuksen järjestäjät määrittelevät paikallisissa opetussuunnitelmissa, mitkä ovat opetussuunnitelman perusteissa määritellyn laaja-alaisen osaamisen mahdolliset paikalliset painotukset ja miten painottuminen ilmenee. Samoin paikallisesti päätetään, mitkä ovat ne järjestelyt ja toimenpiteet, joiden avulla laaja-alaisen osaamisen tavoitteiden toteutumista opetustyössä huolehditaan ja toteutumista seurataan. (POPS 2014, 25.) Opetussuunnitelmatekstissä laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuksien merkitys on näin olennainen.

Yrittäjyys on kulkenut opetussuunnitelmissa mukana vuodesta 1994, jolloin se tuotiin perusopetuksen opetussuunnitelmaan aihekokonaisuutena

”Yrittäjyyskasvatus”. Yrittäjyys on pysynyt koulutuspoliittisena keskustelunaiheena 1980-luvulta saakka ja siihen on liitetty esimerkiksi työvoima- ja elinkeinopoliittisia merkityksiä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden laaja-alaisen osaamisen yrittäjyysdiskurssin analyysi tuo näin esiin diskurssin, joka heijastaa laajemminkin yhteiskunnan normeja, ihanteita, merkityksiä ja arvoja. Havainnot syventävät ja täydentävät aieman tutkimuksen tuloksia, joiden mukaan opetussuunnitelman pohjalta määrittävyyn subjektin ja yhteiskunnan välisen suhteen voidaan nähdä tasapainoilevan yksilöä korostavan individualismin ja yhteisöä korostavan kommunitarismin välillä (Saari ym. 2017, 100). Koulutuspolitiikan yhteydessä kommunitarismilla viitataan koulun tehtävään kasvattaa oppilaita yhteisön jäsenyyteen, jolloin kouluopetus luo yhtenäisen tietopohjan ja kasvattaa yhteisön arvoihin. Yhteisö asettaa jäsenilleen velvollisuuksia ja toisaalta huolehtii jäsenistään tarjoamalla jokaiselle koulutuksen. (Hilpelä 2007.) Koulutuksen tasa-arvoinen jakautuminen nähdään olennaisena myös solidaristisessa näkökulmassa, jossa koulutuksen oikeudenmukaisen jakautumisen nähdään vaikuttavan suoraan luottamukseen, sosiaaliseen integraatioon ja yhteiskunnalliseen vakauteen. (Green ym. 2003.)

Eettisen substanssin analyysissä opetussuunnitelmamateriaalin yrittäjyyttä käsittelevän osuuden diskurssista konstruoiuu kuva oppilassubjektiviteetista, joka myös suoraan omaksuu yrittäjämäisen toimintatavan ja sisäistää yrittäjyyden merkityksen yhteisössä ja yhteiskunnassa. Oppilaan taipumukset, vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet rakentavat inhimillistä pääomaa ja tukevat siten menestymistä tulevassa työelämässä. Alistumisen tavoilla tähdätään itseohjautuvuuteen, joka kypsyy perusopetuksen kuluessa valmiudeksi tehdä jatko-opintovalintoja perustellusti ja oppilaan omista lähtökohdista. Työelämätaitojen ja yrittäjyyden kuvauksessa puhutaan valmiuksista, jotka edistävät kiinnostusta ja myönteistä asennetta työtä ja työelämää kohtaan. Itsen työstämisen eli eettisen työn analyysissä taas oppilassubjektiin liitetyt ominaisuudet, kuten sisukkuus, joustavuus, luovuus, aloitteellisuus, järjestelmällisyys ja pitkäjänteisyys,

luovat uusliberalistista oppilassubjektiviteetin kuvaa. Moraalisubjektin teleologia on kokoava subjektivaatiotapa. Mitchell Deanin (1999) mukaan moraalinen teleologia sisältää hallinnan ja eettisen todellisuuden rakentumisen teloksen eli tarkoituksellisen ja toivotun päätepiteen. Työelämätaitojen ja yrittäjyyden kuvauksissa tarkoituksellisena päätepiteenä on kasvattaa oppilaasta tietoyhteiskunnan realiteetit tiedostava yrittäjähenkilön subjekti, joka on kykenevä tekemään työtä yksin ja yhdessä muuttuvissa ja epävarmoissa olosuhteissa.

Vaikka yrittäjyyttä käsittelevässä opetussuunnitelmatekstissä rakentuva diskurssi noudattaa-kin uusliberalistiselle työelämäsubjektille ominaisia piirteitä, paljastaa subjektivaatiotapojen analyysi siinä myös tiettyjä sisäisiä ristiriitaisuuksia. Nämä erottuvat tarkasteltaessa sosiaalista koheesiota ja toisten hyväksi toimimista, vastuun ilmauksia ja viittauksia olosuhtemuutoksiin. Opetussuunnitelman laaja-alaisen osaamisen yrittäjyysdiskurssin häilyvyys individualistisiin ja solidaristisiin skenaarioihin jäsenyvien subjektivaatiotapojen välillä kertoo koulutuspolitiikan murrosvaiheesta, jossa haetaan tasapainoa suomalaiselle koulutuspolitiikalle perinteisemmän solidaristisen linjan ja uusliberaalin talouden individualistisen ajattelun väliltä.

Havaintoni tukevat näkemystä, jonka mukaan yrittäjyydestä on muotoutunut moraalisesti legitimoitu tapa ajatella yksilön kansalaisuutta ja eri alojen organisaatioiden toimintaa: yrittäjyyden kautta artikuloitu hallinnallisuus näyttäytyy kokonaisvaltaisena yhteiskunnassa olemisen, ajattelemisen ja toimimisen tapana. Voidaan puhua yrittäjyyden eetoksesta, joka uusintaa ja tuottaa tietynlaisiin taloudellisiin rationaalisuuksiin perustuvia yksilöä koskevia odotuksia, joilla on suora vaikutus sosiaaliin rakenteisiin, instituutioihin ja käytäntöihin. (Pyykkönen 2014, 13.) Esimerkiksi Kinnari (2020, 476) on havainnut EU:n, OECD:n ja UNESCON elinikäisen oppimisen politiikkateksteissä elinikäisen oppimisen tavoitteiden kiinnittyneen 2000-luvulla yhä enemmän yrittäjämäisen kansalaisuuden ihanteeseen. Tämän ajan elinikäisen oppimisen diskurssia hän kuvaa inklusiivisen liberalismiin

poliittiseksi rationaliteetiksi. Tässä yksilöiden ajatellaan kiinnittyvän toisiinsa emotionaalisesti, ja identiteetit rakentuvat yhdessä yhteisöjen arvojen ja merkitysten kanssa. Ihmiset siis ovat autonomisia, mutta yhteisöllisiä. Tämä tarkoittaa sitä, että eetos- ja etiikkapolitiikassa ihmisiä hallitaan heidän yhteisöjensä kautta. Esimerkiksi oppivan yhteiskunnan idea pohjautuu ajatukseen sosiaalisen pääoman lisäämisestä, mutta yhteisöjen ulkopuolelle suljetun määrittyvät tuolloin epäonnistujiksi, joilla ei ole vaadittavia henkilökohtaisia taitoja ja kompetensseja. Inklusiivisen liberalismiin piirissä yksilöt oppivat kehittämään taitojaan kohti työmarkkinakansalaisuutta. Tuolloin sosiaalista koheesiota, yhteisöllisyyttä ja osallistumista vaalitaan turvallisuuden, vastuun ja yhteisöllisyyden argumentein, jotka poikkeavat uusliberalismin perusteluista. Tavoitteena on kansallisen kilpailukyvyyn ja talouden kasvu.

Havaintojeni esille tuoman ideologisen häilyvyyden näkyväksi tekeminen sosiaalisen koheesion individualistisen ja solidaristisen skenaarion välillä on tärkeää, koska se avaa mahdollisuuden tunnistaa eri ideologioiden välisiä eroja. Tunnistamisen kautta opetuksen järjestäjät voivat hahmottaa eri ideologioita, käydä niistä keskustelua ja tehdä valintoja.

Yrittäjyysdiskurssissa esille tuotu ideologinen häilyvyys tuottaa ongelmia ja epäselvyyksiä opetussuunnitelmatekstin tulkinnassa ja jättää opetuksen järjestäjät ja opettajat vaikean tehtävän eteen. Laajemmin ideologinen häilyvyys viittaa yhteiskunnalliseen muutokseen, jossa kamppailu hyvinvointiyhteiskunnan arvopohjasta kohtaa uusliberaalin koulutuspolitiikan vaateet. Ideologisessa häilyvyydessä voi nähdä inklusiivisen liberalismiin piirteitä: sosiaalista koheesiota, yhteisöllisyyttä ja osallistumista vaalitaan moraalisten imperatiivien kautta ja turvallisuuden, vastuun ja yhteisöllisyyden argumentein (Porter & Craig 2004). Opetussuunnitelman arvopohjan moninaisuus, häilyvyys ja hahmottomuus asettaa opetussuunnitelmaa työvälineenä käyttävät opetuksen järjestäjät ongelmalliseen tilanteeseen: arvopohjan valinnat jäävät lopulta heidän tulkittojensa varaan. ■

KIRJALLISUUS

- Ahonen, Sirkka (2003) *Yhteinen koulu – tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään*. Vastapaino, Tampere.
- Alhanen, Kai (2007) *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Antikainen, Ari (2006) "In Search of the Nordic Model in Education". *Scandinavian Journal of Educational Policy* 50:3, 229–243.
- Apple, Michael & Apple Michael W. (2004) *Ideology and Curriculum*. Routledge, London.
- Bacchi, Carol (2012) "Why Study Problematisations? Making Politics Visible". *Open Journal of Political Science* 2:1, 1–8.
- Cantell, Hannele (2013) "Opetussuunnitelmat ja tuntijakouudistus: arvopohdintaa ja välttämättömiä valintoja". *Kasvatus* 44:2, 195–198.
- Dean, Mitchell M. (1999) *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. Sage, Lontoo.
- Durkheim, Emile (1977/2013) *The Evolution of Educational Thought: Lectures on the Formation and Development of Secondary Education in France*. Routledge, London & New York.
- Fairclough, Norman (1995) *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Longman, London.
- Foucault, Michel (1982) "The Subject and Power". Teoksessa Hubert Dreyfus & Paul Rabinow (toim.) *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. The Harvester Press, Sussex, 208–226.
- Foucault, Michel (1990) *Politics, Philosophy, Culture. Interviews and Other Writings 1977–1984*. Routledge, New York.
- Foucault, Michel (1991) "Governmentality". Teoksessa Graham Burchen, Colin Gordon & Peter Miller (toim.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Harvester Wheatsheaf, Lontoo, 87–104.
- Foucault, Michel (1997) "Technologies of the Self". Teoksessa Paul Rabinow (toim.) *Ethics, Subjectivity and Truth. The Essential Works of Michel Foucault 1954–1984, Vol. 1*. Allen Lane The Penguin Press, Lontoo, 223–251.
- Foucault, Michel (2005) *Tiedon arkeologia (L'archéologie du savoir)*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Vastapaino, Tampere.
- Foucault, Michel (2010) *Seksuaalisuuden historia: Tiedontahto – Nautintojen käyttö – Huoli itsestä. (Histoire de la sexualité, 1976–1984)*. Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki.
- Green, Andy & Preston, John (2001) "Education and Social Cohesion: Recentring the Debate". *Peabody Journal of Education* 76:3–4, 247–284.
- Green, Andy, Preston, John & Sabates, Ricardo (2003) "Education, Equality and Social Cohesion: A Distributional Approach". *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 33:4, 453–470.
- Harni, Esko & Pyykkönen, Miikka (2018) "Yrittäjyyskasvatus ja kansalaisuuden eetos". *Sosiologia* 55:3, 281–297.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Simola, Hannu (2023) "Oppimis- ja osaamispuhe sumentaa koulukeskustelua". *Helsingin Sanomat* 20.5.2023, A5.
- Hilpelä, Jyrki (2007) "Liberalismi, kommunitarismi ja uusliberalismi–koulutuspolitiikan viitekehykset". Teoksessa Juhani Tähtinen & Simo Skinnari (toim.) *Kasvatus- ja koulutuskysymys Suomessa vuosisatojen saatossa*. Suomen kasvatustieteellinen seura, Turku 643–675.
- Hytti, Ulla 2019. Yrittäjyyden edistämisen kiperät ja kriittiset kysymykset yliopistoissa. *Aikuiskasvatus* 39(2), 138–143.
- Ikonen, Risto 2006. *Yrittäjyyskasvatus: Kansalaisen taloudellista autonomiaa etsimässä*. Minerva, Helsinki.
- Ilonen, Sanna, Peltonen, Kati, Laalo, Hanna & Hietanen, Lenita (2023). "Kriittinen yrittäjyyskasvatustutkimus nyt ja tulevaisuudessa". *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 25:4, 4–26. <https://doi.org/10.54329/akakk.141577>
- Keskitalo-Foley, Seija, Komulainen, Katri & Naskali, Päivi (2007) "Yrittäjämäisyyden sukupuoli koulutuksessa". *Kasvatus* 38:2, 110–121.
- Keskitalo-Foley, Seija, Komulainen, Katri & Naskali, Päivi (2010) "Risto Reipas riskinottaja. Koulutuspolitiikan tavoitteleva ihannekansalainen". Teoksessa Katri Komulainen, Seija Keskitalo-Foley, Maija Korhonen & Sirpa Lappalainen (toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Vastapaino, Tampere, 15–36.
- Kinnari, Heikki (2020) *Elinikäinen oppiminen ihmistä määrittämässä*. Kasvatusalan tutkimuksia 81. Suomen kasvatustieteellinen seura ry, Turku.
- Koiranen, Matti & Pohjansaari, Tuija (1994) *Sisäinen yrittäjyys: innovatiivisuuden, laadun ja tuottavuuden perusta*. Konetuumat, Valkeakoski.
- Komulainen, Katri, Keskitalo-Foley, Seija, Korhonen, Maija & Lappalainen, Sirpa (toim.) 2010. *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Vastapaino, Tampere.
- Korhonen, Maija (2012) *Yrittäjyyttä ja yrittäjämäisyyttä kaikille? Uusliberalistinen hallinta, koulutettavuus ja sosiaaliset erot peruskoulun yrittäjyyskasvatuksessa*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 29. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.
- Koskinen, Henri (2019) "Yrittäjyhteisön taika: Yrittäjyyden muotoutuminen korkeakoulujen yrittäjyystoiminnassa". *Aikuiskasvatus* 39:2, 108–121.

- Kyrö, Paula (1997) *Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksessa*. Jyväskylä Studies in Computer Science, Economics and Statistics 38. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Laalo, Hanna & Jauhiainen, Arto (2019) "Yrittäjyyttä akatemiaan! Suomalaisen yliopistokoulutuksen problematisoituminen yrittäjyysdiskurssissa". *Aikuiskasvatus* 39:2, 92–107. <https://doi.org/10.33336/aik.82983>
- Laalo, Hanna, Kinnari, Heikki & Silvennoinen, Heikki (2018) Yliopistojen yrittäjyyskasvatus eurooppalaisen tietotalouden palvelijana. Teoksessa Heikki Silvennoinen, Mira Kalalahti & Janne Varjo (toim.) *Koulutuksen lupaukset ja koulutususkko*. Kasvatustieteiden tutkimuskeskus, Jyväskylä, 43–69.
- Miettinen, Reijo (2019) 21. vuosisadan kompetenssit. OECD kasvatuksen kielen uudistajana. *Kasvatus* 50 (3), 203–215.
- Michalski, Wolfgang, Miller, Riel & Stevens, Barrie (1997) "Economic Flexibility and Societal Cohesion in the Twenty-First Century: An Overview of Issues and Key Points of Discussion". Teoksessa OECD, *Societal Cohesion and the Globalising Economy: What Does the Future Hold*. OECD, Pariisi.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2008) *Governing the Present: Administering Economic, Social and Personal Life*. Polity Press, Cambridge.
- OPM 2009. *Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat*. Opetusministeriön julkaisuja 2009: 7. Yliopistopaino, Helsinki.
- Peters, Michaels A. (2005) "The New Prudentialism in Education: Actuarial Rationality and the Entrepreneurial Self". *Educational Theory* 55:2, 123–137.
- Parkkari, Piritta (2020) "Yrittäjyyskasvatuksen 'ehjän polun' rakentuminen yrittäjyyskasvatuksen strategioissa". *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 22:4, 10–26. <https://journal.fi/akakk/article/view/101397>
- Phillips, Nelson & Hardy, Cynthia. (2002) *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*. Sage University Papers Series on Qualitative Research Methods, Vol 50. Sage, Thousand Oaks, Kalifornia.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet (POPS, 1994). Opetushallitus 2000. 4. korjattu painos. Edita Oy, Helsinki.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS, 2004) Määräys 1–3/011/2004. Opetushallitus, Helsinki.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS, 2014) Määräykset ja ohjeet 2014:96. Opetushallitus, Helsinki.
- Porter, Doug & Craig, David (2004) "The Third Way and the Third World: Poverty Reduction and Social Inclusion in the Rise of 'Inclusive' Liberalism". *Review of International Political Economy* 11:2, 387–423.
- Puustinen, Mikko & Rantala, Jukka (2023) "Politikointia koulussa – vai koululla? Opetuksen poliittisuus median uutisoinnista kummunneesta verkkokeskustelussa". *Politiikka* 65:1, 5–26. <https://doi.org/10.37452/politiikka.112334>
- Pynnönen, Anu (2013) *Diskurssianalyysi: tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen*. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun Working Paper N:o 379. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42412/978-951-39-5471-0.pdf?sequence=1>
- Pyykkönen, Miikka (2014) *Ylistetty yrittäjyys*. SoPhi, Jyväskylä.
- Pälli, Pekka & Lillqvist, Ella (2020) "Diskurssianalyysi". Teoksessa Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.) *Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 374–411. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>
- Remes, Liisa (2003) *Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 213. Väitöskirja. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä.
- Rinne, Risto (2001) "Koulutuspolitiikan käänne ja nuorten syrjäytyminen". Teoksessa Arto Jauhiainen, Risto Rinne & Juhani Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Suomen kasvatustieteellinen seura, Turku, 91–138.
- Rinne, Risto (2003) "Uusliberaali ajattelutapa on pesiytynyt suomalaiseenkin koulutuspolitiikkaan". *Aikuiskasvatus* 23:2, 152–157. <https://doi.org/10.33336/aik.93480>
- Ritzen, J. M. M., Easterly, William & Woolcock, Michael. J. (2000) *On "Good" Politicians and "Bad" Policies: Social Cohesion, Institutions, and Growth*. Policy Research Working Paper 2448. World Bank Publications, Washington DC.
- Rose, Nikola (1988) "Calculable Minds and Manageable Individuals". *History of the Human Sciences* 1:2, 179–200.
- Rose, Nikolas (1996) "Governing 'Advanced' Liberal Democracies". Teoksessa Andrew Barry, Thomas Osborne & Nikolas Rose (toim.) *Foucault and Political Reason. Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government*. UCL Press, London, 37–64.
- Rose, Nikolas (1999) *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Saari, Antti, Tervasmäki, Tuomas & Värri, Veli-Matti (2017) "Opetussuunnitelma valtiollisen yhtenäisyyden rakentajana". Teoksessa Tero Autio, Liisa Hakala & Tiina Kujala (toim.), *Opetussuunnitelmatutkimus. Keskustelunavauksia suomalaiseen kouluun ja opettajankoulutukseen*. Tampere University Press, Tampere, 83–108.

- Saarinen, Arttu, Salmenniemi, Suvi & Keränen, Harri (2014) "Hyvinvointivaltiota hyvinvoivaan valtioon. Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessa diskurssissa". *Yhteiskuntapolitiikka* 79: 6, 605–618. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/125354/saarinen.pdf>
- Siurua, Laura-Emililia, Pyhältö, Kirsi, Pietarinen, Janne, Sullanmaa, Jenni, & Soini, Tiina (2020) "Kohti uutta perusopetuksen opetussuunnitelmaa – opetussuunnitelmatyö paikallisten toimijoiden kokemana". *Hallinnon tutkimus* 39:2, 103–121.
- Vainikainen, Mari-Pauliina & Päivi Nilivaara (2022) "Laaja-alainen osaaminen uuden vuosituhannen koulutuspoliittisissa keskusteluissa". Teoksessa Nina Hienonen, Päivi Nilivaara, Milja Saarnio & Mari-Pauliina Vainikainen (toim.) *Laaja-alainen osaaminen koulussa: Ajattelijana ja oppijana kehittyminen*. Gaudeamus, Helsinki, 13–22.
- Vitikka, Erja (2009) *Opetussuunnitelman mallin jäsenitys. Sisältö ja pedagogiikka kokonaisuuden rakentajina*. Kasvatusalan tutkimuksia 44. Suomen kasvatustieteellinen seura, Jyväskylä.
- Vitikka, Erja & Marjo Rissanen (2019) Opetussuunnitelma kansallisena ja paikallisena ohjausvälineenä. Teoksessa Tero, Autio, Liisa, Hakala & Tiina, Kujala (toim.) *Siirtymiä ja ajan merkkejä koulutuksessa – Opetussuunnitelmatutkimuksen näkökulmia*. PunaMusta Oy—Yliopistopaino, Tampere, 221–245.
- Vitikka, Erja, Salminen, Jaanet & Annevirta, Tiina (2012) *Opetussuunnitelma opettajankoulutuksessa. Opetussuunnitelman käsittely opettajankoulutusten opetussuunnitelmissa. Tilannekatsaus – kesäkuu 2012*. Muistiot 2012:4. Opetushallitus, Helsinki.

Lempeys, hoiva ja toivo

SIRJA PUURTINEN

Olen syventynyt pohtimaan, missä yhteyksissä ilmenevät lempeys, hellyys, myötätunto ja herkkyyks. Miten ne näkyvät ympärillämme – yhteiskunnassa, arjessa, tieteessä ja taiteessa? Olemmeko kasvaneet ajatukseen, että maailmassa pärjää vain kovuudella ja nopeudella? Mitä on lempeys?

Lempeyden etsiminen on johdattanut minut takaisin luontoyhteyteen. Luonto ilmentää minulle aitoutta ja antautumista. Sillä on minulle hoivaava vaikutus. On lohdullista seistä myrskyssä merenrannalla kalliolla ja huomata, kuinka luonnon voima on suurempi kuin omani. On rauhoittavaa seistä aamukasteisella niityllä, katsella aamuauringon nostamaa usvaa ja tuntea, kuinka aurinko lämmittää ihoani hellästi. On ihmeellistä nostaa itkevä lapsi syliin, siirtää itsensä syrjään ja antaa hellyyden vallata molemmat. Näissä tilanteissa voin tuntea kokonaisvaltaista yhteyttä itsen, toiseen ja ympäristöön.

Olen halunnut siirtää tätä kokemusta työskentelyyni ja taiteelliseen ilmaisuuni. Nykyaajan digitaalisuus, häly ja informaatiotulva saa meidät suorittamaan ja tavoittelemaan täydellisyyttä. Ne vievät meitä kauemmaksi luonnosta ja samalla itsestämme. Siksi olen alkanut etsiä ja vahvistaa omaa kehollista ja äänellistä lempeyttä olemalla luonnossa, tutkimalla luonnon liikettä ja ääntä ja heijastamalla sitä omaan liikkeeseeni ja ääneeni. Luonto ei ole nopeutta, suoritusta tai tuloksia. Se on hetki: samanaikaista herkkyyttä ja voimaa, jotka eivät ole toistensa vastakohtia vaan toisiaan vahvistavia, yhteen punoutuvia elementtejä.

Antautumalla rauhan ja hiljaisuuden kokemukseen olen alkanut tuoda työskentelyyni myös improviisaatiota, jossa hienovarainen vuorovaikutus, kuuntelu ja läsnäolo muuttavat epävarmuuden ja hämmennyksen luottamukseksi.

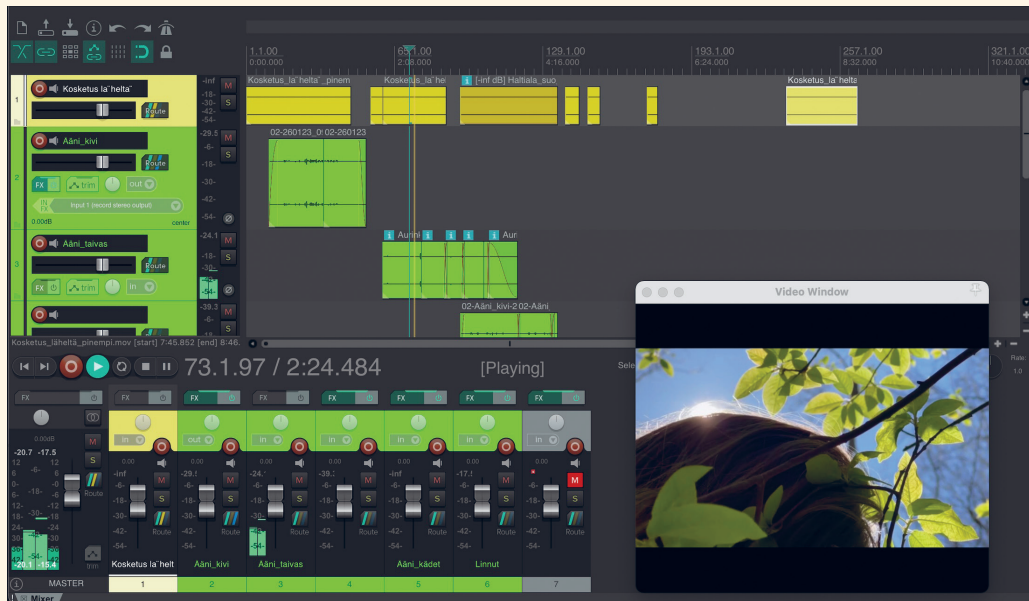
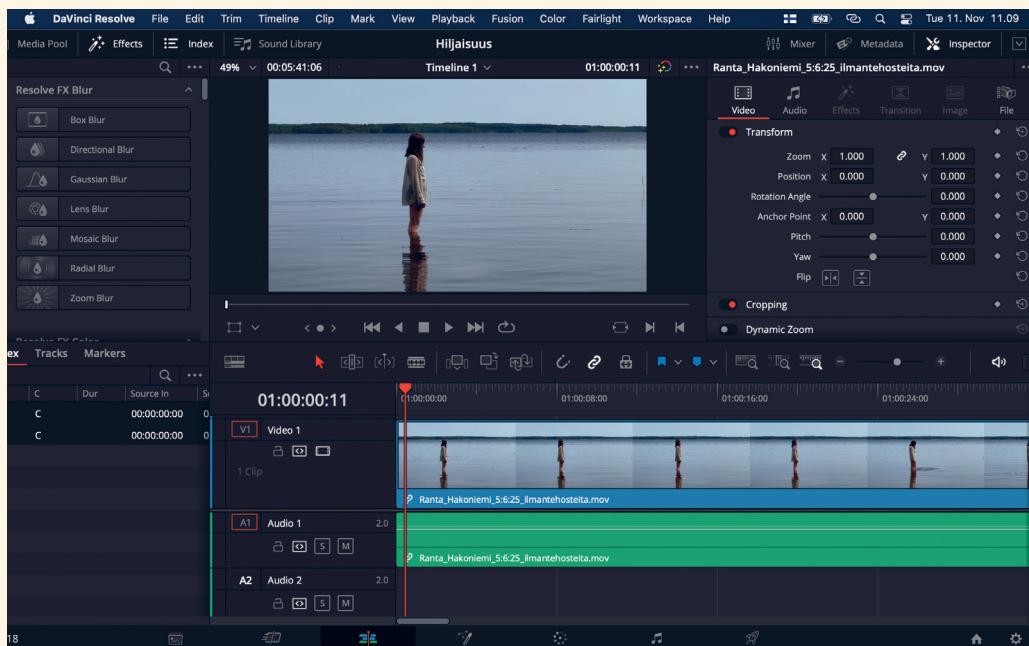
Improvisaatioissa tavoitteena ei ole täydellinen suoriutuminen. Merkityksen luo hetki: sen sattumanvaraisuus, muutos ja epätäydellisyys – ja niiden kohtaaminen. Taiteen tekeminen on antanut minulle vapauden tutkia, käsitellä ja toteuttaa lempeyttä. Se on toiminut kokemuksellisenä ja moniaistillisena väylänä syvälliselle ja kokonaisvaltaiselle ymmärrykselle. Olen huomannut, että lempeys syntyy hitaudessa ja läsnäolossa, ja että lempeänä voin olla samaan aikaan herkkä ja vahva. Haluan kutsua taiteen kautta ihmiset pysähtymään, kokemaan ja oivaltamaan tätä kokemusta ja jotakin oleellista toivosta, hoivasta ja luottamuksesta. Haluan vahvistaa kollektiivista uskallusta lempeyden kokemiseen.

Tieteen puolella lempeyden tutkimisen reitti on vielä minulle avoin kysymys. Voiko lempeyden tutkiminen olla osa kriittistä tiedettä?

SIRJA PUURTINEN on viulisti, säveltäjä-äänisuunnittelija, mediataiteilija ja pedagogi, joka työskentelee musiikin, esittävien taiteiden, media- ja yhteisötaiteen kentillä.

Still-kuvat työn alla olevasta video- ja ääniteoksesta *Kosketus*, 2025. Kuvat: Sirja Puurtinen

Työskentelyä studiossa teoksen *Kosketus* parissa, 2025. Kuvat: Sirja Puurtinen

Työskentelyä kentällä teoksen *Kosketus* parissa, 2025. Kuvat: Sirja Puurtinen

Improvisoitu konsertti viululla ja elektroniikalla Talvipuutarhassa, 2025. Kuva: Sirja Puurtinen

Rauhankuoron konsertti Suomenlinnan kirkossa, 2025. Kuva: Ida Lindgren

**Kuuntele artikkelin
verkkoversiosta**

Improisoitu konsertti
Malmin kirkossa, 2026

E-Waste, 2024. Äänite
installaatiosta

LAUREN BERLANT

CRUEL OPTIMISM

Huomautus kansikuvasta

Jos keho: Riva ja Zora keski-iässä

LAUREN BERLANT

Lauren Berlant, *Cruel Optimism*. Duke University Press 2011, 265–267. Suom. Ari Korhonen & Katariina Mäkinen.

Maalaus kirjan kannessa on Riva Lehrerin teos *Jos keho: Riva ja Zora keski-iässä* (*If Body: Riva and Zora in Middle Age*). Siinä Zora-koira, jonka toinen silmä on sokea ja jonka kauluri estää sitä koskemasta hellää kohtaansa, katsoo tyhjiyteen ja näyttää onnelliselta. Miten niin? Zora näyttää onnelliselta, koska se on paikallaan, katse käännettynä yläviistoon, ja koska sen häntä näyttää intiimisti silittävän taustalla lattialla makaavaa Rivaa. Riva, kasvot puoliksi peitettynä, luultavasti itkee. Hän ei kuitenkaan ole romahtanut kokonaan, kuin jonkin musertavan kiihtymyksen hajottamana. Riva on nostanut kätensä pitääkseen kasvojaan edes puolittain koossa ja koskettaakseen kohtaa, jota Zora ei voi koskea. Samalla Riva kätkee sen, mitä Zora ei voi kätkeä, ja siten maalauksessa koiralla näyttää olevan kasvot heille molemmille. Zora kääntää ne kohti valoa, ehkä. Maalauksen nimen alku on oleellinen: *Jos keho*. Lauseessa ei ole verbiä, ei toimintaa, ainoastaan odotus tai suunta, subjunktiivinen ja ehdollinen. Siinä on JOS mutta ei NIIN. Mitä sitten löydämme, kun seuraamme, mihin tuo JOS vie? Jos keho, kipu. Jos keho, kurjuus. Jos keho, väsyminen, haavoittuvuus, puhki kuluminen. Jos keho, sidos elämään. Jos keho,

kudelman, hiukset, proteesit ja pinnat, jotka ovat myös pohjana ja taustana. Jos keho, toisia kehoja: kehoja näkymättömissä ja lähellä, abstrakteina ja käsinkosketeltavina. Jos keho, jäljittely: Riva nimittäin kätkee kasvonsa aivan kuin voisi siten olla sokea kuin Zora, vaikka ero sokeana olemisen ja sen kaltaisuuden välillä käy maalauksessa enemmän kuin selväksi. Riva ei ole sokea vaan yrittää vain pysyä Zoran liikkeen tahdissa, hellänä ja kipeästi. Jos keho, siinä ovat Riva ja Zora, pysyttelemässä ja kiinni pitämässä, keskellä.

Jos keho, keskellä on aina tila, kehojen välissä on tila vaikka ne koskisivatkin toisiinsa. Riva on keskeltä halki revitty – *spina bifida*. Maalauksen nimi ei kuitenkaan viittaa tähän. Se viittaa ikään, keski-ikään, josta voi sekä ihmiselle että koiralle päätellä elämänkaaren pituuden tilastollisen odotusarvon. Missä mielessä tämä kahta haavoittuvaista kehoa esittävä kuvaelma toimii julmasta optimismista kertovan kirjan verhona, sen kantena? Zora ja Riva näyttävät olevan rauhassa toistensa kehollisen olemisen kanssa ja antaneen toisilleen sen, mitä tulivat hakemaan: kumppanuutta, vastavuoroisuutta, hoivaa, suojaa. Kehot tekevät toisistaan aavistuksen verran mahdollisempia, mutta ne eivät pysty kaikkeen. Minun näköni ei voi antaa sinulle sinun näköäsi, minun performatiivinen sokeuteni ei ehkä ole edes empatiaa, eikä sillä,

miten minä olen kyvytön tai kyvykäs, ole juurikaan tekemistä sen kanssa, miten sinä olet kyvytön tai kyvykäs. Yhteistä meille on, tämän kaiken keskellä, solidaarinen hännän sipaisu, ja se on todellinen asia. Zora ja Riva ovat utooppisen realismin parivaljakko, joka katsoo asioita yhdessä, kumpikin osittain. Rikkinäisyyden keskellä fantasia ei tavoittele korjaamista. Se tavoittelee varmuutta, joka ei muodostu haurauden kieltämisestä. Jokapäiväisesti se tarkoittaa seikkailuja ja umpikujia yhdessä, viimeistä iskua odottaen, ja samalla myös tilan avautumista toipumiselle, lepäämiselle – ja sille ettei iskua kenties tulekaan. Jos keho, niin kaikki, mitä tahansa, voi seurata.

Maalauksen kohtaaminen ei siis näyttäisi esittävän julman optimismin piiriin kuuluvaa suhdetta, koska kuvassa ei näy projektioita tai väärintunnistamisia, koska siitä voi poimia niin monenlaisia vastavuoroisuuden muotoja, ja koska siinä on ”ja”, joka näyttää toimivan kummallekin näistä olennoista siinä maalauksen ajassa, jossa heidän läsnäolonsa nykyhetki yhä jatkuu. Näissäkin olosuhteissa kuolevaisuus ja haavoittuvaisuus kuitenkin väijyvät asetelmassa sen hienovaraisen kummana painostavuutena. Silloinkin kun ihminen tai koira saa haluamansa, sitä ei hänellä ole. Paraskin suhde, silloinkin kun se aidosti ansaitsee siihen liitetyn optimismin, voi kääntyä julmaksi, kun ihmisen, tai minkä tahansa koiran, hallinnan ylittävä olosuhde yhtäkkiä murtaa varmuuden selvitä niillä

ankaruuden näyttämöillä, jotka ulottuvat tämän käsillä olevan, loputtomasti esteettiseen aikaan venyvän näyttämön tuolle puolen. Jos-kehojen on turha toivoa voivansa jäljitellä maalauksen asetelmaa: kunpa ne vain voisivatkin seurata määrättömästi koiran hakeutumista kohti elämää. Maalaus on toiveita herättävä asia. Vammaisuus, haavoittuvuus, queeriys, feminiinisyys ja kumppanilajien solidaarisuus – on niin paljon kokeellisia yhteyksiä solmittaviksi, niin paljon varmuutta ylläpidettäväksi. Koska tässä tilanteessa tehtävää on niin paljon, siinä elää myös optimismi siitä, että paikallaan pysyttely saa aikaan hyvää. Zoran istuminen on olemista mallina liikkeelle ja pitäytymistä liikkeestä, ja maalaus on sen ele.

Keho on poliittinen ongelma, tietysti. *Jos keho* on optimismin performanssi, optimismin joka pärjää paitsi eksistentiaalisessa satunnaisuudessa myös siellä missä tullaan toimeen ilman maalausta, riskien rakenteellisen julmuuden ja niille alttiina olemisen keskellä ja siellä missä haalitaan kokoon sellaisia asioita kuin Zoran kaulus: lääkkeet ja mitä ikinä tarvitaankaan pitämään yllä olosuhteet rakkautta varten. *Jos keho* on teos, kansikuva, cover-kappale, tribuutti, siirtymä, muunnelma, ja sellaisena maalaus jää vaikuttamaan pitkään sen jälkeen kun kaksikko pysähtyi sen malliksi. Se on muotokuva heidän nujertamattomasta molemminpuolisesta halustaan jatkaa vastedeskin toistensa tahdissa myös maalauksen kehyksen ulkopuolella. ■

Jälkisanat: optimismin performanssi ja tilannetragedia

ARI KORHONEN & KATARIINA MÄKINEN

Maailman moninaiset näyttämöt ovat Lauren Berlantin kirjoittamisen lähtökohta. Hän tutkii niiden tuottamia ja ylläpitämiä muotoja, tapoja, kaavoja ja rytmejä. Berlant vaikuttaa poimivan katsottavakseen tapauksia, objekteja ja ilmiöitä, jotka usein ovat pikemminkin arkisia, pieniä ja hänen sanoillaan ”tyhmiä” kuin yleisesti merkittäviä, suuria ja tunnustettuja, ja jotka silti ovat koko teoreettisen työn tausta ja pohja. Eikä tämä ole mitään ajattelun tai tutkimuksen vaatimattomuutta vaan teoreettinen ja metodologinen valinta: Berlant on tapahtumien ajattelija ja kun sellaiseen työhön on ryhtynyt – seurasipa se sitten tutkimuksen politiikasta tai puhtaasti viehitymisestä – niin ensin on etsittävä tapahtumien paikat. Valmiina niitä ei saa, koska silloin saisi eteensä vain valmiiksi kerrottuja spektaakkeleita ja dramaattista spekulointia syillä ja seurauksilla. Berlantin näyttämöllinen työ alkaakin siksi sieltä, missä on käynnissä jotakin pienempää, vähittäisiä murtumia, huomaamattomia nyrjähdyksiä.

Eräs tällaisen työn tapa on jäljittää erilaisten esteettisten muotojen kytkeytymistä tietyn ajankohdan tuottamiin psykososiaalisiin ja affektiivisiin suhteisiin. *Cruel Optimism* -teoksessa Berlant tutkii aiempien esteettisten muotojen ja erityisesti realismin genreen, kuten melodraaman, haipumista ja korvautumista uusilla, uhkaavammilla muodoilla. Siinä missä melodraama kytkee fantasian tavalliseen, jokapäiväiseen elämään ja odotuksiin hyvän elämän rakentamisesta, nykyhetken genret ovat Berlantille julman optimismin genrejä, joissa fantasia ylläpitää sekä

elämän jatkuvuutta että uhkaa sille. Nämä genret pakottavat pidättäytymään tavanomaisista korjaamisen ja kukoistamisen pyrkimyksistä ja ehdottavat, että nämä pyrkimykset kohti selviytymistä ovatkin ongelma itsessään.

Cruel Optimism -teoksessa yksi tällainen genre on ”tilannetragedia”, jonka Berlant esittelee muunnoksena tutusta populaarista tilannekomedian genrestä. Tilannekomedia tunnetusti rakentuu tilanteista, jotka eivät horjuta subjektin maailmaa niin paljon etteikö niihin voisi vastata jonkinlaisella huonosti sopivalla, absurdilla ja naurettavalla slapstick-mukautumisella. Tilannetragediassa puolestaan henkilöt usein yrittävät sydäntäsärkevän sinnikkäästi elää kuin kyse yhä olisi komediasta, jossa maailma tavalla tai toisella kannattelee subjektejaan, mutta tilannetragedian maailma on kuitenkin rikki niin ettei sitä voi korjata; tilanne on vain yhden kolauksen päässä siitä, että ote maailmaa koosapitävistä tekijöistä, toiveista ja kuvista kirpoaa lopullisesti.

Berlantin kirjan kansikuva on sekin eräänlainen tilannetragedia. Maalauksessa näyttää olevan muotokuvan tai tilannekuvan muodossa koira ja ihmishahmo, ja jotakin pysäyttävää siinä tapahtuu. Tilanteessa ihminen, Riva, peittää kasvonsa ja vaikuttaa vaipuneen tai suojautuneen käden taakse. Käsi, joka peittää kasvot, estää samalla Rivaa näkemästä ympärilleen ja Rivan kasvoja näkymästä. Kuvan toinen hahmo Zora on koira, joka tuntuu katsovan suoraan katsojaan – kuten koira ikään kuin lajityypillisesti

katsoo – mutta sen silmistä näkee, että se on ehkä osittain tai kokonaan sokea. Katsomatta sen tarkemmin voi jo tästä panna merkille, että esityksen katsomaan laittava voima liittyy katseisiin, niiden kummalliseen estymiseen, epäonnistumiseen ja korvautumiseen. Komediana esityksen täytyisi tavalla tai toisella koota hajaannus, vaikkapa niin että näkevänä Zora pitäisi huolta silmänsä kätkeneestä Rivasta, tragediana kyseinen kuva taas jättää tilanteen auki. Tragediana kuva on heikko esitys siinä mielessä, että se ei korjaa eikä vakuuta. Siten se muistuttaa jo ensisilmäyksellä katsojaansa siitä, että kuva voi tehdä myös muuta kuin selittää, havainnollistaa ja rauhoittaa.

Teosta voi katsoa monin eri keinoin, mutta kiinnostavaa on, että maalaus ei ole vain kansikuva vaan kirjoittajan itsensä valitsema, osaksi kirjaansa ottama. Berlant on nimittäin kirjoittanut kansikuvasta huomautuksen, joka on sillä tavalla kiinnostava, että sitä on myös paljon luettu ja siteerattu (ks. esim. Hardt 2015). Tähän käännetty teksti ”Note on the Cover Image” on tuo huomautus kokonaisuudessaan, ja kirjassa se on ikään kuin teoksen loppusanat, kirjan loppuun sijoitettu liite. Muodoltaan se todella on huomautus. Se ei varsinaisesti selitä kuvaa, mutta kiinnittää kyllä sen osaksi kirjaa, osoittaa tiukasti, millä tavalla kuvan esitys on osa kirjan tieteellistä ja tutkimuksellista esitystä. Koska huomautus on näin osa teoksen käsitteellistä kokonaisuutta, monet sen sanat kaipaavat kehystystä.

Cover: kansi, verho ja pysäyttävä kuva

Mitä Berlant sitten sanoo? Heti aluksi huomio kiinnittyy lauseisiin, joissa muuten niin heikosta asetelmasta puhuminen on tiukkasävyistä. ”Tietysti”, Berlant esimerkiksi kirjoittaa, ”keho on poliittinen ongelma”. Miten niin ”tietysti”? Jos Berlantin mielestä keho on poliittinen ongelma, niin onko ”tietysti” (”of course”, tai kuten sanonta aiemmin kuului, ”matter of course”) siis turha lisäys? Sikäli kuin kyse on juuri heikon esityksen katsomisesta, tässä sanassa varmasti on sisällä

tietty väite – jos sanan tilalla olisi vaikkapa ”ehkä”, olisi sävy aivan eri.

Tällaisesta heikkouden voimakkaasta kuvauksesta voi saada otteen etsimällä sille jotakin viitepistettä. Eräs sellainen on F. Scott Fitzgeraldin lyhyt ”The Crack-Up”-kirjoitus, joka alkaa vastaavanlaisella lauseella: ”Of course all life is a process of breaking down”. Gilles Deleuze on *Logique du sens* -kirjassaan koettanut selvittää, kuinka koko Fitzgeraldin tuotanto on tuon ajatuksen kehittelyä – ja yhtä lailla tuon turhan lisäyksen. Deleuzen ajatus on, että tämän lisäyksen avulla, sanomalla ”tietysti”, heikkouden kuvaus muuttuu kokonaiseksi ontologiaksi: kuvattu heikkous ei ole säännön vahvistava poikkeus vaan perustavin ja voimakkain taso (Deleuze 1969, 180–183). Samaa logiikkaa seuraten Berlant kirjoittaa, että se miten ”asiat menevät”, ”matter of course”, mihin ”asiat vievät”, on että keho on poliittinen ongelma: asiat menevät niin että keho on ongelma, näyttäytyy hankalana.

Tällaisen puheentavan logiikassa ”tietysti” ei nojaa mihinkään tosiasiaan niin että tällöin arvioitaisiin tosiasian totuutta, tieteellistä tai muuta, vaan sen sijaan lausahdus haluaa muistuttaa, että juuri asioiden kulussa, kuten ”asiat menevät”, käy itsestään selvästi niin, ainakin melkein mekaanisesti, ”tietysti”. Voi vaikka ajatella, että joskus arkisissakin sanonnoissa on samoja voimia liikkeellä: tietenkään en voi voittaa lotossa kahta kertaa peräkkäin, tietysti alkaa sataa, kun unohdin ottaa sateenvarjon. Silloin ei tarkoiteta, ett-eikö näinkin olisi mahdollista tapahtua vaan että maailman jatkuvuuden nimissä, sen tervejärkisyyden, jokapäiväisen ymmärrettävyyden ja käytännöllisen uskon nimissä mitään ihmeitä ei tapahdu ja siksi asiat ovat ”tietysti” nimenomaan näin.

Siksi keho on poliittinen ongelma, ei min-kään olemuksellisen määritelmän kautta, vaan nimenomaan asioiden kulun tasolla, ”tietysti”. Käännettyssä tekstissä Berlantin jankuttavan tyylin voi ajatella seuraavan juuri tästä lähtökohdasta: ”jos kehot”, Berlant aloittaa, mutta jatkaa lausetta kieliopin vastaisesti ilman ehdollisen lauseen affirmatiivista osaa. Lauseen jälkimmäinen osa on tässä mielessä heikko. Se vaikuttaa heikolta, koska osien väliltä puuttuu määrittävä konjunktio,

mutta Berlantin ajatus onkin toinen. Ilman alista-
vaa konjunktia lauseen jälkimmäinen osa kyllä
seuraa sitä toteamusta, että on keho, mutta jää
samalla irralleen, ikään kuin luetteloksi kehojen
olemisen seurauksista: kipu, kurjuus, väsyminen,
haavoittuvuus, puhki kuluminen, sidos elämään,
kudemat, hiukset, proteesit ja toiset kehot, Zora
ja Riva.

Berlant siis vaikuttaa ehdottavan kuvalle
aivan tietynlaista asemaa: kansikuvana siihen täy-
tyy lukea mukaan sen paikka kannessa ja siten
Berlantin teos ”Huomautus”-teksteineen. Näin
syntyy toisenlainen representaatio, ikään kuin
näyttämöllinen esitys, johon kuuluu muutakin
kuin staattinen kuva, jota tarkastella kysymyksi-
nä sen kohteista, korostuksista ja sävyistä. Ensi näke-
mältä puheena olevasta kuvasta voi kyllä löytää
kaksi äärellistä olentoa, kaksi vajaata elämänmuo-
toa, joita on melkein mahdotonta olla katsomatta
niin että ne auttavat toisiaan, ikään kuin täy-
dentävät toistensa puutteet ja solmiutuvat näin
vastavuoroisen tekemisen sotkuiseen vyyhtiin.
Äärellisenä ja ei-suvereenina toimijana kuvattu
keho näyttää aina kutsuvan joko avunpyyntöön
tai avun tarjoamiseen. Berlant kuitenkin pysäyt-
tää tämän melkein vastustamattoman johtopää-
töksen. ”Huomautus”-tekstin kärjekkäimmät
muotoilut korostavatkin, että kuvassa tapahtuu
nimenomaan päivnastaista. Se on kuva pysähty-
misestä, kaiken vastustamattoman kietoutumisen
taukoamisesta. Maalaus syntyy sillä ehdolla, että
kuvauksen kohteena olevat hahmot pysähtyvät
ja että vastavuoroisuuteen pyrkivä häääämi-
nen, jopa hoivakin, keskeytyy, vähintäänkin sen
mielekkyyden kyseenalaistuu: miten kuvan hahmot
edes kuvitteellisesti helpottaisivat toistensa oloa,
kun se joka katsoo toisen puolesta onkin sokea
ja se joka voisi nähdä peittää silmänsä – ja missä
määrin hännällään huitova koira nyt ketään
lohduttaa.

Berlant siis haluaa huomautuksellaan pysäyt-
tää katsojan taipumuksen nähdä kuvassa olento-
jen vastavuoroinen liike. Juuri siksi kuva onkin
optimismi-teoksen kantana. Argumentti on tässä
kohtaa tiukka: maailma on optimistinen raken-
teellisesti ja ontologisesti, siis ei vain hengeltään.
Optimismin rakenteellinen julmuus ei ole vain

ihmisten keskinäisiä vaikutelmia, tunnelmia tai
kulttuurista henkeä. Sen sijaan maailma on ole-
massa niin että se suuntautuu olentojensa toi-
minnan kautta kohti yhteistä hyvää – ja toki hyvä
niin – mutta nimenomaan tässä on maailman
julmuus: tämä päämäärä ei anna sen ohjaamille
toimijoille sitä, mitä se lupaa, vaan päin vastoin
ohjaa ja sitoo heidät keskinäisten ja vastavuorois-
ten projisointien, oletusten ja väärintunnistamis-
ten kautta päämääriin ja kohteisiin, jotka ovat
nimenomaan paremman elämän esteenä.

Siksi tilannetragediat kiinnostavat Berlantia,
niin kannen kuvassa kuin yleisemminkin. Se
murtumisten sarja jota elämä on, ei ole ajattele-
misen ja tutkimisen aihe siksi että sitä motivoisi
kynisyys tai melankolia, vaan päinvastoin siksi
että yhteisen hyvän tunteen ja edistymisen kat-
keaminen on tapahtuman muoto. Tätä tarkoittaa
tapahtuman ajattelu, Berlantilla ja yleisemmin-
kin. Pyrkimyksenä ei ole tutkia, ajatella ja kir-
joittaa siksi, että syntyisi uutta tietoa, joka paljas-
taisi ihmisten väärän tietoisuuden ja vapauttaisi
maailman ideologisista päämääristään, toki sillä
on arvonsa, vaan jäljittää murtumia, jotka ovat
tapahtuneet tai tapahtumaisillaan, etsiä niille
sanoja ja katsoa niitä nimenomaan suhteutta-
matta niitä maailman hyviksi tai huonoiksi käsi-
tettyihin päämääriin. Eräs tällaisen *sensus com-
muniksen*, samalla kertaa sekä tunneyhteisön että
terveen järjen, murtuman merkki, sen paikka ja
kuva, on tilannetragedia.

Imitation: jäljittely, peilailu ja optimismi

Julmalla optimismilla on käsitteenä jo vankka
paikkansa kriittisessä ajattelussa ja tutkimukses-
sa. Se kuvaa yhteiskunnallista elämää, jonka yksi
hätkähdyttävimpiä piirteitä on, että me yhteis-
kunnan jäsenet alistumme mitä erilaisimmille
asioille, emme siksi, että meidän olisi pakko vaan
siksi että haluamme. Tässä ei toki sinänsä ole
mitään uutta, samaa asiaa on kuvattu muillakin
sanoilla ja käsitteillä, mutta Berlantille pysäyttä-
vää on, että teemme tämän optimismin nimissä.
Tätä hän *Cruel Optimism* -kirjassa tutkii: kysymys
on siitä, miten ihmiset päätyvät nimenomaan

elämän parantamisen – sekä oman että muiden – nimissä tekemään mitä julmimpiin lopputuloksiin päätyviä asioita ja elämään läpi kokonaisia elämäntarinoita, joita luonnehtii päällimmäisenä elämän päämäärien ja tosiasiallisen tilanteen välisen julma ristiriita.

Berlant ei kuitenkaan kehitele julman optimismin käsitettä lyömäaseeksi tai edes loputtoman kriittisen analyysin välineeksi. Käsitteenä julma optimismi ei ole häpäisemisen työkalu, jolla yhä uudelleen voitaisiin osoittaa ihmisten alistumisen typeryys tai julmuus. Päinvastoin kirjan moninaiset umpikujien näyttämöllepanot ja tilannekuvat valaisevat asetelmia, joissa tarkoituksena on affirmoida ihmisten toiminta, ja murentaa tai ainakin höllentää tilannetta ja sen kokonaisuutta koskevia käsityksiä. Siinä missä kriittinenkin teoria päättyy joko suoraan tai rivien välissä katsomaan ihmisten haluja, materiaalisia kiinnittymisiä, päähänpinttymiä ja hoiperteluja arvioiden niiden suhdetta yhteiskunnallisiin kehityslinjoihin ja päämääriin, Berlant kokeilee päinvastaista: mitä seuraisi siitä, että affirmoisi jäännöksettä elämän kaikkein pinnallisimmiksi tuomitut kohteet ja siitä huolimatta asettaisi kaiken tutkimisen ja kirjoittamisen syyksi halun parantaa elämää.

Tätä kautta Berlant toki on kytkettävissä siihen pitkään linjaan, jossa ajattelu ja kirjoittaminen on tapa murtaa yleisen reaktiivisuuden, moraalin ja jäljittelyn maailmaa ja yhteiskunnallista järjestystä ylläpitävä voima. Tästä huolimatta Berlant ei lähde käymään perinpohjaista oppinutta keskustelua tämän ajattelun perinteiden kanssa, vaan tekee ikään kuin amerikkalaiseen tapaan kaiken itse. Ja vaikka tästä saattaakin seurata lukijalle hankaluuksia, syy ei ole Berlantin tekstissä tai käsitteiden käyttämisen tavassa. Jos tällainen tyyli saa ajattelun näyttämään heikolta, se nimenomaan on tarkoituskäsi, siksi että myöskään tutkimuksesta ei pidä tulla yhteiskunnallisen tai minikään muunkaan optimismin lähde. Berlantia ja koko tätä ajatuslinjaa luonnehtiikin heittäytyminen toivottomaksi: sille ei kelpaa edes se optimismin äärimmilleen kiristetty muoto, jossa toimintaa ei ohjaa mikään määritettävissä oleva päämäärä vaan puhdas periaatteellinen ohje toimia ”ikään kuin” toiminnalla olisi jokin tarkoitus.

Ajatuksena on, että mahdollisuus paremmasta, olisi se sitten Walter Benjaminin sanoilla messiaanisen sirpale tai arkisemmin pieniä iloja, voi ilmaantua siellä, missä arkista maailmaa ja sen arvoa suhteuttavat ylevät päämäärät höllentävät otettaan.

Tämän vuoksi Berlantin kirjoittaminen on siinä mielessä näyttämöllistä, että siitä on turha kuvitella löytävänsä yksittäisiä aforistisia tai dogmaattisia väitelauseita. Sen sijaan lukija saa seurattavakseen ajattelun liikkeitä, katsomisen tavan muutosten sarjoja. Esimerkiksi käy hyvin ”Huomautus”-tekstin jakso, jossa katsotaan kansikuvaa ja sen näkymä avautuu vaihteittain. Aluksi Berlant vaikuttaa uskottelevan, että maalaus näyttää jotakin mitä kovasti toivoisimme näkevämmä: ”Maalauksen kohtaus ei siis näyttäisi esittävän julman optimismin piiriin kuuluvaa suhdetta, koska kuvassa ei näy projektioita tai väärintunnistamisia, koska siitä voi poimia niin monenlaisia vastavuoroisuuden muotoja.” Eivät maalauksen hahmot voi olla muuta kuin iloksi, lohduksi ja avuksi toisilleen, näkeehän sen heti, voi tulla mieleen sanoa. Mutta ei: tragedian logiikan mukaisesti tätä katsojan hätäistä samaistumista seuraa käänteiden sarja. Siitä huolimatta, että koira niin turvallisena näyttää istuvan hauraan tilanteen ankuroijana ja hienovaraisesti pitävän sen siedettävänä häntänsä pyyhkäisyillä, maalausta tarkemmin katsomalla on selvää, että kaikki tuollainen on niin sanotusti lohtunakin laiha.

Kuvan melkein huomaamatta katsojalleen luoma optimismi on nimenomaan jotakin, jonka ”Huomautus”-teksti kumoo: aluksi ilmeiseltä vaikuttanut olentojen keskinäinen optimismi ”kääntyy julmaksi”, kun olosuhteet ylittävät kuvan hahmojen hallinnan – ja ”minkä tahansa koiran hallinnan”, Berlant kirjoittaa kitkerästi. Ei maalausta siksi kannata tuijotella. Se on kyllä toiveita herättävä: ”Vammaisuus, haavoittuvuus, queeriys, feminiinisyys ja kumppanilajien solidaarisuus – on niin paljon kokeellisia yhteyksiä solmittavaksi, niin paljon varmuutta ylläpidettäväksi.” Voi miten liikuttavasti maalauksen hahmot ovatkaan solmiutuneet toistensa elämiin. Berlant ohjaa kuitenkin näyttämöään tarkasti: rakkaat katsojat, menkää vain tuohon lankaan, katsokaa nyt tuollaista lempeää huolehtimista, jollaista tässä

julmassa maailmassa soisi olevan paljon enemmän, nauttikaa tuosta näystä, kápertykää sen lämpöön. Ja sama toisinpäin: alkää menkö tuohon lankaan, tuollainen myötätunnon projisointi ja olettaminen, tuollainen vastavuoroisen hoivaamisen kohtaaminen on pelkkää optimismia, jonka seuraukset ovat julmia, näette kyllä itsekin tilanteen kammottavan tunnelman, nämä hahmot murskaantuvat millä hetkellä hyvänsä. Johonkin muuhun suuntaan on mentävä, jotenkin toisin katsottava.

Miten siis? Berlantin vastaus on yksinkertainen: katsotaan kuvaa kuvana, ikään kuin unena, jonka synnyllä on syynsä, representaationa, jonka tuottamisella on historiansa. Näin Rivan ja Zoran kuva on esine muiden maailman esineiden joukossa, ei mikään toisinto tai jäljennös jossain nähdystä tilanteesta. Kuva on maalaus, jonka katsomisen on lähdeittävä siitä, että jotta se saattoi syntyä, sen kohteiden täytyi pysähtyä hetkeksi. Ajatuksena on, että kuvan vaikutus, toisenlainen optimismi, syntyy siitä että maalaus on tehty, Riva ja Zora ovat asettuneet malliksi: *"Sitting is sitting, and preparation for moving, and the painting is a gesture"* – Zoran istuminen on olemista mallina liikkeelle ja pitäytymistä liikkeestä, ja maalaus on sen ele." Maalaus tulee siis osaksi yhteiskunnallista analyysia, tieteen ja tutkimuksen kaanoniin jo asettuneen teoksen kansikuvana, ja sellaisena se tekee jotain muuta kuin vain kuvittaa, havainnollistaa tai toistaa.

Kun loppuunsa viedyn optimismin tuloksena on pelkkä liikkeen maailma – sanottiinpa sitä sitten vieraantuneeksi tai esineellistyneeksi – maalaus toimii näyttämöteoksen tavoin: siitä tulee paikka jossa ele voi piirtyä esiin. Tästä syystä Berlantin huomautus on muotoiltu juuri näin. Maalaus pysäyttää, katkaisee, ei pelkästään kuvattujen hahmojen liikkeen, niiden hoivaavan häärimisen, mutta myös ja erityisesti katsojan. Kun me eleettömän ajan katsojat näemme juuri ja juuri elossaolevien olentojenkin pyytävän ja tarjoavan hoivaamista, maalaus kääntää, tekee näyttämöllisen liikkeen: tilannekuvassa onkin kaksi erillistä olentoa, siinä he ovat oletettua vastavuoroisuutta ja jäljittelevää optimismia paljon heikommassa asetelmassa – viimeistä iskua odottaen

– *waiting for the other shoe to drop*. Eikä tämä suinkaan ole kuvan viimeinen näkymä. Berlantin "Huomautus"-teksti ajaa katsojan paikkaan, jossa tilanteen hahmot ikään kuin jäävät paikalleen, mutta niiden keskinäinen liike näyttäytyy välähdystenomaisesti toisin: heidän väliinsä jäävä tila on paljon kiireisempi kuin minkään oletetun vastavuoroisen huolenpidon – viimeinen näytti on tulossa millä hetkellä hyvänsä – ja samalla paljon avoimempi ja määrittämättömämpi – ehkä toinen kenkä ei ole koskaan putoamassa. "Jos keho, niin kaikki, mitä tahansa, voi seurata", Berlant kirjoittaa.

Impasse: umpikuja, reagoimattomuus ja höllentyminen

Lyhyesti sanottuna "Huomautus"-teksti tuntuu ehdottavan enemmän tai vähemmän lempeästi, että Zoran ja Rivan täytyy kyllä katkoa sidoksensa, mutta se ei riitä, heidän täytyy luopua myös optimismistaan. Berlantin kirjoittamisen tyyliä ja hänen ajattelunsa juonteissa voi nähdä pyrkimyksen erkaantua mallista, jossa yhä uudelleen osoitetaan olosuhteiden ja tilanteiden julmuus ja sietämättömyys, sillä tämän mallin rattaat jauhavat palasiksi myös niitä poisoppimisen ja höllentämisen mahdollisuuksia, joita on löydettävissä. On tietysti tärkeätä paljastaa aina uudelleen meidän maailmamme rakenteelliset, materiaaliset ja loogiset ehdot ja puitteet, mutta loputtoman selvittämisen innon ja optimismin vaikutus maailman pakkomielleiseen ennallaan pitämiseen voi tällöin jäädä huomaamatta. Kuvan katsojalle viesti onkin siksi ankara: on aivan sama, puuhaavatko näyttämön hahmot vastavuoroista huolenpitoa vai tavoittelevatko kriittisen katsojan turhanpäiväisiksi tunnistamia kohteitaan. Kaiken tuollaisen arvostelun sijaan merkityksellistä on, että katsoja ajaa apparaattinsa karille. On sanomattakin selvää, että tällainen liike on hankala, mutta siksi kyse onkin tragediasta, ei melodraamasta tai saksalaisesta murhenäytelmästä. Tarkoituksena on siis ajaa kuvattuja tilanteita ikään kuin hallitusti päin seinää, rikkoa katsojien oletukset siitä, mitä törmäyksessä ja sen jälkeen tapahtuu.

Näin Berlant toistuvasti kuvaa erilaisia umpikujia, *impasse*, tilanteita ja nykyhetkiä, joita säilyttävät menetykset, nimeämättömyys ja hahmottomuus, yhteiskunnallinen ja affektiivinen prekaari, joka lävistää tetyt kehot ja paikat. Umpikuja voi olla ainakin kolmenlainen: 1) Se voi seurata dramaattisesti tapahtunutta pakotettua menetystä, jolloin on kyseessä umpikuja, jossa ei tiedä miten enää elää tai mitä tehdä, mutta on pakko sopeutua. 2) Se voi seurata tilanteesta, jossa vastavuoroisuuden totutut intiimit ja materiaaliset ehdot muuttuvat hahmottomiksi, sillä puuttuu tapahtuma, joka nimeäisi tilanteen ja kertoisi miten tulee toimia. 3) Se voi olla tilanne, jossa vanhat varmuudet raukeavat, mutta elämä ilman takuita ja keinojen löytäminen siihen onkin nautinto eikä menetys. Umpikuja ei siis ole pelkkä tuhon maisema, se voi jo olla tai siitä voi tulla myös onnen tai nautinnon paikka, mutta yhtä kaikki se on jotakin, jota ei voi väistää tai paeta. Berlantin kuvaileva kieli on usein arkista: umpikuja on vaikkapa sitä, että ”ajaa vapaalla ja sitten huomaa pidon kokonaan kadonneen” – tilanne pitää otteessaan, mutta ei kannattele (Berlant 2011, 199–200).

Umpikujan voi ajatella olevan julman optimismin paikka juuri siksi, että vaikka siellä kuinka käyttelisi totuttuja keinoja, kiihdyttäisi toiveikasta puuhaamista ja yritystä, ei tilanne ratkea tai hellitä vaan pikemminkin kiristyy ja ahtautuu. Voimme räpiköidä minkä ehdimme mutta kierrämme jotakin, jonka ääriiviivat eivät vain tule näkyviin, mitään kannattelua ei ilmaannu (Berlant 2011, 199). Umpikujassa hoivasta, vastavuoroisuudesta, yritteliäisyydestä ja sinnittelystä siis seuraa jotakin aivan muuta kuin arvelimme. Liike, puuhaaminen tai holtiton luisu voi jatkua, mutta tila ja tilanne pysyvät, niiden ote pitää. Tässä mielessä *impasse* on paitsi umpikuja myös pysähtynyt kohta. Se merkitsee tihentyntä ja venyvää nykyhetkeä, pistettä, jossa elämän uusintaminen glitchaa, häiriintyy tai menee oikosulkuun.

Berlantin tutkimat näyttämöt todella ovat ankaria, ja tässä mielessä maalaus Rivasta ja Zorasta on esitys umpikujan ajattelemisesta pysähtymisen ja reagoimattomuuden tilana:

tilanne ei pysäytä vain siinä olevia toimijoita vaan myös katsojan. Umpikujan kuvana maalaus on siis heikko esitys, ja kun se on kirjan kansi, sen voi ajatella verhoavan heikkoa teoretisointia, umpikujan teoretisointia. Tällainen ajattelu asettuu vasten sitä, mitä Eve Kosofsky Sedgwick (2003) on kutsunut paranoidiksi luennaksi tai metodologiaksi, siis sellaista tutkimista ja ajattelua, joka pyrkii paljastamiseen ja vastaansanomattomuuteen, ja joka luottaa siihen, että tieto itsessään riittää muuttamaan sen mikä on väärin, korjaamaan rikki menneen maailman. Heikko sen sijaan on aina heikko, *weak*, saksaksi ”se joka taipuu”, *schwach*. Berlant ja tietysti moni muukin luottaa kuitenkin siihen, että tästä taipumisesta seuraa jotakin kokonaan muuta kuin paljastamisen jääminen kesken, paranoidin hankkeen viivästyminen.

Cruel Optimism -kirjassa Berlant kirjoittaa ikään kuin umpikujasta käsin, siis sellaisesta umpikujasta, jossa luotto niihin kriittisen teorian ja tutkimuksen perinteisiin – feministinen teoria ja queer-teoria, psykoanalyysi, marxilainen teoria, antirasistinen tutkimus, dekonstruktio ja niin edelleen – joiden varaan hän ajatteluaan rakentaa, rakoilee juuri siinä missä nämä perinteet helppoiten tuntuvat tarjoavan vastaansanomattonta, vakaata ja vahvaa analyysia meneillään olevista elämisen ja tuntemisen kriiseistä. Ikään kuin nämä kriittisen ajattelun traditiot olisivat epäilyttäviä siksi, että ne niin helposti tuottavat juuri niitä puuhakkaita keinoja, joita olemme tottuneet käyttelemään, keinoja jotka nykyhetken umpikujassa eivät kiivaasta yrityksestä huolimatta kuitenkaan tarjoa pakoreittiä maailman kaaoksesta, eivät onnistu korjaamaan maailmaa. Mistä tiedämme, Berlant (2011, 122) esimerkiksi äkkiä kysyy kirjoittaessaan Sedgwickin teoriasta, ettei yrityksemme kohti ”korjaamista” ole sekin vain yksi uusi narsismin muoto?

Berlantin kirjoittamisesta on luettavissa hänen olevan piinallisen tietoinen tekstin kahdesta suunnasta. Yhtäältä siitä, miten hyvin julman optimismin käsite solahtaa siihen kriittiselle teorialle tuttuun kehikkoon, jossa paljastuu, miten kaikki sopii niin vastaansanomattomasti yhteen ja tapaus (mikä se sitten onkaan) voidaan näin ollen turvallisesti ”klousata”. Toisaalta taas siitä,

kuinka helposti tarjolla olisi vastavuoroisuuden ja ongelmattoman läheisyyden mahdollisuuden affirmointi, feminististen utopioiden rakentaminen, ”todella feministinen queer-teoria paremmasta elämästä” (Berlant 2011, 154). Tästä tietoisuudesta seuraa tyyli, josta tyystin puuttuu retorinen voitokkuus ja joka avuliaasti kieltäytyy auttamasta lukijaa, kuten Frank Kelleter (2022) on *Cruel Optimism* -kirjan otetta luonnehtinut.

Berlant ottaa sivuaskeleen tai väistää, lisää jos-alkuisen lauseen joka kerta, kun käsillä oleva tapaus uhkaa tulla ratkaistuksi. Nämä askeleet ja väistöt ovat harkittuja, tarkkoja ja omalla tavallaan ankaria. ”Zora ja Riva näyttävät olevan rauhassa toistensa kehollisen olemisen kanssa ja antaneen toisilleen sen, mitä tulivat hakemaan: kumppanuutta, vastavuoroisuutta, hoivaa, suojaa” mutta ”kehot eivät pysty kaikkeen” – elämän uusintaminen on äkkiä oikosulussa, tai ehkä vain kolauksen päässä siitä, että ote kirpoaa lopullisesti. Kyllä kyllä, Berlant sitten kirjoittaa, ”on niin paljon kokeellisia yhteyksiä solmittavaksi” ja hetken tosiaan näyttää siltä, että kansikuvan maalaus kuvaakin juuri sitä, kuinka kaksi olentoa solmii näitä yhteyksiä – mutta ”Jos-kehojen on turha toivoa voivansa jäljitellä maalauksen asetelmaa”, jota sitäkin vaivaa kumma painostavuus, ja joka sekään ei esitä tuhoa korjaamisen paikkana vaan pysähtymisen ja pidättäytymisen. ”Silloinkin kun ihminen tai koira saa haluamansa, sitä ei hänellä ole.” Näyttää siis siltä, että Berlant kirjoittaa umpikujan monella tavalla: tilannekuvana ja näyttämönä, teoreettisena lähtökohtana, tyylinä ja generenä. Miksi?

Lisa Blackman (2023, 253) kertoo käyneensä kirjeenvaihtoa Berlantin kanssa siitä, miten ”epäusko, tyrmistys, hämmennys, se että omat kyvyt ymmärtää ylittävät, pysähtyminen tai liikkumattomuus” – siis umpikujat – avaavat tilaa ajattelulle ja tuntemiselle, sille että halu ”tulla pidellyksi”, saada vastavuoroista hoivaa ja huolenpitoa ja kokea kuuluvansa maailmaan, voi hetkeksi pysähtyä ja tyhjentyä. Ajattelua tai teoriaa tässä mielessä ei aja eteenpäin se, että sen avulla rakennettaisiin tai ylläpidettäisiin tuttua maailmaa, jossa hoivan ja huolenpidon siteet kannattelisivat heikkoja subjekteja ja jossa solmitut yhteydet

eivät koskaan kääntyisi julmiksi. Sen sijaan heikon esityksen teoria myöntää törmäävänsä seinään, myöntää sen, että maailma ei välttämättä järjestykään johdonmukaisesti ja toiveita vastavasti. Se että syntyy jonkinlainen umpikuja tai hahmoton hetki ei merkitse teorian haurautta. Pikemmin sen täytyy kestää nämä hetket ja saada niistä voimansa, katsoa lähempää mitä siis tapahtuu, ja valmistautua myös siihen että viimeistä iskua ei tulekaan.

Tässä mielessä heikko esitys ei tarkoita, että ajattelu itsessään olisi heiveröistä tai epävakasta, päinvastoin se pyrkii tarkkuuteen, ”hidastamaan objektin liikkeitä, kuvaamaan sen sisäistä dynamiikkaa, muuttamaan sitä miten me tunnistamme ja ajattelemme sen osasia ja laitamme sen muuttumaan” (Berlant 2022, 13). Kirjoittaminen on sitä, että täytyy lukita objektinsa paikalleen, jotta se tulisi näkyväksi, ja samaan aikaan häiritä sitä niin paljon, että se voi järjestyä tai jäsenyä uudelleen. Siksi umpikujan kirjoittaminen on samanaikaisesti taipuisaa ja täsmällistä, se lukitsee ja häiritsee, hidastaa ja kuvaa, myöntää sen, miten kiinnitymme maailmaan ja sen objekteihin kireästi ja julmasti, ja astuu sitten sivuun kysymään, josko nämä katkeamattomat sidokset kuitenkin höllentyisivät. ■

KIRJALLISUUS

- Berlant, Lauren (2011) *Cruel Optimism*. Duke University Press, Durham & London.
- Berlant, Lauren (2022) *On the Inconvenience of Other People*. Duke University Press, Durham & London.
- Blackman, Lisa (2023) ”Cover Stories and the Counterfactual: Berlant’s Parenthetical Voice”. *Media Theory* 7:2, 245–266.
- Deleuze, Gilles (1969) *Logique du sens*. Les Éditions de Minuit, Paris.
- Hardt, Michael (2015) ”The Power to be Affected”. *Int J Polit Cult Soc* 28, 215–222.
- Kelleter, Frank (2022) ”Style under Stress. Quotability and Disaster in Lauren Berlant’s *Cruel Optimism* (2011)”. Teoksessa Frank Kelleter & Alexander Starre (toim.) *Culture2. Theorizing Theory for the Twenty-First Century, Vol. 1*, transcript Verlag, Bielefeld, 159–188.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (2003) *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Duke University Press Books, Durham.

Perussuomalaisten tiedekeskustelusta

AATU PUHAKKA

Perussuomalaisten ajatuspajalta Suomen Perustalta ilmestyi syyskuun 2025 lopussa DI Mika Meranon julkaisu ”Tutkimusta vai ideologiaa? Analyysi suomalaisesta tiederahoituksesta”. Kyseisessä julkaisussa perussuomalaisten Helsingin varakaupunginvaltuutettuna toimiva Merano suomii erityisesti Suomen Akatemiaa ja sen rahoituspäätöksiä sekä sukupuolentutkimusta ja sosiologiaa. Lisäksi julkaisuun sisältyy taloustieteen emeritusprofessorin Matti Virénin lyhyt luku koskien Suomen Akatemian rahoitusperiaatteita ja yliopistojen rahoitusmallia.

Julkaisun tyyli on epäselvä. Tutkimus se ei ainakaan ole. Teksti on otsikoitu analyysiksi, mutta siihen ei erityisemmin sisälly analyysia. Vuola (2025) on kutsunut julkaisua poliittiseksi pamfletiksi, jonka tavoitteena on luottamuksen horjuttaminen suomalaiseen tieteseen, tieteentekijöihin ja tutkimusrahoitukseen. Oma näkemykseni on, että julkaisun voi nähdä jonkinlaisena tiedepoliittiseen vaikuttamiseen pyrkivänä paperina, joka on näennäisesti puettu raportin tai selvityksen muotoon. Tässä kirjoituksessa kutsun kyseistä tekstiä julkaisuksi.

Sisällöllisesti teksti muistuttaa oikeistoradikalia tai laitaoikeistolaista tyyliä. Tästä kertoo erityisesti se, että julkaisu keskittyy suurelta osin hyökkäämään ”wokea” ja intersektionalismia kohtaan. Tämän, myös antigenderismiksi kutsutun, ajattelutavan on havaittu lisääntyneen myös perussuomalaisten puolueohjelmissa (Kuusela 2025).

Julkaisua aiemmin analysoineen Kumpulaisen (2025) mukaan julkaisun yhteiskuntatieteestä luoma kuva perustuu mielivaltaiseen ja valikoi-vaan tulkintaan. Herranen (2025) on huomauttanut, että Meranon ”huuhaa”-tieteiksi leimaamat tutkimukset ja tieteenalat ovat hyödyllisiä, sillä ne voivat tuottaa poliittista eliittiä tai autoritaarisia johtajia kyseenalaistavia epämiellyttäviä totuuksia yhteiskunnasta ja ihmiselämästä. Vuola (2025) taas on tuonut esiin ristiriitaiset vaatimukset, kun tutkijoilta samanaikaisesti vaaditaan yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja toisaalta paheksutaan tutkijoita ideologisuudesta, kun he pyrkivät vaikuttamaan tutkimuksellaan.

Oma kirjoitukseni heijastelee oppialaani politiikan tutkimusta. Pyrin täydentämään käytyä keskustelua analysoimalla julkaisun laajempaa poliittista kontekstia osana laitaoikeistolaista koulutus- ja tiedepoliitiikkaa, jossa koulutuksen ja tieteen rooli on vahvasti välineellinen. Laitaoikeiston koulutuspolitiikkaa tutkineet Moilanen ym. (2024) viittaavat välineellisellä koulutuspolitiikalla siihen, ettei koulutuksen tavoitteena ole sivistyksen edistäminen, vaan talouden ja valtion hyödyttäminen.

Poliittisen kontekstin huomioimisen lisäksi kiinnitän huomiota myös argumentaation johdonmukaisuuteen ja uskottavuuteen. Meranon julkaisun kuitaaminen ainoastaan ääri- tai laitaoikeistolaiseksi hyökkäykseksi tiedettä vastaan voi antaa tiedeyhteisön ulkopuolisille kuvan,

etteivät tieteentekijät vaivaudu kohtaamaan heihin kohdistunutta kritiikkiä, kun se tulee väärältä taholta. Tällöin kyseisen kritiikin sisällöllinen onttoisuus, joka saattaa tieteentekijöille itselleen olla ilmeistä, ei välttämättä välity riittävästi julkiseen keskusteluun. Esimerkiksi sellaiset perustavanlaatuiset seikat, kuten argumentaation sisäinen ristiriitaisuus, käsitteiden ja kriteerien määrittelemättömyys sekä linkkien puuttuminen havaintojen ja päätelmien välillä, eivät tule laajemmin esiin. Aihetta vain vähän seuraaville tahoille voi vähintäänkin jäädä epäily siitä, että ehkä arvostelussa on jotain perää. Tämän vuoksi on tarpeellista, että sisäisiä ristiriitaisuuksia osoittava, niin sanottu immanentti kritiikki, on jossain muodossa saatavilla. Immanentin kritiikin tarve korostuu myös siksi, että media ei ole onnistunut julkaisun kriittisessä käsittelyssä, vaan on päätenyt lähinnä referoimaan sen sisältöä.

Vielä on huomioitava, että aiheen yhteiskunnallinen merkitys ei rajaudu ainoastaan puolapolitiikkaan, kuten puolueohjelmiin ja eduskuntapuheisiin, vaan se koskettaa myös tieteen autonomiaa. Esimerkiksi vuonna 2024 Suomen Akatemia rahoitti tieteellistä tutkimusta ja tutkimusympäristöjen vahvistamista noin 543 miljoonalla eurolla, mikä tarkoittaa noin 3500 henkilötyövuotta (Suomen Akatemia 2025). Tieteen ulkopuolelta tulevat vaatimukset siitä, kuinka tätä merkittävää summaa tulisi allokoida, ovat tietoisia tai tiedostamattomia – vaikutusyrityksiä tieteen vapautta kohtaan. Kuten Väliverronen (2020) huomauttaa, tiedepolitiikan ohjaaminen välittömien taloudellisten hyötyjen tavoitteluun ja ”poliittisesti relevanttiin” tutkimukseen heikentää tutkijoiden sananvaltaa tutkimuskohteita koskien.

Julkaisun käsitellessä erityisesti intersektionaalisia teemoja koskevaa tutkimusta, julkaisu liittyy myös tutkijoihin kohdistuvaan häirintään, sillä näitä teemoja koskeva tutkimus kerää usein häiritsevää palautetta ja uhkailua (Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta 2025; Väliverronen & Saikkonen 2020). Häiritsevä tai uhkaava kansalaispalaute taas voi johtaa tutkijoiden itsensensuuriin (Väliverronen & Saikkonen

2020). Kaikki kritiikki ja palaute ei tietenkään ole asiatonta, mutta esimerkiksi perusteettoman ja epärealistisen arvostelun voi katsoa vähintäänkin edistävän alan tutkijoihin kohdistuvaa häirintää. Tämä taas on omiaan heikentämään tieteen vapautta.

Kirjoituksessani analysoin lyhyesti julkaisun argumentaatiota, minkä jälkeen tuon esiin julkaisun laajemman poliittisen kontekstin osana laitoikeistolaista koulutus- ja tiedepolitiikkaa. Lopuksi käsitelen Suomen Akatemiasta käytyä keskustelua laajemmin tieteen vapauden ja tutkijoihin kohdistuvan häirinnän näkökulmasta.

Argumentaation haasteita

Meranon julkaisun argumentaatio on kauttaaltaan sekavaa ja epä johdonmukaista. Erityisesti silmiin pistää, etteivät otsikot vastaa leipätekstin sisältöä. Haasteet käyvät ilmi jo johdannossa. Toisin kuin julkaisun nimestä voisi päätellä, Meranon analyysi ei koske ainoastaan tutkimusrahoitusta vaan myös tieteen avoimuutta sekä intersektionalismia ja ”wokea”. Avoimuuskysymyksellä toki on jonkinlainen yhteys tarkastelun varsinaiseen aiheeseen eli tiederahoitukseen. Intersektionaalisuuden ja ”woken” käsittely tulevat puolestaan yllätyksenä. Merano perustelee ”woken” esiin nostamista sillä, että se on hänen mukaansa tiedemaailman uusi ongelma. Tässä Merano viittaa dosentti Ari Heloon (2023), joka on käsitellyt aihetta kirjassaan *Intersektionaalista vai ”valkoista” ylivaltaa? Syrjäytymiskeskustelun vääristymät Suomessa ja Yhdysvalloissa*. Epäselväksi jää, millainen painoarvo juuri tällä kysymyksellä on, kun keskustellaan tiederahoituksesta. Jos Meranon tarkoituksena on käsitellä yleisemminkin uusia tiedemaailman ongelmia, olisi trumpilaisen tiedepolitiikan aikakaudella mukaan löytynyt varmasti polttavampiakin ongelmia (ks. Koskela 2025).

Todennäköisempää on, että ”woke” on valikoitunut osaksi julkaisua, koska kyseessä on keskeinen laita- ja äärioikeiston käsitteellinen työkalu. ”Woke” on viime vuosina Suomessakin yleistynyt termi, jota populistinen laitoikeisto on käyttänyt merkitsijänä kaikille sen vihollisille, kuten

ilmasto- ja ympäristöaktivisteille, vasemmistolle, liberaaleille, naisten ja vähemmistöjen puolustajille, kulttuurieliitille ja älymystölle (Herkman & Heimonen 2025).

Ristiriidat tekstin otsikon ja sisällön välillä koskevat myös yksittäisiä lukuja. Johdantoa seuraavassa luvussa ”Suomalaisen tiederahoituksen kriisi” Merano esittelee Suomen Akatemian rahoitusprosessia ja nostaa esille esimerkkejä rahoituksesta aloittain. Tätä ei voi pitää kriisikuvauksena. Edes käsite ”kriisi” ei esiinny leipätekstissä ainoatakaan kertaa.

Luvussa ”Tiederahoituskustelun ongelmat” kerrotaan erilaisista argumentaatiovirheistä ja siitä, miten niitä voi esiintyä tiedekeskustelussa. Ainoatakaan todellista esimerkkiä argumentaatiovirheistä ei silti esitetä. Merano ainoastaan esittelee argumentaatiovirheitä ja tarjoaa sitaatteja tavoista, joilla kyseisiä argumentaatiovirheitä saatetaan artikuloida. Lukijalle kyllä selviää miksi argumentaatiovirheet ovat ongelmallisia, mutta luku ei kuvaa tiederahoituskustelua.

Toinen keskeinen haaste julkaisun argumentaatioissa on, että Merano vaatii jatkuvasti tie-teeltä hyödyllisyyttä ilman erityisempää analyysia siitä, mitä hyödyllisyys voisi tarkoittaa. Merano esimerkiksi kysyy: ”miksi tutkimusala, jonka käytännön sovellettavuus ja yhteiskunnallinen hyöty ovat vaikeasti mitattavissa, saa enemmän tukea kuin alat, joiden vaikutus ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin on kiistaton ja välitön?” Kysymykseen on vaikea vastata, sillä yhteiskunnallisen hyödyn käsitettä ei tekstissä määritellä. Myöhemmin Merano esittää, että jos kaikki tutkimushankkeet rahoitettaisiin samasta korista, niille voitaisiin tehdä ”absoluuttinen hyödyllisyysarviointi”. Tämänkin käsitteen sisältö jää hämäräksi. Meranon ehdotus myös törmäisi perustavanlaatuisen haasteeseen, kun alettaisiin pohtia, ketkä tekisivät tällaiset yhden korin arviot. Kaikkia tutkimusaloja hallitsevia yleisne-roja on aikakaudellamme harmillisen vähän.

Merano ei myöskään pohdi kenen hyötyä ja millaista hyötyä tutkimusten tulisi edistää tai pitäisikö hyötyjien välisiä suhteita painottaa jollakin tavalla. Esimerkiksi aseellisuuden käyttämät teknologiat voivat olla hyvinkin hyödyllisiä

alan yrityksille tai eri maiden asevoimille, mutta haitallisia sota-alueilla eläville siviileille.

Kaiken lisäksi neljännen ja viidennen luvun väliin kommentin kirjoittanut emeritusprofessori Matti Virén on selvästi eri linjoilla Meranon kanssa. Virén epäilee, että Suomen Akatemian paneelista ei taatusti löydy riittävästi asiantuntemusta kaikkiin erilaisiin taloustieteen haaroihin. Sisäisesti ristiriitaisen viestin kohdalla hämentynyt lukija jää pohtimaan, onko Akatemian ongelmana siis liiallinen siiloutuminen (Merano) vai liian vähäinen siiloutuminen (Virén).

Virén vihjaa kommentissaan myös, ettei Suomen Akatemia toimi todellisuudessa omien ohjeidensa mukaan – vakava syytös, jolle tekstissä tarjoillaan niukasti todisteita. Virén arvostelee lisäksi valtion ja korkeakoulujen välisiä tulossopimuksia siitä, kuinka huonosti ne huomioivat yhteiskunnan ja työmarkkinoiden tarpeet. Jostain syystä Virén pohjaa väitteensä vuosien 2017–2020 rahoitusmalliin, joka on jo nykyistä edeltäneen rahoitusmallin edeltäjä. Jos tarkoitus on keskustella korkeakoulutuksen ajankohtaisista haasteista, vanhentuneiden lähteiden käyttö ei tarjoa erityisen vakuuttavaa kuvaa argumentaation tasosta.

Julkaisun yhteenvedossa todetaan selvityksen aineiston osoittavan, että osa käsitellyistä hankkeista on tieteellisesti kestäättömiä. Missään vaiheessa julkaisua ei kuitenkaan käydä läpi, mikä tämä aineisto on tai millä tavalla se on rajattu. Jos Merano tarkoittaa aineistolla hänen itsensä esille nostamia hankkeita viimeisessä luvussa ennen yhteenvetoa (tämä ei täytä hyvän aineistonhankinnan kriteereitä), eivät tulokset tue johtopäätöstä. Luetellut hankkeet nimenomaan tuottivat tieteellistä tietoa vertaisarvioiden artikkeleiden muodossa. Tämä tieto käy ilmi loppuraporteista, jotka Merano on ilmeisesti itse tietopyynnöllä hankkinut. Väitetä tieteellisestä kestäättömyydestä ei myöskään tue Meranon oma analyysi, sillä hän ainoastaan tyytyy luettelemaan hankkeita ”jättäen arvioinnin jokaiselle itselleen” (Merano 2025, 36).

Tieteellisen kestäättömyyden lisäksi Meranon mukaan osa hankkeista käsittelee yhteiskunnallisesti vähämerkityksisiä ilmiöitä

tai hukkuu näennäistieteelliseen jargoniin. Minkäänlaista kriteeristöä tai määritelmää yhteiskunnalliselle (vähä)merkityksellisyydelle ja näennäistieteelliselle jargonille ei julkaisussa ole, joten tätäkään väitettä ei voi perustella millään kirjoittajan havainnolla.

Tutkimushankkeiden listaamisen motiivi lie- neekin jokin aivan muu kuin tieteellinen. Kuten Kumpulainen (2025) huomauttaa, Meranon luettelemissa hankkeissa toistuvat lähes poikkeuksetta kulttuurisotaan liittyvät avainsanat, kuten sukupuoli, feminismi tai intersektionaa- lisuus. Tämän vuoksi on vaikea välttää ajatuk- selta, että julkaisu pyrkii lietsomaan epäluuloa vain sellaista tutkimusta kohtaan, joka haastaa laitaoikeiston taantumuksellista ja autoritaarista politiikkaa.

Yleisesti julkaisun hankekuvauksiin liit- tyvä retoriikka on tuttua kaikille, jotka ovat seuranneet Suomen Akatemiaan kohdistu- neita hyökkäyksiä erilaisissa oikeistolaisissa podcasteissa tai esimerkiksi Meranon X-tilillä. Argumentaatio kulkee seuraavasti: lukija ei ymmärrä mitä hankekuvaus tarkoittaa, mikä puolestaan herättää epäilyksen veroeurojen haaskaamisesta. Vastuu tästä vieritetään Suomen Akatemialle ja hankekuvauksen kirjoittajille. Siitä, että lukija ei ymmärrä mitä hankekuvaus tarkoittaa, ei kuitenkaan vielä seuraa, että han- kekuvaus olisi epäonnistunut – konsulttikielellä ilmaistuna ongelma voi olla niin sanotusti ”käyt- tälähtöinen”. Argumentaation selkeys on toki hankekuvauksissakin toivottavaa. Selkeydellä on silti rajansa silloin, kun kuvataan tutkimusongel- maa tai uutta kontribuutiota jonkin tieteenalan sisällä. Kaikkia ongelmia ei voi tiivistää selkokie- lisiksi yhden lauseen virkkeiksi, vaan toisinaan ongelman ymmärtäminen vaatii vaivannäköä ja kykyä abstraktiin ajatteluun sekä jonkinlaisia esi- tietoja yhteiskunnallisista oloista.

Laitaoikeistolainen tiedepolitiikka

Meranon julkaisu ei siis erityisemmin puolus- ta paikkaansa analyttisessä tiedekeskuste- lussa. Tämä ei kuitenkaan tee julkaisua itses- sään mitättömäksi. Kyseessä on maamme

toiseksi suurimman hallituspuolueen ajatuspa- jan, Suomen Perustan, julkaisu. Suomen Perustan hallituksen jäsenenä toimii perussuomalaisten keskeinen vaikuttaja Matias Turkmila, jota Timo Soini on kutsunut nykyisen perussuomalaisen puolueen pääideologiksi (Hyytinen & Tikkala 2025). Julkaisutilaisuudessa perussuomalainen tiedetoimittaja Marko Hamilo pohtikin perussuo- malaisten tiedennarratiivin rakentumista. Hamilo esitti toiveena omilleen, että Meranoa keuhutai- siin tieteen puolustajana, sillä hänen mukaansa perussuomalaiset eivät vastusta tiedettä vaan puolustavat sitä ”tiedeinstituutioita itseään vas- taan”. Julkaisulle on siis hahmoteltu ainakin jon- kinlaista strategista merkitystä perussuomalaisten sisällä.

Meranon julkaisu voidaankin nähdä osana lai- taoikeiston laajempaa koulutus- ja tiedepoliittista vaikuttamista. Koulutuspolitiikan osalta aihetta ovat tutkineet Moilanen, Kaartinen ja Elmgren (2024), jotka tarkastelevat laitaoikeiston kou- lutuspoliittisia ohjelmia Suomessa ja Saksassa. Heidän mukaansa laitaoikeistopuolueissa, joihin myös perussuomalaiset lukeutuvat, koulutuk- sen rooli on vahvasti välineellinen. Koulutuksen tehtäväksi tulkitaan ammattilaisten tuottaminen yhteiskunnan ja talouselämän tarpeisiin. Lisäksi kaikenlainen ”ideologisuus” tulisi poistaa ope- tuksesta ja korvata se kansallista identiteettiä ja kansallisia arvoja korostavalla sisällöllä, jonka ideologisuutta ei tunnusteta. Tätä politiikkaa Moilanen ym. kuvaavat illiberaaliksi, sillä siinä pyritään kieltämään yliopistollisia tutkimusaloja, rajaamaan poliittisia ongelmia kouluopetuksen ulkopuolelle ja kaventamaan maahanmuuttaja- taustaisten oppilaiden mahdollisuuksia.

Ideologisuuden vastustaminen ja tieteen väli- neellinen käyttö ovat myös Meranon julkaisun poliittisia ambitoita. Ideologisuuden taakkaa Meranon analyysissä kantavat erityisesti ”woke” ja intersektionaalisuus. Ajatus tieteen välineelli- syydestä taas tulee ilmi hyödyn käsitteen kautta. ”Woke” on Meranon mukaan yhteiskunnallinen liike, ”jonka *näennäisenä* tavoitteena on pyrkiä lisäämään tietoisuutta sosiaalisista ongelmista, kuten rasismista, seksismistä ja muista syrjinnän muodoista” (Merano 2025, 17). Koska Merano ei

perustele adjektiivia ”näennäinen”, määritelmä käytännössä luo epäilyttävän viholliskuvaston kaikenlaiselle syrjinnänvastaisuudelle erityisesti yliopistoissa, kuten ”woke”-termin käytöllä usein tehdään. Intersektionalismi taas Meranon mukaan riisuu ihmiseltä toimijuuden, jolloin ”kaikki elämässä riippuvat [sic] ulkoisista vaikuttimista” (Merano 2025, 17). Näin Merano luo kuvan intersektionalismista individualismia uhkaavana lähestymistapana. Kauhukuvaa korostetaan viljelemällä samassa yhteydessä marxismien käsitettä. Poliittinen implikaatio on näin hyvin samankaltainen kuin Moilasen ym. (2024) havainnoissa, joissa korostuu laitaoikeiston tavoite rajata poliittiset ongelmat opetuksen ulkopuolelle. Rakenteellisista ongelmista keskustelu ja erityisesti aktiivinen toiminta niiden purkamiseksi on epäilyttävää, epätieteellistä ja mahdollisesti uusmarxilaista.

Tieteenaloista hyökkäyksen kohteeksi joutuvat erityisesti sosiologia ja sukupuolentutkimus. Tämä seuraa laitaoikeistolaisen tiedepolitiikan logiikkaa, sillä näillä aloilla rakenteellista valtaa ja intersektionaalisia kysymyksiä käsitellään laajasti. Merano toki itse vakuuttaa olevansa vain kriittinen sparraaja, joka kannustaa tutkijoita pohtimaan, voiko kritiikkiin vastata perustellusti. Kyseisiä tieteenaloja käsitellään tekstissä kuitenkin epäreilulla tavalla.

Meranon mukaan sukupuolentutkimuksen ongelmallisuus korostuu tieteenalana, sillä siihen ei kuulu yhtä vakiintunutta teoreettista tai metodologista lähestymistapaa, mikä aiheuttaa haasteita tutkimuksen vertailukelpoisuudelle ja johdonmukaisuudelle. Kritiikkiä on vaikea pitää erityisen vilpittömänä, sillä moninaisuus ei ole vain sukupuolentutkimuksen erityispiirre. Teorioiden ja menetelmien kirjo on varsin tyypillistä monille tieteenaloille, kuten vaikkapa hallintotieteille (ks. Paananen ym. 2022). Se, että ongelma nähdään vain sukupuolentutkimuksessa, on tarkoitushakuista. Toiminnalle on vaikea nähdä muuta perustetta kuin hyökkäys laitaoikeiston maailmankuvaa ja poliittista projektia uhkaavaa tieteenalaa kohtaan.

Sama tarkoitushakuisuus vaivaa myös sosiologiaan kohdistuvaa kritiikkiä. Meranon mukaan

sosiologian ongelmana on, että epätasa-arvoisuuksia tutkivat sosiologian haarat käyttävät tutkimusmenetelmään kyselyitä, haastatteluita, autoetnografiaa ja tapaustutkimuksia. Miksi haastattelututkimukset kuitenkin olisivat juuri sosiologian ongelma, kun sama laadullisen tutkimuksen menetelmä on käytössä usealla muullakin tieteenalalla? Kummallisinta on, että tässä yhteydessä Merano käyttää esimerkkinä Nytkis ry:n kyselytutkimusta havainnollistaakseen kyselytutkimuksen problematiikkaa. Jos tarkoitus on havainnollistaa sosiologisen haastattelututkimuksen ongelmia, eikä esimerkin tulisi olla tieteellinen artikkeli sosiologian alalta eikä järjestyksen tekemä kyselytutkimus julkisen keskustelun herättämiseksi?

Hyökätessään intersektionalismia ja ”woken” kimppeun Merano vaikuttaa toisinaan unohtavan koko julkaisun tarkoituksen. Keskellä lukua ”Sukupuolentutkimuksen ja epätasa-arvoisia rakenteita tutkivan sosiologian ongelmallisuus” Merano siirtyy yhtäkkiä arvostelemaan ylioppilaskuntien pakkojäsenyyttä. Meranon mukaan pakkojäsenyys on ongelma, sillä se kytkee yliopisto-opiskelijan osaksi poliittista järjestelmää, joka kannattaa feminismiä ja vastustaa fasismia. Lukijalle jää täysin epäselväksi, mitä tekemistä pakkojäsenyydellä on tiederahoituksen kanssa, sillä aiheen käsittelyä ei pohjusteta millään tavalla eikä ylioppilaskuntiin palata myöhemmin tekstissä. Ainoa asia, joka tämän osion yhdistää julkaisun muuhun argumentaatioon on se, että Merano kritisoi ylioppilaskuntien poliittista aktivismia.

Julkaisun linja on yhdenmukainen perussuomalaisen yleisempien tavoitteiden kanssa: puolue on vastustanut julkisten rahojen käyttöä feministiseen työhön (Kuusela 2025) ja suhtautunut ylipäätään kielteisesti sukupuolentutkimukseen (Moilanen ym. 2024). Alat, joiden hyödyllisyyttä Merano painottaa, ovat puolestaan laitaoikeiston poliittisten tavoitteiden kannalta vähemmän uhkaavia. Esimerkiksi Meranon ylistämä hammaslääketiede ei käsittele kriittisesti sukupuolipopulismia tai antigenderismia, jotka nykyisin ovat perussuomalaisen puolueen aatteellista ja viestinnällistä valtavirtaa (Kuusela 2025).

Yksittäinen ajatuspajan julkaisu ei todennäköisesti muuta yhtenkään tieteenalan sisäistä keskustelua, eikä tämä luultavasti ole ollut julkaisun tarkoituskaan. Todennäköisemmin julkaisun tavoite on ollut poliittisen epäluulon lietsominen Suomen Akatemiaa kohtaan, kuten Vuolakin (2025) esittää. Tämän puolesta puhuu myös se, että vaikka julkaisuun sisällytetty Matti Virénin kommentti on ristiriidassa Meranon väitteiden kanssa, molemmat kohdistavat hyökkäyksensä juuri Suomen Akatemiaan. Onnistunut epäluulon lietsominen taas legitimoi Suomen Akatemian rahoitukseen kohdistuvia leikkauksia ja vahvempaa poliittista ohjausta. Huomionarvoista on, että julkaisutilaisuudessa keskustelua pyrittiin kehystämään siten, ettei Meranon julkaisu näyttäytyisi tiedevastaisena. Keskeistä on siis kriittisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen vaikeuttaminen, mutta siten, ettei hyökkäys vaikuta kohdistuvan koko tiedeinstituutioon. Tämä onnistuu vain, jos tietyt tutkimusalat ja niiden rahoittaminen saadaan näyttämään riittävän epäilyttäviltä.

Tutkijantyön suoja

Ilmeisistä puutteistaan huolimatta Meranon julkaisu on saanut runsaasti näkyvyyttä. Julkaisu nousi otsikoihin jopa ennen ilmestymistään, kun Ilta-Sanomat uutisoi Suomen Akatemian varoitettavan perussuomalaisista (Pihkala 2025). Juttu toimii varsin hyvänä esimerkkinä siitä, ettei akateeminen yhteisö voi luottaa median apuun tutkijoiden häirintää koskevassa keskustelussa. Kyseinen Suomen Akatemian viesti oli lähetetty yliopistoille työsuojelullisista syistä, jotta mahdolliseen tutkijoihin kohdistuvaan häirintään voidaan varautua etukäteen. Jutussa toimittaja kuitenkin haastatteli Suomen Akatemiaa siitä ”miksi sen mielestä oli tarpeen laittaa jakoon viesti, jossa yksittäinen eduskuntapuolue nousee esiin kielteisessä valossa”. Jutun kehystys ei siis koskenut sitä onko Suomen Perustan toiminta uhka tieteen vapaudelle, vaan sitä, onko Suomen Akatemia perussuomalaisten vastainen. Tutkijoiden työsuojeluun liittyvän viestin tulkinta valtion viraston arveluttavaksi toiminnaksi antoi esimakua siitä, ettei media kykene aiheen analyttiseen

käsittelyyn vaan toimii Suomen Perustan viestinnällisenä kaikukammiona.

Tämä vaikutelma vahvistui, kun Iltalehti (Lehtonen 2025) ja Helsingin Sanomat (Junkkari 2025) tyytyivät kirjoittamaan aiheesta täysin kriittikittömät jutut, joiden sisältönä oli ainoastaan Meranon julkaisun referointi. Minkäänlaista faktantarkistusta tai tieteentutkijoiden haastatteluita ei jutuista löytynyt. Mukaan olisi esimerkiksi voinut sisällyttää kommentteja sosiologiaa ja sukupuolentutkimusta tuntevilta tutkijoilta kysyen mielipidettä siitä, kuinka todenmukaisia Meranon kuvaukset kyseisistä tieteenaloista ovat. Nyt tämä aloitteellisuus on jäänyt tutkijoille itselleen.

Aiheen analyttistä käsittelyä ei voi pitää liian vaikeana. Meranon esille nostamat hankekuvaukset eivät olleet sellaisia, jotka olisivat käsittämättömiä alan ulkopuolisille tutkijoille. Tästä päästään asiaan, jonka suhteen Merano on oikeassa. Tieteentekijöiden ei pidä kuitata arvostelua sillä, että vain alan tutkijat voivat ymmärtää rahoitettujen hankkeiden tieteellisen merkityksen. Ei myöskään ole mielekäästä keskittyä Meranon omaan taustaan diplomi-insinöörinä. Tiedekeskustelun pitäisi olla avointa kaikille. Kyse on siitä, että Suomen Akatemiaan kohdistunut arvostelu on sisällöltään huonosti perusteltua, epäjohdonmukaista, laiskaa ja täysin muulla tavoin kuin tieteellisesti motivoitunutta.

Tämä on keskustelun hyvä ja huono puoli tieteentekijöiden kannalta. Arvostelijoiden perehtymättömyys aiheeseen sekä kykenemättömyys tuottaa johdonmukaista ja kriittistä tekstiä on Meranon julkaisunkin perusteella varsin ilmeistä. Toisaalta paras argumentti ei useinkaan voita poliittista kamppailua. Median taipumus raportoida politiikasta pelinä kriittisen analyysin sijaan tarkoittaa sitä, että keskustelu on helppo kehystää kahden riitaisen osapuolen väliseksi näkemyseroksi siitä, tuottaako jokin yksittäinen tutkimus tai tieteenala hyötyä tai onko se ylipäänsä tiedettä. Tässä tilanteessa myös tieteentekijöiden puolustajien selkäydinreaktio on usein korostaa tieteellisen tutkimuksen hyödyllisyyttä ja sovellettavuutta. Tämä on erityisen houkuttelevaa, jos vastapuolen strategiana on heittäytyä

ymmärtämättömäksi yleistajuistenkin hankekuvausten edessä.

Riskiksi kuitenkin muodostuu, että tällöin keskustelua ei käydä omilla vaan arvostelijoiden ehdoilla. Tässä keskustelussa luvassa on parhaimmillaankin torjuntavoittoja, kun jokaisen rahoituspäätöksen hyötysuhdetta ja vaihtoehtoiskustannuksia aletaan perkaamaan. Jos keskustelun lopputuloksena on keskittyminen entistä enemmän siihen, millä tavalla tutkimus on ”hyödyllistä” ja kaupallistettavaa, on ansa jo lauennut. Tällöin vaarana on, että tieteen autonomia ja yliopistojen keskeinen asema demokraattisessa yhteiskunnassa unohtuvat. Tieteen kyky tuottaa kriittistä tietoa politiikasta ja erityisesti ihmistieteiden kyky analysoida kriittisesti valtarakenteita (Herranen 2025) ovat keskeinen vastavoima autoritääriselle kehitykselle. Ei ole sattumaa, että aktivistien ja vainottujen vähemmistöjen lisäksi juuri tieteentekijät ovat usein muuttamassa ulkomaille, kun autoritääriset voimat ottavat vallan (ks. myös Koskinen 2025).

Kaikki tutkimukset eivät ole maalaisjärjellä ajateltuna hyödyllisiä vaan ne voivat olla myös häiritseviä tai vähäpätöisiltä tuntuja (ks. esim. Valkonen ym. 2018). Tätäkin tutkimusta kuitenkin tarvitaan, sillä pelkästään valtavirtaisiin ja trendikkäisiin aiheisiin keskittymällä tiedontuotannon näkökulma supistuu. Monimuotoista keskustelua tulisi ylläpitää erityisesti siksi, että näkökulmien puutteella voi olla vakavia yhteiskunnallisia seurauksia. Yksipuolinen ja kapea katsantokanta esti esimerkiksi taloustieteilijöitä ennustamasta ja ymmärtämästä vuosien 2007–2009 finanssikriisiä (Quiggin 2014, 150–153). Jokaisen yksittäisen tutkimuksen hyödyn perustelu ei myöskään pidemmän päälle anna kovin hyvää kuvaa tieteentekemisestä. Tutkimukset eivät ole atomistisia projekteja, vaan aina osa jotain laajempaa keskustelua.

Parempi kehystys keskustelun käymiseen olisi huomion kiinnittäminen siihen, millaisia ongelmia voi syntyä, kun poliitikot puuttuvat tiederahoituksen tason lisäksi myös rahoituksen sisältöön. Esimerkkien löytäminen Yhdysvalloista, Unkarista tai Neuvostoliitosta ei ole erityisen vaikeaa.

Meranon julkaisua tai hankkeiden riepottelua sosiaalisessa mediassa ei ole myöskään syytä tulkita aidoksi huoleksi tieteen tilasta tai rahoituksesta, vaan nimenomaan strategiseksi hyökkäykseksi ja pelotteluksi vapaata ja kriittistä tiedontuotantoa kohtaan. Jos huoli hankkeiden ymmärrettävyydestä veronmaksajalle olisi aitoa, ei arvostelu kohdistuisi ainoastaan humanistiseen ja yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen.

Samalla on huomioitava, että yksittäisten hankkeiden riepottelu julkisuudessa ja väärinymmärtäminen voivat aiheuttaa vakavia ongelmia tutkijoiden hyvinvoinnille. Hämärin (2020) mukaan verkossa tapahtuvaa tutkijoiden tahallista kiusaamista, häirintää, loukkaamista ja uhkailua on syytä pitää väkivaltana, vähintään moraalisin perustein. Ylätasoinen keskustelu tieteen merkityksestä ei tässä tilanteessa välttämättä hyödytä yksittäistä tutkijaa. Tämän vuoksi tarvitaan myös keinoja, joilla tutkijat voivat suojautua perusteettomalta arvostelulta ja häirinnältä. Keskeisenä pidän kollegiaalisuuden ihanteen ja käytännön vaalimista. Jokaista esiin nostettua hanketta ja tutkijaa voivat puolustaa minkä tahansa alan kollegat tai muulla tavoin sivistystä hankkineet ihmiset. Tähän pystyy jokainen yhteiskunnalliseen ajatteluun kykenevä, jolla on mahdollisuus selvittää, mitä oudolta kuulostavat käsitteet tai sivistyssanat tarkoittavat. Erityisen hyödyllistä olisi, jos kollegoitaan jaksaisivat puolustaa mahdollisimman monet tutkijat, myös he, jotka eivät tällaisten hyökkäysten kohteiksi joudu. Jos vaientamisen kohteeksi joutuneiden tutkijoiden puolustaminen jää yksittäisille aktivistitutkijoille, on heidät turhan helppo leimata puolueelliseksi oman agendansa ajajiksi (Väliverronen 2020).

Akateemisen työn kannalta olisi tietysti ihanteellista, jos tutkijat voisivat keskittyä tutkimukseen ja opetukseen luottaen siihen, että tieteen vapaus ja autonomia nauttisivat laajaa kannatusta myös poliitikkojen keskuudessa. Tämä tuntuu kuitenkin kaikkea muuta kuin itsestään selvältä. Perussuomalaisien lisäksi kokoomusvaikuttajista esimerkiksi Martin Paasi ja Tere Sammallahti ovat X:n puolella osallistuneet hyökkäyksiin tieteentekijöitä vastaan. Kesällä 2025 myös SDP:n nouseva poliitikko, somelääkärinä

tunnettuutta hankkinut alue- ja kaupunginvaltuutettu Atte Virolainen, liittyi tutkimusrahoitusta arvostelemaan somekuoroon ilmoittaen, että Suomessa ”vuotaa julkista rahaa koko ajan ja suuria määriä hyvin erikoiniin hankkeisiin” (Virolainen 2025). Suomen Akatemian ja suomalaisen tieteen vapauden tulevaisuuden kannalta toivottavaa on, että tällaiset näkemykset edustavat pikemmin yksittäisten poliitikkojen yrityksiä erottautua massasta kuin laajemmin jaettuja käsityksiä tieteen rahoittamisesta. ■

KIRJALLISUUS

- Helo, Ari (2023) *Intersektionaalista vai ”valkoista” ylivaltaa? Syrjäytymiskeskustelun vääristymät Suomessa ja Yhdysvalloissa*. Suomalainen metodologiyhdistys, Helsinki.
- Herkman, Juha & Heimonen, Mona (2025) ”Kun woke-sota Suomeen tuli: Poliitiikan remedioituminen hybridin median aikakaudella?” *Media & viestintä* 48:2, 126–159.
- Herranen, Olli (2025) ”Onko huuhaatieteistä hyötyä?” *Alusta*. <https://blogs.tuni.fi/alustalehti/2025/10/22/onko-huuhaatieteista-hyotya/> Viitattu 8.1.2026.
- Hyytinen, Tuomas. & Tikkala, Hannu (2025) ”Matias Turkila on mystifioitu perussuomalainen”. *Yle*. <https://yle.fi/a/74-20177630> Viitattu 8.1.2026.
- Hämäri, Severi (2020) ”Sanat jotka vaientavat – miten puuttua tutkijoihin kohdistuvaan verbaaliseen väkivaltaan netissä”. Teoksessa Esa Väli-verrönen & Kai Ekholm (toim.) *Tieteen vapaus & tutkijan sananvapaus*. Vastapaino, Tampere, 341–358.
- Junkkari, Marko (2025) ”Perussuomalaisten ajatuspaja vaatii tiederahoitusta remonttiin ja hyökkää ’wokea’ vastaan”. *Helsingin Sanomat*, 30.9.2025. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000011529292.html> Viitattu 8.1.2026.
- Koskela, Miika (2025) ”Tutkijat pakenevat Trumpin tiedevastaista politiikkaa Yhdysvalloista Eurooppaan”. *Yle*. <https://yle.fi/a/74-20152291> Viitattu 8.1.2026.
- Koskinen, Inkeri (2025) ”Jos ihmistieteellinen tutkimus on turhaa, niin miksi sitä sensuroidaan?” *Tieteessä tapahtuu* 43:4. <https://www.tieteessatapahtuu.fi/numerot/4-2025/jos-ihmistieteellinen-tutkimus-turhaa-niin-miksi-sita-sensuroidaan> Viitattu 8.1.2026.
- Kumpulainen, Joonas (2025) ”Poliittinen ajatuspaja tieteilisen laadun vartijana?”. *Tieteessä tapahtuu* 43:5. <https://www.tieteessatapahtuu.fi/numerot/5-2025/poliittinen-ajatuspaja-tieteellisen-laadun-vartijana> Viitattu 8.1.2026.
- Kuusela, Anna (2025) ””Työtöt saavat olla tyttöjä ja pojat poikia” – Sukupuoli perussuomalaisten puolueohjelmissä”. *Politiikka* 67:2, 121–146. <https://journal.fi/politiikka/article/view/146043>
- Lehtonen, Marko-Oskari (2025) ”Tällainen on PS:n ajatuspajan kohupamfletti, josta Suomen Akademia varoitti yliopistoja”. *Iltalehti*, 30.9.2025. <https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/3b156608-01f6-40f9-b147-9e7855d1d01b> Viitattu 8.1.2026.
- Merano, Mika (2025) ”Tutkimusta vai ideologiaa? – Analyysi suomalaisesta tiederahoituksesta”. *Suomen Perusta*. <https://www.suomenperusta.fi/wp-content/uploads/2025/09/Tutkimusta-vai-ideologiaa.pdf> Viitattu 8.1.2026

- Moilanen, Antti, Kaarttinen, Jyrki & Elmgren, Heidi (2024) "Laitaoikeiston koulutuspoliittisen ideologian jäljillä". *Politiikka* 66:3, 206–230. <https://doi.org/10.37452/politiikka.142306>
- Paananen, Henna, Jäntti, Anni, Kork, Anna-Aurora, Kurkela, Kaisa, Leponiemi, Ulriika, Sinervo, Lotta-Maria & Tuurnas, Sanna (2022) "Hallintotieteellinen tutkimus muutoksen kohteena ja tekijänä". Teoksessa Jäntti, Anni, Kork, Anna-Aurora, Kurkela, Kaisa, Leponiemi, Ulriika, Paananen, Henna, Sinervo, Lotta-Maria. & Tuurnas, Sanna. (toim.) *Hallinnon tutkimuksen tulevaisuus*. Vastapaino, Tampere, 39–58.
- Pihkala, Esko (2025) "Suomen Akatemia varoittaa yliopistoja perussuomalaisista". *Ilta-Sanomat*, 22.9.2025. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000011510515.html> Viitattu 8.1.2026.
- Quiggin, John (2014/2010). *Zombitalous*. Suom. Laurila, H. & Herranen, O. Vastapaino, Tampere.
- Suomen Akatemia (2025) "Osaamiseen ja tutkimukseen pitkäjänteisesti panostava Suomi menestyy nyt ja tulevaisuudessa". Suomen akatemia – tietoa meistä. <https://www.aka.fi/tietoa-suomen-akatemiasta/tietoa-meista/> Viitattu 27.1.2026.
- Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta (2025). "Häiritsevän palautteen monet muodot 2023". <https://tjnk.fi/fi/vaikuttaminen/tutkijoiden-sananvapauden-tueksi/hairitsevan-palautteen-monet-muodot-2023> Viitattu 27.1.2026
- Valkonen, Jarno (toim.) (2018) *Häiritsevä yhteiskuntatutkimus*. Lapland University Press, Rovaniemi.
- Virolainen, Atte (atte.virolainen) (2025) "Puoli miljoonaa julkista rahaa Nepalin metsiin – samaan aikaan suomessa ei pääse lääkäriin." Instagram. <https://www.instagram.com/p/DLZcVaCo37-/?igsh=MTltbXgwNW0xaJJoOA%3D%3D>, katsottu 23.1.2026
- Vuola, Elina (2025) "Perussuomalaisten pamfletti yrittää horjuttaa luottamusta suomalaiseen tieteeseen". *Helsingin Sanomat*, 7.10.2025. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000011536884.html> Viitattu 8.1.2026.
- Väliverronen, Esa (2020) "Tieteen vapauden ja tutkijan sananvapauden yhteiskunnallinen merkitys". Teoksessa Esa Väliverronen & Kai Ekholm (toim.) *Tieteen vapaus & tutkijan sananvapaus*. Vastapaino, Tampere, 25–58
- Väliverronen, Esa & Saikkonen, Sampsa (2020) "Tutkijat vaikenevat itsesuojausvaistonsa perusteella" – kokemuksia tieteen vapauden ja sananvapauden uhkista ". Teoksessa Esa Väliverronen & Kai Ekholm (toim.) *Tieteen vapaus & tutkijan sananvapaus*. Vastapaino, Tampere, 283–318

JULKAISE OIKEUS- LEHDESSÄ

Oikeus on aikaansa seuraava, korkeatasoinen avoin oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen lehti (JUFO 2), jossa oikeutta tarkastellaan empiirisesti, yhteiskunnallisesti ja kriittisesti.

Lehdessä julkaistaan niin vertaisarvioituja tieteellisiä kirjoituksia kuin kritiikkejä, kommentteja ja kirjallisuusarvioita.

Oikeus julkaisee myös First view -artikkeleita ja englanninkielisiä kirjoituksia teemoista, joilla on kosketuspintaa Suomeen.

Lehti on luettavissa Edilex- ja Journal-palveluissa.

LUE KIRJOITUSOHJEET JA TARJOA TEKSTIÄ:

O I K E U S . J O U R N A L . F I

Tue Oikeus-lehteä liittymällä kustantajan, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry:n tai toisen julkaisijan, Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen yhdistys ry:n, jäseneksi.

Ihmisen osa ekokriisin maailmassa

KIRSI PAULIINA KALLIO

Miten lähestyä ekokriisiä toiveikkaasti?

Ekokriisin parissa työskentelevät tutkijat, taiteilijat ja eri alojen ammattilaiset ovat päätyneet laajalti saman kysymyksen äärelle: miten ihmisen pitäisi ymmärtää itsensä osana ekokriisiä? Kysymystä voi lähestyä monesta suunnasta, esimerkiksi fenomenologisesti (Miten ihminen voi ymmärtää itsensä ja kohtaamansa maailman?), pedagogisesti (Millaiseen tietämisen tapaan ekokriisin tulkinta tulisi kiinnittää?) ja ontologisesti (Millaisessa todellisuudessa ihminen ja ekokriisi ovat olemassa?). Erilaiset kysymisen tavat ovatkin tarpeen, koska ihmistä ei voi sijoittaa ekokriisin maailmaan yksiselitteisesti. Monikriisisen (ks. Lähde 2025) luonteensa vuoksi kysymys myös lipsuu helposti otteesta. Ekokriisi ei ole tarkastelun kohteeksi asettava ilmiö tai ratkaistavissa oleva ongelma, vaan pikemminkin ”aika-laisskenaario”, jolla pyritään pääsemään kiinni maapallon huolestuttavaan nykytilaan. Ihminen on tässä skenaariossa samanaikaisesti orgaaninen olio, kehollinen kokija, merkitysvälitteinen ajattelija, moraalinen arvioija ja tavoitteellinen toimija.

Ekokriisin jatkuvasti muuttuva ja moneen suuntaan haarova luonne on herättänyt viimeisten parinkymmenen vuoden aikana enenevää kiinnostusta ontologisointiin. Siinä on kysymys

”kaiken olevaisen” tieteellisestä uudelleenkuvittelemisesta. Ihmisen elämää ohjaa aina jonkinlainen ontologinen perusta, jota ei yleensä päädytä kyseenalaistamaan. Ontologisointi pyrkii avaamaan uusia näkymiä nimenomaan irtisanoutumalla vallitsevasta ymmärryksestä ja tuottamalla radikaalisti poikkeavia todellisuus- ja tietokäsityksiä. Kun tuntemamme ilmiöt, tapahtumat, toimijat, oliot ja esineet sijoitetaan kertakaikkisen toisin kuviteltuun maailmaan, saavat ne uudenlaisia merkityksiä ja asettuvat suhteessa toisiinsa eri tavoin. Tämä voi herättää toiveikkuutta ekokriisin keskellä.

Läpeensä medioituneessa maailmassamme ontologisointi ei ehkä kuulosta kovin uudelta ajatukselta: luovaa uudelleenkuvittelevuutta tehdään jatkuvasti kaikkialla, siis pääasiassa muualla kuin tieteen piirissä. Tämä on aivan totta. Leikki on inhimillisen uudelleenkuvittelemisen perusta eli ihminen tutustuu maailmaansa lähtökohtaisesti juuri tämän dynamiikan kautta. Aikuiselämässäkään leikillisyyys on läsnä monissa tilanteissa, joissa on sijaa huumorille, yllätyksille ja elämyksille. Myös taide eri muodoissaan pyrkii mahdollisuuksien varuuden laajentamiseen uudelleenkuvittelemisen keinoin. Tieteen, leikin ja taiteen välillä on kuitenkin yksi huomattava ero. Leikissä ja taiteessa mikä tahansa on mahdollista, koska kuvitelun vastapainona on ontologinen varmuus

todellisuudesta. Tieteellinen ontologisointi puolestaan asettuu nimenomaan horjuttamaan tätä varmuutta ja siirtymään kertakaikkisesti toiseen todellisuuteen, jonka ulkopuolella ei ole mitään. Tämä on hurja siirto: todellisuus, jossa olet elänyt, katoaa, ja sen mukana kaikki mitä olet pitänyt itsestään selvänä. Toisinaan myös taide pyrkii samaan, jolloin siihen sisältyy ontologisoiva aspekti.

Miksi ontologisoinnin idea kaikessa hurjuudessaan sitten vetoaa nykyisin moneen kriittiseen ajattelijaan? Yksi vastaus on ekokriisin kompleksisuus ja kriisiytymisestä syntyvä toivotomuus. Jos monikriisin olemus liitetään vallitsevaan todellisuuskäsitykseen, onko siitä mahdollista päästä eroon ymmärtämällä uudella tavalla koko maailmankaikkeus ja itsemme osana sitä? Ehkäpä ”ratkaisemattomat ongelmat” ovatkin ratkaistavissa, mikäli löydämme todellisuuskäsityksen, jonka pohjalta ihmiset ja yhteiskunnat voivat järjestää elämää toisin? Tämänkaltaiset ajatukset – joihin törmään usein niin tutkimuksessa, taiteessa kuin yhteiskunnallisessa keskustelussa – paljastavat, että sosiaalisen konstruktionismin perusidea on läpäissyt länsimaisen yhteiskunnan kokonaisvaltaisesti. Moni ekokriisin kanssa kipuileva mieltää ihmisen suhteen todellisuuteen rakennetuksi ja näin ollen diskursiivisesti muutettavissa olevaksi. Lukeudun itsenkin konstruktionistien joukkoon, mutta pidän ontologisoimisen trendiä ongelmallisena.

Pohdiskelen tässä esseessä niin kutsutusta ”vitalistisesta” tutkimuksesta tunnistamiani ongelmakohtia. En tarjoa kattausta posthumanistisesta, uusmaterialistisesta ja muusta vitalistisesta tutkimuksesta, eikä tavoitteeni ole synnyttää väittelyä niiden ontologisesta perustasta itsessään. Sitä ovat tehneet ansiokkaasti esimerkiksi Sherilyn MacGregor (2021) ekofeministisen tutkimuksen osalta, Andreas Malm (2020) ilmastomuutoksen kontekstissa, Ana Honnacker (2020) koskien ympäristökysymysten käsittelyä demokraattisessa kehityksessä ja Jouni Häkli (2018) yleisesti suhteessa kansalaisuuteen ja kansalaisyhteiskuntaan. Filosofisesti monisyinen kritiikki löytyy Jesper Lundsfryd Rasmussenin ja Benjamin Boysenin (2023) toimittaman tuoreen

teoksen johdantoartikkelista, jota kirjan luvut avaavat eri suuntiin. Tarkasteluni kohdistuu sen sijaan muutamaisiin ristiriitaisuuksiin, joita mainittujen tutkimusotteiden yhteydessä ilmenee.

Ontologisoinnin houkutus

Helmuth Plessner (2019) määrittelee ihmisen osan kodittomuudeksi. Siinä missä muut eliölajit pyrkivät hyödyntämään maksimaalisesti ekologisen lokeron tarjoamia mahdollisuuksia elinpiirissään on ihmisen osa etsiä jatkuvasti kotia, joka lepää tyhjän päällä. Tyhjyyttä peittämään kodittomat ihmisyyhteisöt ovat muodostaneet eri tavoin perusteltuja käsityksiä todellisuudesta. Vertaamalla vaikkapa saamelais- ja suomalaiskulttuurin piirissä rakentuneita luontosuhteita pääsee kiinni todellisuuskäsitysten luonteeseen: kysymys ei ole siitä *mitä* luonto on, vaan *miten* luonto on olemassa. Vaikkapa ajatus ”metsänomistajuudesta” asettuu täysin eri tavalla ihmiselle, joka mieltää metsän itseään palvelevien hyödykkeiden kautta, kuin ihmiselle, joka hahmottaa itsensä metsän elinvoimasta riippuvaiseksi olioksi. Pitkällä aikavälillä muotoutuneisiin, hitaasti muuttuviin todellisuuskäsityksiin luottaen niin yhteiskunnat kuin yksittäiset ihmiset voivat elää jokapäiväistä elämäänsä vailla tarvetta jatkuvaan eksistentiaaliseen tutkiskeluun. Syntyy vakiintuneita käytäntöjä, kulttuuria konventioita, juurtuneita arvoja ja normeja. Sosiaalisesti rakentunut todellisuus on siis kaikkea muuta kuin abstrakti idea.

Ekokriisi on herättänyt tarvetta vakiintuneiden toiminnan tapojen ja niitä ehdollistavien rakenteiden kyseenalaistamiselle. Osa tutkijoista tukeutuu teoriavetoiseen kriittiseen ajatteluun, jonka keinoin pyritään vaikkapa riistokapitalistisen ja kolonialistisen markkinayhteiskunnan kyseenalaistamiseen tai edistämään siirtymää pois eläinperäisestä ruoka- ja hyödyketuotannosta. Toiset ovat päätyneet todellisuuskäsityksen horjumisen äärelle. Mitä jos olemmekin ymmärtäneet kaiken aivan väärin? Ehkäpä edellä esittämäni länsimaiseen tutkimukseen perustuva ajatus ”ekologisista lokeroista” ja ”lajeista” on harhaanjohtava luontosuhteemme

kannalta. Olisivatko alkuperäiskansojen holistisemmat todellisuuskäsitykset parempia kestäväen elämän toteuttamiseksi? Tulisiko suomalaisten pyrkiä irrottautumaan länsimaisesta luontosuhteesta ja ottaa oppia saamelaisten tavasta sijoittaa ihminen osaksi arktista luontoa? Tai olisivatko taiteen piirissä syntyneet absurdit visiot toisenlaisesta todellisuudesta varteenotettavampia kuin tulevaisuudentutkimuksessa rakennellut todennäköisyyksiä ja jatkuvuuksia korostavat skenaariot?

Yksi laajaa kannatusta nauttiva ajatus liittyy juuri luontosuhteen uudelleenmäärittelyyn. Mitä jos perustaisimmekin kaiken elämän sille tosiseikalle, että ihminen on *osa luontoa* siinä missä muutkin elävät oliot, ei sen arvokkaampi tai tärkeämpi? Kysymys ei ole edes keskinäisriippuvuudesta: ihminen on täysin riippuvainen muusta luonnosta, joka tarvitsee ihmistä – ei mihinkään. Tähän tapaan ontologisointia perustelee moni posthumanistisesti suuntautunut tutkija. Uusmaterialistisessa tutkimuksessa ajatusta viedään vielä pidemmälle: ihminen on osa kaikkea mikä tapahtuu, ei sen kummoisempi kuin mikä tahansa tapahtumiseen vaikuttava tekijä. Voimme siis tutkijoina alkaa seurata elämän *tapahtumista* ihmisen toimintaa korostavan näkökulman sijaan, tutkia todellisuutta sellaisena kuin se toteutuu. Vaikkapa tämän tekstin kirjoittamisen mahdollistavat lukemattomat orgaaniset ja epäorgaaniset, aineelliset ja aineettomat tekijät, joita ilman en saisi ajatuksiani toisten tutkijoiden ihmeteltäväksi – jo pelkkä ajatteleminenkin edellyttää hengittämistä ja energian saantia.

Näiden pohdintojen kautta päätyy helposti ajatukseen, että ekokriisin juurisyy on huono todellisuuskäsitys. Ratkaisu voisi siksi olla tuon todellisuuskäsityksen hylkääminen ja uuden löytäminen. Tämänäyttypiset ajatuskulut ovat läsnä monessa ekokriisiin liittyvässä ajankohtaisessa tutkimuksessa. Harva on kuitenkin valmis sitoutumaan posthumanistiseen tai uusmaterialistiseen todellisuuteen käytännössä. Kun tutkimuksen toteutus tai tavoitteet eivät asetukaan siististi uudenlaisen todellisuuskäsityksen piiriin, tukeudutaan nopeasti tuttuihin hierarkioihin ja

toimijuuksiin ristiriitaa perustelematta. Tällöin ontologian ”ontologisuus” sivuutetaan, eikä jäljelle jää kuin idealistinen kuva paremmasta todellisuudesta.

Kritiikki 1: näennäisontologisointi

Yksi ajankohtainen ilmiö ekokriisiin liittyvässä tutkimuksessa on ontologisoinnin ja teoretisoinnin välisen eron hälventyminen. Avaan ensin hieman niiden välistä eroa ja sitten sekoittumisesta koituvia ongelmia.

Kun tutkija kertoo työskentelevänsä tietyistä ontologisista lähtökohdista käsin, hän sitoutuu todellisuuskäsitykseen, jonka pohjalta hänen esittämiään tutkimustuloksia ja argumentteja on tulkittava. Määritellystä todellisuuskäsityksestä poikkeaminen – sekä tutkijan että yleisön osalta – on tieteellisesti epäreilua. Väärintulkintaa voi kuvata vaikkapa siten, että Marsissa tapahtuvia luonnonilmiöitä koskevia tutkimustuloksia tulkittaisiin Maa-planeetan kontekstissa. Toisin sanoen: fenomenologisen tutkimuksen tuloksia ei voi arvioida posthumanistisen ontologian piirissä eikä päivänvastoin.

Ontologia kytkeytyy yhteen epistemologian kanssa: todellisuuskäsityksen pohjalta tai siihen suhteessa voidaan määritellä, miten asioista voidaan tietää. Tällä on vaikutuksensa myös tutkimusmetodologisiin kysymyksiin eli miten tutkimusta voidaan tehdä. Keskeistä on huomata, että saman ontologian ja epistemologian piiriin asetuvat tutkimukset voivat keskustella keskenään, mutta eri todellisuuskäsityksiin perustuvilla tutkimuksilla helppoa keskusteluyhteyttä ei ole. Kun vaikkapa fenomenologisessa tutkimuksessa puhutaan intressiristiriidasta, muuttuu käsitteen merkitys täysin, jos se viedään posthumanistisen toimijuuskäsityksen piiriin; ja kun posthumanisti puhuu vuorovaikutuksesta, ei käsitettä voi soveltaa fenomenologiseen tutkimukseen kadottamatta sen ideaa.

Teoretisoinnissa on kysymys eri asiasta. Teoria on yksinkertaisesti ilmaistuna valitusta näkökulmasta tieteellisesti perusteltu väite. Toisistaan merkittävästikin eriävien teorioiden välillä voidaan siksi käydä vuoropuhelua

tai kamppailua. Vaikkapa ”poliittisuuden” (*the political*) käsitteen määrittelystä on käyty vuosisatojen ajan tuimaa keskustelua, joka jatkuu edelleen muun muassa ekokriisiin liittyvissä toimijuuden kysymyksissä. Esimerkiksi agonistisen teorian lähtökohdista asettuvaa tutkimusta on mahdollista kritisoida kommunikatiivisen teorian pohjalta; voidaan päätyä kiistelemään vaikkapa siitä, onko ympäristöaktivistien toiminnassa kysymys anarkiasta vai neuvottelemisesta. Tutkijat määrittelevät tällöin ympäristöaktivistit erilaisiin toimijarooleihin ja liittävät heidän toimintansa tietynlaiseen yhteiskunnalliseen järjestykseen. Teoreettinen kamppailu on tieteellisesti reilua, koska sen perustana ovat samantyyppiset todellisuuskäsitykset – kumpikaan ei voi väittää toisen argumentaatiota lähtökohtaisesti mahdottomaksi tai mielettömäksi. Esimerkiksi kysymystä siitä, onko ”ihmisarvo” mielekäs käsite, ei poliittisuudesta käytävässä teoreettisessa kamppailussa usein esitetä.

Ihmisarvo onkin hyvä käsite avaamaan yhden vitalistiseen tutkimukseen sisältyvän ristiriidan. Jos ihminen on osa luontoa siinä missä muutkin oliot, mitä ihmisarvo tarkoittaa? Jos suhtaudumme itseemme eläimenä muiden eläinten rinnalla, mitä tulemme tehneeksi tuolle arvolle? Onko olemassa ihmisoikeuksia, jos ihminen on samanarvoinen kuin muut eläimet? Ovatko ihmisten, eläinten ja kasvien oikeudet sama asia? Voiko arvoa ja oikeuksia ylipääntään olla olemassa todellisuudessa, jossa ihminen ei asetu määrittelijän asemaan – missä tai kenen toimesta yhtäläisiä oikeuksia määritetään ja arvioidaan? Entäpä mitä tapahtuu, jos ihminen ei arvota maailmaansa? Siis jos luovutaan ajatuksesta, että ihmiset voivat (yrittää) määrittää oikeuksia niin ihmisille kuin muillekin olioille – yksittäisille eläimille ja kasveille, ja vaikkapa metsäekosysteemeille ja metsätyökoneille. Mitä elämä tällaisessa ”arvottomassa” ja ”oikeudettomassa” maailmassa tarkoittaisi erilaisessa yhteiskunnallisessa asemassa oleville ihmisille, eri puolilla maailmaa? Entäpä miten arvottamisesta luopuminen vaikuttaisi ekokriisistä johtuvien haasteiden kanssa elämiseen luonto-kulttuuri-ympäristöissä? Näitä kysymyksiä harvoin

pohditaan posthumanistisessa tutkimuksessa, joka vaatii ihmisen sijoittamista yhdenvertaisena luontoon.

Arvon antaminen ja kiistäminen, samoin kuin oikeuksien määrittely, perustuu väistämättä jonkinlaiselle hierarkialle. Ontologinen positiointi, jossa ihminen asetetaan yhdenvertaisesti osaksi luontoa tai tapahtumisesta käsin määrittyvien yhteenkietoumien (*assemblage*) heterogeeniseksi osatekijäksi, sanoutuu irti hierarkkisuudesta. Tutkimuksessa, ja erityisesti ympäristötutkimuksessa, näin ei kuitenkaan tyypillisesti käytännössä tehdä. Tutkijat ovat vahvasti ”asialla”, määritellen normatiivisesti mielekkäitä luonnon ja yhteiskunnan kehityssuuntia. Ekologinen kestävyys tarkoittaa esimerkiksi tietynlaisen luonnon elinvoimaisuuden edistämistä: erotamme toisistaan haitallisia vieraslajeja, joita tulee hävittää, ja perinnebiotooppeja ja muinaislajeja, joita tulee suojella. Kaikki nämä ovat ihmisen vaikutuksesta uusille alueille levinneitä kasvi- ja eläinlajeja eivätkä kuulu paikallisiin ekosysteemeihin. Niille annetaan ympäristötutkimuksessa erilaisia arvoja eri perustein ja tuotetaan näin luontoa koskevaa tietoa yhteiskunnalliseen tarkoitukseen. Ekologisen kestävyuden rinnalla ympäristötutkimuksessa korostetaan sosiaalista kestävyyttä, joka palautuu pitkälti yhtäläiseen ihmisarvoon ja ihmisoikeuksiin: ihmisten ja yhteisöjen (koloniaalinen) riisto on osa ekokriisiä, jolloin tämän riiston purkaminen on olennainen osa kestävyysmurrosta. Jokainen ihminen on tässä katsannossa arvokas juuri ihmisenä, eikä kenenkään rinnastaminen eläimiin, kasveihin tai materiaalisiin olioihin tule kysymykseen.

Arvonantoon ja oikeuksiin liittyvä problematiikka paljastaa, miten ontologian ja teorian välinen rajapinta sumeutuu. Mikäli ihminen on yhdenvertainen osa luontoa vain silloin, kun se on argumentaation kannalta mielekästä, ei tutkimuksen ottama positio ole posthumanistisesti ontologinen. Jos hierarkkinen suhde luontoon ja ihmisarvon korostaminen on olennaista, kun puhutaan vaikkapa kestävyysmurroksen toteuttamisesta, ei tutkimus asetu vaihtoehdoisen ontologian piiriin. Kun tutkimus vaatii oikeuksien laajentamista ihmisistä ja eläimistä

luontoon laajemmin – vaikkapa metsiin ja koneisiin – allekirjoittaa se oikeuksien merkityksen osana yhteiskunnallista järjestelmää ja näin ollen ihmisen toteuttaman hierarkkisen vallankäytön, mikä on ristiriidassa uusmaterialistisen ontologisoinnin kanssa.

Ihmiskeskeisyyden ontologinen kritiikki on näissä tapauksissa kääntynyt teoreettiseksi kamppailuksi. Tukeutumalla ontologisointiin oma argumentaatio kuitenkin erotetaan suuresta määrästä tutkimusta, joka käsittelee samoja kysymyksiä erilaisesta teoreettisesta näkökulmasta. Tällöin tutkimustiedon kumulointuvuus heikkenee, dialogi eri näkemysten välillä vähenee ja tutkimustyö ”kuplautuu” erilaisiin keskustelukerhoihin. En siis pidä ongelmallisena uuden ontologisen perustan etsimistä tai länsimaiseen tieteeseen perustuvien tietämisen tapojen kyseenalaistamista sinänsä. Ontologisoivan tutkimuksen haasteet liittyvät mieluumminkin tulkintoihin, joissa ontologiaa päädytään kohtelemaan teoriana – tai vaikkapa pedagogiikkana. Kun yhteys aiempaan ja ajankohtaiseen tutkimukseen suljetaan irrottautumatta analyttisesti tieteellisessä tiedontuotannossa vallitsevasta todellisuuskäsityksestä, voidaan puhua näennäisontologisoinnista.

Kritiikki 2: vastuun hajautumisen moraalinen dilemma

Toinen nähdäkseni keskeisimmistä ontologisointia koskevista kriittisistä kysymyksistä liittyy toimijuuteen. Vitalistinen toimijuuskäsitys kiistää ihmisen erityisyyden toimijana; toimijuus on hajautunutta ja ihminen vain osa erilaisten systeemien toimintaa muiden orgaanisten ja epäorgaanisten sekä aineellisten ja aineettomien toimijoiden rinnalla. Tutkimuskentällä on merkittävää hajontaa sen osalta, missä laajuudessa eri toimijoiden (*actants*, *actors*, *agents*) toimijuudesta puhutaan. Hajautuneen toimijuuden idea kantaa kuitenkin mukanaan selkeän viestin: kun ihminen on osatekijä siinä mitä tapahtuu, kuuluu kiitos ja kunnia lopputuloksesta kaikille prosessissa mukana olleille. Tarkoitus on kyseenalaistaa ihmisen autonomista asemaa toimijana

ja käsitystä itsestään ylivermaisena suhteessa muihin toimijoihin.

Hajautuneen toimijuuden katsannossa tämä teksti on vain osittain minun tuottamaani. Sen mahdolliset ansiot kuuluvat yhtä lailla tietokoneelleni ja verkkoyhteydelle, jotka mahdollistavat digitaalisen tekstin laatimisen; ruoalle, joka saa minut jaksamaan ajattelu- ja kirjoitustyötä; sähköverkolle ja villapuserolle, jotka ylläpitävät lämpötasapainoani; äidinkielenopettajilleni ja lukemilleni kaunokirjallisille teksteille, joiden avulla olen oppinut käyttämään Suomen kieltä; ja niin edelleen. Mutta tarkoittaako tämä, että myös vastuu tekstistäni osittuu? Onko lammas, jonka turkista puseroni on neulottu, osavastuussa tekstissä esitetystä kritiikistä? Entäpä eilen illalla lukemani vuonna 1981 julkaistu runo, jossa käsiteltiin mitä ”täällä” oleminen tarkoittaa? Pitäisikö runo itsessään, tai runokirja, tai runoilija, ottaa mukaan vastuunkantoon tämän esseen sanomasta, koska täälläolemisen pohdinta on osa tätä kirjoitusta? Jos kyllä, miten se tehdään ja mitä se käytännössä tarkoittaa? Jos ei, miksi ei?

Nämä kysymykset voivat vaikuttaa retorisisilta, jopa rienaavilta, kun liitän ne näin banaaliin esimerkkiin. Mutta juuri siitä ontologiassa on kysymys: toisin kuin teoria, ontologia ei taivu tarpeen mukaan eri suuntiin – se taivuu kertakaikkisesti, ellei tutkimusta voi tehdä valitun todellisuuskäsityksen mukaisesti. On siis perusteltua kysyä, mitä hajautunut toimijuus tarkoittaa *minkä tahansa* tapahtumisen osalta. Tällainen tapahtuminen voi olla esimerkiksi tilanne, jossa aikuinen huutelee lapselle rasistisia kommentteja kadulla. Onko se hänen tekonsa vai onko hän vain mukana isossa tapahtumisen vyyhdissä? Miten toimijuus on tällaisessa tilanteessa hajautunut ja vastuu sen myötä? En tunne yhtään kriittistä ympäristötutkijaa, jonka voisin kuvitella vaativan kuvatussa tilanteessa vastuuseen ääntä kuljettavaa tuulta, huutelijan vaatepartta tai talutushihnassa ärhentelevää koiraa – miten ne sitä kantaisivat huutelijan kanssa? Huomaan palaavani pohdinnassani arvon ja oikeuksien teemaan. Jos ontologisesti heterogeenisessä maailmassa ei ole olemassa hajautunutta vastuuta, voiko siellä elää?

Kritiikki 3: implisiittinen ihmiskeskeisyys

Oikeudet ja vastuu yhteiskunnallisena ideana sisältyvät moneen poliittiseen järjestelmään, mukaan lukien liberaali demokratia, jonka kehityksestä ollaan huolissaan osana ekokriisiä. Kolmas ristiriita, johon olen kiinnittänyt huomiota vitalistisesti suuntautuneessa tutkimuksessa, liittyy tähän kontekstiin. Vastinparina sille, että ihminen sijoitetaan osaksi luontoa, on ehdotettu muiden toimijoiden tunnistamista osaksi ihmisten merkitysjärjestelmiä, yhteiskuntajärjestystä ja ylipäättään inhimillistä elämää. Yksi esimerkki on jo mainittu oikeuksien määrittelyminen muillekin kuin ihmisille. Aihetta käsitellään esimerkiksi monilajisen demokration ja kansallaisuuden käsitteiden avulla. Antropomorfisointi on myös tyypillistä: kasvien, eläinten, ekosysteemien, koneiden ja muiden entiteettien elämää kuvataan inhimillisesti tai suhteessa ihmisten elämään. Tavoite on yleensä herättää sympatiaa muita lajeja tai olioita kohtaan, tunnistaa niiden itseisarvo ja näin horjuttaa ihmisen intressejä palvelevaa maailmanjärjestystä. Nämä ovat pitkälti *pedagogisesti* motivoituja tavoitteita.

Mutta missä määrin tämä inhimillistämisen on ontologisesti perusteltua? Miksi kasvien, eläinten ja niiden muodostamien systeemien ihmisenkaltaisuus esitetään arvokkaana ja tavoiteltavana? Ontologisestihan ongelma on nimenomaan vallitsevassa ihmiskeskeisessä todellisuuskäsityksessä. Miksi kaiken elämän olemassaoloa ja merkitystä tulisi tulkita ihmisen itselleen luomien kategorioiden ja järjestelmien kautta? Eikö ihmiskeskeisyyden kritiikin pitäisi pyrkiä nimenomaan pois inhimillisestä arvottamisesta, jolloin luonto voi määrittää elämänsä omilla ehdoillaan ja ihminen pyrkiä sopeutumaan tähän luonnonjärjestelmään? Ihmisen ongelmaksi jää tällöin kodittomuus: koska meillä ei ole luonnollista paikkaa luonnossa, olemme väistämättä häiriötekijä kaikissa sen järjestelmissä. Mihin vitalistinen ontologia siis sijoittaa ihmisen – tämän luonnolle hyödyttömän, mutta luonnosta riippuvaisen, olion?

Tätä kysymystä harva tutkija avaa ekokriisin uusmaterialistisen tai posthumanistisen käsitteilyn yhteydessä.

Viimeisenä huomiona esitän huoleni vitalistisessa ympäristötutkimuksessa implisiittisesti ilmenevästä kiinnostuksen puutteesta luontoa kohtaan. Tämä huomio herättää varmasti nopeasti vastareaktion monessa tutkijassa: koko tutkimusalueen motivaatiohan on juuri kiinnostus luontoa kohtaan! Huoleni ei liitykään tutkijoiden emotionaalisen tai yhteiskunnallisen kiinnostuksen puutteeseen, vaan siihen, että tieteellistä argumentaatiota käydään tyypillisesti varsin karkealla tasolla, valikoivin esimerkein ja – paradoksaalisesti – varsin ihmislähtöisin termein. Yleisimmin käytössä ovat ei-inhimillinen eläin (*non-human animal*) ja enemmän-kuin-inhimillinen toimija (*more-than-human actor*); ihminen on tällöin käsitteenmäärittelyn keskiössä.

Näiden lisäksi ekologisesti perustellut lajienvälisyys (*interspecies*) ja monilajisuus (*multispecies*) ovat tulleet suosituiksi ilmaisuiksi. Harvoin kuitenkaan kerrotaan, mikä eläin tai kasvi tutkijalla on mielessä. Kun näin tehdään, valitaan usein sympaattisuutta helposti herättävä kohde – kuten karismaattinen uhanalainen laji, lemmikki- tai tuotantoeläin – tai käsitellään ihmiselle hyödyllisiä olioita, vaikkapa mikrobeja. Tällöin rivien välistä on luettavissa, millaista yhteiselo ei haluta käsitellä. Argumentit sopivat huonosti sellaisiin lajeihin, joiden huolettoman tappamisen ihmiset yleisesti hyväksyvät (kuten lupiini ja paarma); luonnon monimuotoisuuden kannalta hyviksi määriteltyihin vieraslajeihin (kuten kevät-esikko ja laiduntavat eläimet); luonnon olomuotoihin, joista koituu meille tai ekosysteemeille haittaa (kuten homesieni tai rehevöitynyt järvi); tai lajeihin, joita on vaikea havaita aistinvaraisesti (kuten maaperän eliöstö).

Sama problematiikka ilmenee ”ympäristön” määrittelyssä, erityisesti suhteessa luonnon monimuotoisuuteen. Toimijoiden yhteenkietoumista puhuttaessa tuodaan harvoin esiin, miten niiden mittakaava määrittäytyy eli millä perusteella ”sommitelmaan” luetaan mukaan enemmän tai vähemmän osatekijöitä. Puhutaanko luonnon monimuotoisuudesta geneettisesti

populaatiotasolla, pienelle alueella rajautuvassa ekosysteemissä, laajoina maisematason luontotyyppinä vai jossain muussa merkityksessä? Riippuen kohdennuksesta varsin erilaisilla dynamiikoilla on merkitystä luonnon monimuotoistumiselle ja köyhtymiselle, ja samalla sille, miten eri osatekijöitä arvotetaan.

Se, mitä kutsun kiinnostuksen puutteeksi, joutuinkin nähdäkseni argumentaation luonteesta: tavoitteena ei ole niinkään luontoa kuin *ihmistä* koskevan ymmärryksen lisääminen. Tällöin ontologisesta positioista voidaan luopua yhtä hyvin pedagogiikan kuin teoretisoinnin nimissä, kunhan se palvelee tarkoitusta – ihmiskeskeisestä maailmasuhteesta luopumista.

Ihmisen osa: eksentrisen kodittomuus

Palaan vielä lopuksi kysymykseen, josta aloitin: Miten ihmisen pitäisi ymmärtää itsensä osana ekokriisiä? Plessner (2019) sijoittaa ihmisen filosofisen antropologian maailmassaan kodittomaksi olioksi – kiertolaiseksi – jolla ei ole muuta mahdollisuutta kuin luoda ympäristösuhteensa jatkuvasti uudelleen voidakseen elää elämäänsä (*lead their life*). Tässä katsannossa ihmisen nimenomaan *pitäisi* ymmärtää itsensä osana ekokriisiä. Ekokriisi on yksi nimi sille kodille, jonka olemme itsellemme kolonisaation ja teollistumisen keinoin rakentaneet.

Plessnerin mukaisesti ajattelen, että ihmisellä ei ole oikeutta vaatia paikkaa itsestään selvänä osana luontoa – sitä ei ole meille tarjolla. Elämä, jota olemme järjestelmällisesti riistäneet ja tuhonneet osana niin kutsutun sivilisaation kehitystä, ei sisällä vitalistisen tutkimuksen monin eri tavoin ehdottamaa ihmispositiota ”osana kaikkeutta”. Sen enempää en halua liittää eläimiä tai kasveja toimijoiksi ihmisten kolonialistiseen uusliberaaliin yhteiskuntaan, jossa niille on tarjolla vain jaettua vastuuta ekokriisistä.

Olkoon ekokriisi siis mieluummin linna, jossa olen vankina. Tuosta vankilasta haluan etsiä pääsyä ulos rakentaakseni toisenlaisen kodin elintilakseni, yhdessä muiden yhteisvastuuta kantavien ihmisten kanssa. Ellemme ole valmiita luopumaan ihmisen olemassaolosta kokonaan – eli tunnistamaan itseämme haitalliseksi vieraslajiksi kaikissa ekosysteemeissä – tulevat uudetkin kotimme perustumaan luonnon hyödyntämiselle ja häiritsemiselle. Tuon tosiseikan kanssa ihmisten on elettävä elämäänsä, itsensä näköisessä kodissa. Jatkakaamme siis kodinrakennuspuuhia, mahdollisimman hyvässä keskusteluyhteydessä toisiimme. ■

LÄHTEET

- Honnacker, Ana (2020) ”Environmentalism and Democracy: Pragmatist Perspectives on a Precarious Relation”. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy* 12:XII-2, 1–22. <https://doi.org/10.4000/ejap.2132>
- Häkli, Jouni (2018) ”The Subject of Citizenship – Can There Be a Posthuman Civil Society?” *Political Geography* 67, 166–175. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2017.08.006>
- Lähde, Ville (2025) ”Monikriisi”. BIOS-tutkimusyksikön podcast-sarja *12 käsitettä maailmasta*, jakso 11. <https://soundcloud.com/biosresearch/12-kasitetta-maailmasta-jakso-11-monikriisi/> Viitattu 12.1.2026.
- MacGregor, Sherilyn (2021) ”Making Matter Great Again? Ecofeminism, New Materialism and the Everyday Turn in Environmental Politics”. *Environmental Politics* 30:1–2, 41–60. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1846954>
- Malm, Andreas (2020) *The Progress of This Storm: Nature and Society in a Warming World*. Verso Books, London.
- Plessner, Helmuth (2019/1928) *Levels of Organic Life and the Human: An Introduction to Philosophical Anthropology*. Engl. Millay Hyatt. Fordham University Press, New York.
- Rasmussen, Claire L. & Boysen, Benjamin (toim.) (2023) *Against New Materialisms*. Bloomsbury Publishing, London.

Ajatuksia jyrkän teellä

KAROLIINA LUMMAA

Ihmisen toimintaa ja vaikutuksia luontoon kuvataan ympäristötutkimuksessa ja -journalismissa nousevin käyrin. Luonnonvarojen kulutusta, maankäyttöä, ilmakehän hiilidioksidipitoisuutta mutta yhtä lailla mannerten välisten lentojen, viestien ja viestimien sekä kemiallisten yhdisteiden kiihtyvää lisääntymistä todistamme oikeaan yläviistoon suunnattujen käyrien avulla. Jokainen ajattelemaan pysähtyvä tietää, että kasvulla on rajat ja nousu kääntyy laskuun, mutta miten ja millä seurauksilla – sitä kukaan ei tiedä. Nousevia käyriä voi katsoa ylös viettävinä jyrkän teellä. Ihmiset ovat rynnineet huipulle, iskeneet päkiänsä sen äärimmäiselle reunalle, ottaneet rivakasti vielä uuden askeleen tyhjään ja...

Vertaukseni ontuu. Vaikka monenlaisen tuotannon, kulutuksen ja päästämisen kiihtyvä kasvu on tosiasia, kaikki ihmiset eivät ole katastrofaalisia huippuja luoneet tai niille ehtineet. Ihmiset eivät myöskään ole keskenään samassa asemassa, kun puhutaan hidastamisen, kohtuullistamisen, pysähtymisen ja luopumisen välttämättömyydestä osana kestävyysmurrosta. Jotakin jyrkän teellä olon kuvasta kuitenkin minulle avautuu: hallitsemattomien pudotusten kauhut, yhä jaetumpi haluttomuus ottaa yhtäkään uutta harkitsematonta askelta, ehkä myös havainnot vilahtelevista olennoista, jotka osoittavat liikkeillään ja eleillään kohti piilossa olleita turvallisia reittejä alaspäin, Maata kohti.

Posthumanismi on tarkoittanut minulle ajattelun, lukemisen ja puhumisen maisemaa, jossa ihmisyyttä on voinut ajatella paitsi monikossa ihmisyyksinä myös ”erikossa” ei-ihmisyyksinä tai muina-kuin-ihmisyyksinä. Tällainen ajattelu tuottaa toisinaan ontologista sotkua, jota Kirsi Pauliina Kallio setvii tarkkanäköisesti puheenvuorossaan ”Ihmisen osa ekokriisin maailmassa”. Posthumanistisia ja uusmaterialistisia eli Kallion termein vitalistisia tutkimuksia vaivaa hänen mukaansa epäjohtomukaisuus tai suoranainen ristiriita ontologisessa perustassa. Kallion sanoin, ”[k]un tutkimuksen toteutus tai tavoitteet eivät asetukaan siististi uudenlaisen todellisuuskäsityksen piiriin tukeudutaan nopeasti tuttuihin hierarkioihin ja toimijuuksiin ristiriitaa perustelematta.”

Vitalististen tutkimusten ja teorioiden ongelmakohdiksi Kallio tunnistaa ihmisarvoon ja toimijuuteen liittyvät kysymykset, inhimillisen elämänpiirin avaamisen ei-inhimilliselle elämälle sekä kiinnostuksen puutteen luontoa kohtaan. Ihmisarvon ja ei-inhimillisen toimijuuden ongelmista on vitalististen tutkimusten ja teorioiden piirissä keskusteltu pitkään, ja olen Kallion kanssa samaa mieltä: ristiriitoja löytyy. Posthumanismi ei pääse eroon humanismista, eikä posthumanismissa mielestäni ole pitkään aikaan (jos koskaan) muusta ollutkaan kyse kuin tässä jännitteessä sinnittelystä. Ihmisyyys ja ihmisen toiminta on ihmisen katsomana erityistä – erityisempää kuin niiden lukuisten muiden, joita erikkoon voi lukeutua.

Kallion kritisoima muiden kuin ihmisten tunnistaminen osaksi ”ihmisten merkitysjärjestelmiä, yhteiskuntajärjestystä ja ylipäättään inhimillistä elämää” näyttäytyy minulle ainoana mielekkäänä suuntana ajatella yhteiskuntaa, sosiaalisia suhteita, taidetta – tai *ylipäättään inhimillistä elämää*. Mitä kulttuurin tai yhteiskunnan osa-aluetta katsonkin, näen siinä ei-inhimillisten olentojen vaikutukset. Kantani ei ole filosofisesti aukoton, enkä inhimillistämistäkään vältty. En ihmisenä voi muuta kuin kohdata muut oman ihmisyyteni kautta. Näissä aisteissa, kyvyissä ja kehollisissa ulottuvuuksissa olen olemassa, ja näistä käsin todistan muiden elämää ja olemista.

Eniten olen Kallion kanssa eri mieltä väittämästä, jonka mukaan vitalisteilta puuttuu kiinnostus luontoon. Hänen mukaansa vitalistisissa tutkimuksissa ”tieteellistä argumentaatiota käytään tyypillisesti varsin karkealla tasolla, valikoivin esimerkein ja – paradoksaalisesti – usein varsin ihmislähtöisin termein”. Eikö tutkimuksen tekeminen kuitenkin ole aina rajaamista, karkeistamista ja ihmislähtöistä toimintaa? Kallion mukaan vitalistinen (posthumanistinen ja uus-materialistinen) tutkimus ei pureudu lajeihin ja suhteisiin, jotka ovat ihmiselle hyödyttömiä, haitallisia tai vaikeasti havaittavia. Tämä ei ole pitänyt paikkaansa enää pitkään aikaan (Suomessa tai muualla), mutta mainitsen tässä esimerkkinä vain tuoreimman suomalaista humanistista ympäristötutkimusta sisältävän teoksen: Roger Norumin, Veera Kinnusen ja Niina Hämäläisen toimittaman artikkelikokoelman *Käänteet ja kierrot: Kulttuuriset ympäristömuutokset pohjoisessa* (2025). Teoksen artikkeleissa esiintyy esimerkiksi sinilevää, merimetsoja, punkkeja ja ihmisiä kohti hyökkääviä varikseja.

Ontologiaa ja ontologisointia koskevien kriittisten huomioiden lisäksi olen vaikuttunut Kallion tavasta lähestyä ihmistä kodittomana, kotiaan ontologialla rakentavana olentona. Kallio viittaa filosofi Helmuth Plessneriin (2019), mutta samanlaisen ajatuksen logoksesta ihmisen kotina on

esittänyt myös esimerkiksi kirjallisuudentutkija Robert Pogue Harrison teoksessaan *Forests: The Shadow of Civilization* (1992). Niin Plessner kuin Harrisonkin näkevät ihmisen kerta kaikkiaan erillisenä luonnosta, ja Kallio toteaa samassa hengessä, että

ihmisellä ei ole oikeutta vaatia paikkaa itsestään selvänä osana luontoa – sitä ei ole meille tarjolla. Elämä, jota olemme järjestelmällisesti riistäneet ja tuhonneet osana niin kutsutun sivilisaation kehitystä, ei sisällä vitalistisen tutkimuksen monin eri tavoin ehdottamaa ihmispositiivista ”osana kaikkeutta”.

Kuten vitalistisissa teorioissa on tapana ajatella, ontologia, epistemologia ja etiikka kietoutuvat toisiinsa, ja tätä kietoutumista havaitsen myös Kallion näkemyksessä. Luontoa tuhoava ihminen ei kuulu luontoon – ei ole oikeutettu siihen. Vitalistisessa ajattelussa asenne on usein päinvastainen: ihminen nimenomaan kuuluu kaiken aiheuttamansa tuhon, sotkun ja kärsimyksen keskelle. Myönnän, että ajatuksessa on ärsyttävä hyväosaisuuden ja etuoikeuksien ulottuvuus: kaltaiselleni akateemiselle valkoiselle keskiluokaiselle ihmiselle ajatustapa tarjoaa kutkuttavan metaforan, jolla ilmaisen ymmärtäväni ekokriisin ja syyllisyyteni siihen. Luonnon kärsimyksen keskellä pysyttelystä voi olla helppo kirjoittaa.

Tosiasiassa en voi koskaan ymmärtää, mistä kaikesta luonnossa on kyse, tuhoutuvana tai kukoistavana. En myöskään kokonaan ymmärrä ihmisyyttä, en omaani enkä toisten. Yritän työkseni tarkastella, mitä taiteessa ja kulttuurissa tapahtuu, kun planeetan elämää ylläpitävät järjestelmät alkavat hajoilla, ja todistan, kuinka ihmisen idea jatkaa samalla muuntumistaan. Ehkä tästä näkökulmastani en osaa huolestua vitalistisen ajattelun ongelmista. Minulle ne ovat elävä ja uutta luova vaihtoehto kaikissa ristiriitaisuuksissaan.

Tunnen kutsumusta Kallion ehdottamiin kodinrakennuspuuhiin, mutta löydän itseni jyrkänteeltä ja haluan sittenkin rakentaa vain vauhuja alas. ■

Vuoden 2026 ensimmäinen Para-julkaisu on kirjallisuudentutkija ja queer-teoreetikko Eve Kosofsky Sedgwickin klassikkoteksti *Paranoidi lukutapa ja reparaatiivinen lukutapa, eli olet niin paranoidi, että varmaan luulet tässä puhuttavan sinusta*. Se julkaistiin alun perin vuonna 2003 Sedgwickin *Touching Feeling* -kokoelmassa ja nousi nopeasti moderniksi klassikoksi. Tekstin ilmestymisen jälkimainingeissa feministisessä tutkimuksessa on puhuttu jopa ”reparatiivisesta käänteestä”.

Tekstin on suomentanut Anna Tuomikoski ja se on saatavilla Tutkijaliiton verkkokaupassa ja hyvin varustelluissa kirjakaupoissa.

Seppo Toiviainen ja Tutkijaliiton synty

ALEKSI LOHTAJA

Taistolaisuuden trauma on suomalaisen tietokirjallisuuden kestoaihe ja Lauri Hokkanen sen viime vuosien käsittelyn näkyvimpiä kirjoittajia. Teoksessaan *Kenen joukoissa seisoin – taistolaiset ja valtioterrorin perintö* (2019) Hokkanen purkaa omaa nuoruusideologiaansa sanoja säästelemättä. Hänen uudempi kirjansa *Kommunismmin teloitettu unelma – Seppo Toiviaisen elämä* (2024) jatkaa tilintekoa ystävän traagisen kohtalon kautta.

Hokkasen teokset asettuvat taistolaisuuden perintöä pohtivan kirjallisuuden tuttuun ja arvatavaan jatkumoon. Tämän lehden lukijalle jälkimmäinen teos avaa kuitenkin myös kiinnostavan sivujuonteen: olihan Seppo Toiviainen myös Tutkijaliiton ensimmäinen puheenjohtaja ja lehden ensimmäinen päätoimittaja.

Hokkasen jäsenitys Toiviaisen elämästä saa pohtimaan tieteen ja politiikan suhdetta laajemminkin. On itse asiassa hieman pettymys, että Hokkanen antaa teoksessaan Tutkijaliitolle ja *Tiede & edistykselle* niin selvän synninpäästön. Toiviaisen kohtalo kuvataan varoituksena lahjakkaan tutkijan harhautumisesta kommunistisen puolueen palvelukseen, liitto ja lehti puolestaan valitsivat viisaasti tieteen polun. Tältä osin tulokinta seuraa aiempia Toiviais-muisteluita, joita on motivoinut vahva eronteko Toiviaisen poliittisen toiminnan ja Tutkijaliiton laajemman tiedeellisen projektin välillä (ks. esim. Haila 2005, Oittinen 2005, Mäki-Kulmala 2007).

Tutkijaliittoa ja *Tiede & edistystä* ei siis Hokkasen luennan perusteella voi luonnehtia taistolaisiksi toimijoiksi. Tieto on huojentava, mutta samalla se jättää vaille tarkempaa analyysia yhden tämän lehden kantavista peruskiistoista

– kysymyksen tieteen ja politiikan suhteesta. Voisiko tieteen ja politiikan välisestä teoreettisesta suhteesta käydä myös toisenlaista keskustelua, joka samalla jäsentäisi uudelleen 50 vuotta täyttävän Tutkijaliiton ja *Tiede ja edistyksen* asemaa suomalaisessa tiedepolitiikassa?

Sunnuntaifilosofiasta historialliseen materialismiin

Toiviaisen opiskelu- ja tutkijanura ajoittuu osaksi laajempaa suomalaisen yhteiskunnan ja tiedepolitiikan murrosta. Vuonna 1944 syntynyt Toiviainen koki vuoden 1968 opiskelijamienosoitukset tavalla, joka määritti hänen ajatteluaan niin tutkijana kuin poliittisena toimijana. Väitöskirjansa esipuheessa Toiviainen toteaa, että hän muuttui tuolloin ”hyvättahtoisesta uusvasemmistolaisesta lujattahtoiseksi marxilaiseksi” (lainattu Hokkanen 2024, 73).

Helsingin yliopistosta valmistunut Toiviainen aloitti tutkijanuransa Tampereen yliopistolla, jossa tärkeäksi kollegaksi muodostui sosiaalipsykologi Antti Eskola, joka sittemmin toimi myös Toiviaisen seuraajana *Tiede & edistyksen* päätoimittajana vuosina 1979–1981. Sosiologian laitoksella syntyneeseen väitöstutkimukseen vaikuttivat myös ystäväpiiriin kuuluneen Pekka Gronowin pioneerimaiset tutkimukset musiikkisosiologiasta ja populaarimusiikista.

Hokkanen nimittää aikakautta yhteiskuntatieteiden sisällissodaksi. Keskeinen tapahtumapaikka oli vuoden 1969 Sosiologipäivät Vaasassa, jossa Toiviainen muiden opiskelijaradikaalien tavoin sanoutui jyrkästi irti Erik

Allardtiin henkilöityneen valtavirtasosiologian tavoitteista.

Toiviainen nimitti aikakauden muotitie-teen aseman saanutta allardtilaista sosiologiaa ”keskiluokan ja keski-ikään sunnuntaifilosofiaksi”, jonka tehtävä oli lähinnä toimia kapitalistisen yhteiskunnan psykoterapiana (Hokkanen 2024, 89). Allardtin ajatus yhteiskunnallisten konflik- tien hallitsemisesta inklusion kautta vaikutti tunnetusti valtakunnan huipulle asti Kekkonen poliittiseen linjaan, jossa kulttuuriradikaalien ja kommunistien välille pyrittiin luomaan yhte- neväisyyttä näennäisten ristiriitojen syleilemisen kautta.

Tilalle Toiviainen (1969) vaati historiallisen materialismin teoriaa. Vuonna 1970 valmistunut väitöskirja *Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset risti- riidat – musikologisten osakulttuurien sosiologista tarkastelua* syntetisoi uuden kumouksellisen tut- kimusasetelman. Tutkimus tarkasteli musiikin kulutuksen yhteiskunnallisia merkityksiä, insti- tuutioita ja sosiologiaa ulottuvuuksia historialli- sesta materialismista lainaavan teoreettisen viite- kehyksen kautta.

27-vuotiaana väitelleen Toiviaisen työ ei muo- dostunut tieteelliseksi klassikoksi, mutta se on yksi harvoista hetkistä suomalaisen yhteiskun- tatieteen historiassa, jossa väitöskirja aiheut- taa tiedepoliittisen konfliktin myös mediassa. Yhteiskuntatieteiden laitoksen dekaanina toimi- nut Urpo Harva esitti väitöskirjan hylkäämistä – pääosin siksi, että hän katsoi Toiviaisen ymmärtä- neen marxilaisuuden perustavalla tavalla väärin. Harvan mukaan Toiviainen oli tulkinnut kulttuu- ria Franz Mehringin heijastusteorian mukaisesti lähinnä taloudellisen perustan ilmentymänä. *Helsingin Sanomissa* ja *Aamulehdessä* väitöskirja herätti kuitenkin myös laajemman keskustelun marxilaisuuden akateemisesta legitimaatiosta.

Tutkijaliiton synty

Toiviaisen kehittyminen opiskelijaradikaalista tutkijaksi asettuu Hokkasen tulkinnessa osaksi laajempaa kehityskulkua, jossa opiskelijaradi- kalismi löysi uuden tutkijasukupolven esiinnou- sun myötä tieteellisiä muotoja. Samoin asiaa on

jäsentänyt Kimmo Lind Tutkijaliiton historiikis- saan. Aihetta voi tarkastella myös seuraamalla Suomen Sosialistisen opiskelijaliiton (SOL) asteit- taista hiipumista ja Tutkijaliiton syntyä (Lind 1998, 22).

Tutkijaliiton perustava kokous pidettiin Sosialistisen opiskelijaliitto SOL:in aloitteesta 18.1.1976. Sosialistisessa Opiskelijaliitossa toi- mineet Yrjö Engeström ja Kari Toikka kutsui- vat perustavan kokouksen koolle raittiusyh- distys Koiton talon painisaliin. Tavoitteena oli muodostaa Kulttuurityöntekijöiden liiton kaltainen marxilais-leniniläinen tieteilijöiden joukkojärjestö.

Vuoden 1976 marraskuussa pidetty Tutkijaliiton ensimmäinen liittokokous loi yhdis- tykselle tarkemmat säännöt, jotka ovat nykyi- sin melko kiusallista luettavaa. Niiden mukaan seura perustaa toimintansa tieteelliseen sosia- lismiin sekä ”tukee SKP:n tutkimustoimintaa” (Tutkijaliitto 1977; Lind 1998, 56).

Taustalla ei ollut kuitenkaan ainoastaan neu- vostoliittolaisen tutkimuksen propagoiminen vaan syntyy vaikuttava tosiasiallisesti laajempi tiedepoliittinen tilanne, jota ilmensi esimer- kiksi Kekkonen myötävaikutuksella vuonna 1970 uudelleen järjestelty Suomen Akatemia (Gronow 1977, Lind 1998, 46). Uusi Suomen Akatemia edusti uudenlaista valtion aktiivista kansallista tiedepoliittikkaa, jossa tieteen avulla yhteiskun- taa pyrittiin ohjaamaan rationaalisesti toivottuun suuntaan. Tavoite sopi yhteen Pekka Kuusen ja Allardtin kansallista eheyttä ylläpitävän sosiolo- gian kanssa, jota Toiviainen oli systemaattisesti kritisoinut jo 1960-luvun lopussa.

Toisaalta samanaikaisesti myös Tutkijaliitolle hahmoteltiin kansallisia sivistystehtäviä. Hieman samalla tavalla kuin Raoul Palmgren teokses- saan *Suuri Linja* vuonna 1948, Toiviainen asemoi Tutkijaliiton tehtäväksi kansallisen työväen sivi- stystyön jatkamisen Hegelin ja Snellmanin hen- gessä (ks. Lind 1998, 53).

Toiviainen valittiin Tutkijaliiton ensimmäi- seksi puheenjohtajaksi ja hän toimi tehtävässä vuoteen 1979 asti, kunnes tuli valituksi kan- sanedustajaksi. Lyhyehkö aika kertonee kan- sanedustajavelvollisuuksien ohella siitä, että

Toiviaisen ajatukset eivät olleet täysin sovitettavissa Tutkijaliiton laajempaan toimintaan. Myös Toiviaisen päätyö, Kansankulttuurin julkaisema *Nuori Lukács* (1977) edustaa teoreettisesti, ainakin jälkikäteen katsottuna, melko erilaista marxilaista yhteiskuntateoriaa kuin mitä Tutkijaliitossa on harjoitettu.

Lukács sovitti yhteen marxilaisen puolueen, sivistyneistön ja proletariaatin tavalla, joka sopi Toiviaisen omaan projektiin. Epäilemättä Toiviainen koki tältä osin samaistumista Lukácsiin myös biografisessa mielessä, kuten Hokkanen varovasti arvioi (2024, 178). Siinä missä Toiviainen löysi Lukácsista yhtymäkohtia omalle ajattelulleen ja marxilaisen sivistyneistön historialliseen tehtävään, oli hänen suhtautumisansa laajemmin niin sanottuun läntiseen marxilaisuuteen kriittisempi kuin monella muulla Tutkijaliiton ja lehden parissa toimineella (Lind 1998, 54–55).

Vielä kauempana Toiviaisen omista tutkimuksista oli teoreettisen keskustelun siirtyminen niin kutsuttuun ranskalaiseen keskusteluun. Tätä ilmentää lehden historian yksi kiinnostavimmista konflikteista, debatti marxilaisuudesta, rationalismista ja irrationalismista. Keskustelun laukaisi Keijo Rahkosen ja Arto Noron tekemä Dominique Lecourt'n haastattelu (Noro & Rahkonen 1979). Jo aiemmin *Tiede & edistyksen* oli tarjottu samasta aihepiiristä Etienne Balibarin tekstiä, jota Toiviaisen päätoimittajakaudella ei kuitenkaan jostain syystä julkaistu (Lind 1998, 111). Aihe nousi uudelleen esiin Noron ja Rahkosen haastattelussa, jossa Lecourt kehotti tieteen ja edistyksen pohtimisen sijaan asemoimaan uudelleen marxilaista teoriaperinnettä ja luokkataistelun ajankohtaisia painotuksia. Samalla Lecourt odotti vanhemmilta marxilaisilta isällisiä nuhteluista siitä, miten *Anti-Oidipuksen* kaltaiset kirjat vievät oikealla tavalla luokkatietoista nuorisoa pahoille teille:

Otetaan esimerkki. Mitä oikein hyödyttää *Anti-Oedipen* ja "halun filosofoiden" tuomitseminen ja selittäminen "irrationalismien" uudeksi nousuksi? Tuomitsemalla ne ei varmasti kyetä käsittämään niiden reaalista historiallista tehtävää, joka ideologi-

sessä luokkataistelussa on ristiriitainen. Sillä ei sovi unohtaa, että vaikka Deleuzen filosofisen argumentaation sävy on pääasiassa bergsonilainen niin sen saavuttama välitön vastakaiku Ranskan nuoren älymystön keskuudessa selittyy ilmeisesti aivan muista reaalisista ja vakavasti otettavista syistä. Ne nuoret, joita *Anti-Oedipe* puhuttelee, eivät ole filosofisen mystifikaation naiiveja, tietämättömiä uhreja, jotka pelkällä rationalistisella nuhdesaarnalla saataisiin taas normaaliin päiväjärjestykseen. Nuhteettomiksi pedagogieiksi muuttuneet marxilaiset näyttävät kuitenkin pystyvän vain tähän rajoittuneeseen arvioon rationalistisen piristysruiskeen tarpeesta. (Noro & Rahkonen 1979, 55.)

Painopiste oli muuttunut vain muutamassa vuodessa Toiviaisen projektista monella tapaa sille vastakkaiseksi. Muutos tuli kahdesta suunnasta, kun sekä tieteen että edistyksen kytkös marxilaiseen tutkimukseen asettautui ongelmalliseksi.

Edistyksen valtatiellä

Tutkijaliiton 10-vuotisjuhlavuosi on kiinnostava käännekohta suhteessa järjestön puoluesidonnaisuuksiin. Vuoden 1986 liittokokous Suomenlinnan Pirunkirkossa määritteli Tutkijaliitolle uudet säännöt, joiden mukaan "liitto on tieteellistä tutkimustyötä harjoittavien yhdistys, jonka tarkoituksena on tukea erityisesti marxilaisen ja kriittisen tieteen tradition mukaisen tutkimuksen harjoittamista" (Lind 1998, 101). Osa liiton poliittisempaa linjaa kannattaneista jopa erosi protestiksi uusia "epäpoliittisia" sääntöjä kohtaan.

Samana vuonna lehden päätoimittaja Kaarlo Tuori lähestyi edeltäviä päätoimittajia juhlavuoden kunniaksi kysymyksellä *tieteen ja edistyksen* suhteesta toiminnan kymmenvuotisen historian valossa. Tämä tarjosi mahdollisuuden tarkastella Toiviaisen edustaman linjan ja lehden välistä suhdetta myös eksplisiittisesti.

Toiviaisen teksti "Suuri projekti ei ole vielä ohi" (Toiviainen 1986) onkin päätoimittajien vastauksista monella tavoin kiinnostavin. Siinä Toiviainen paljastaa suhtautuvansa hieman hämmentyneesti vallitsevaan keskusteluun

postmodernista ja modernismin hautajaisista, puhuttelevathan häntä edelleen varsin elävästi Beethovenin *Oodi ilolle*, Goethen *Faust* ja Hegelin *Logiikan tiede*. Toiviaiselle on selvää, että myös lehti on sidoksissa tähän moderniin projektiin:

Kun *Tiede & edistys* perustettiin, oli nähdäkseni ajatuksena jatkaa historian valtatietä – tietenkin kaikessa ristiriitaisuudessaan ja täyteläisyydessään ymmärrettynä – edes muutamalla metrillä. Vaikka lehden nimi syntyikin melkein sattuman kaupalla ja puollittain leikkimielillä käydyn äänestyksen jälkeen, oli ajatuksena aidon ja vallankumouksellisen tieteellisyuden yhdistäminen taistelevaan edistyskäsitykseen.

Näin se alkoi. (Toiviainen 1986, 83.)

Siinä missä Hokkanen (2024, 289) ja aikaisemmin esimerkiksi Heikki Mäki-Kulmala (2007) pitävät tekstiä pettymyksen värittämänä, tulee itselleni siitä mieleen Alain Badioun (2007) kaltainen anteeksipyytelemätön modernin suuren projektin puolustus, jonka ”suurimmat mahdollisuudet eivät ole kadonneet, ne ovat vielä edessä” (Toiviainen 1986, 83).

Tietyllä tavalla Toiviaisien ajatus oli hyvin ajanmukainen. Kiinnostavasti samaisessa numerossa esiteltiin aikakauden muotiajattelijoiden Foucault’n ja Habermasin käsityksiä valistuksesta ja sen vaikutuksesta (Dreyfus & Rabinow 1986). Jonkinlainen Foucault’n jälkikantilainen ja Habermasin jälkihegeliläinen kysymys modernismin ja valistuksen keskeneräisyydestä onkin epäilemättä leimannut *Tiede & edistyksen* myöhempää sisältöä. Harva on kuitenkaan luokitellut itseään jälkitoiviaislaiseksi, mutta toisaalta onhan tieteen ja edistyksen yhteyttä julistava nimi on kelnannut lehdelle näihin päiviin asti.

Tieteen ja edistyksen kohtalokas liitto

Mikä sitten on Toiviaisien perintö Tutkijaliitolle ja lehdelle? Hokkanen vastaa kysymykseen, monien muiden tavoin, jäsentämällä Toiviaisien varoittavaksi esimerkiksi: ”Kun filosofia ja kommunismi

olivat keskenään ristiriidassa, Toiviainen valitsi kommunismin.” (2024, 8–9.) Tämän jäsennostavan peruspiirteenä kulkee tunnollisen tiedemiehen traaginen lankeaminen puoluekommunismiin. Tiede ja politiikka ovat toisistaan irrallisia sfäärejä, ja Toiviaisien esimerkki varoittaa sotkemasta näitä keskenään. Selityksen kautta liitto ja lehti pystyvät epäilemättä myös pesemään kätensä epämiellyttävistä kysymyksistä liittyen esimerkiksi Tutkijaliiton ensimmäisiin sääntöihin.

Näkökulma on siis huojentava, mutta samalla melko tylsä. Se seurailee eräänlaista terveen järjen figuurin mukaista selkäydinreaktiota, jossa taistolaisuuden trauman kautta tehdään kategorinen erottelu tieteen ja politiikan välille kaikissa olosuhteissa.¹

Erottelu tieteen ja politiikan välillä on toki tarpeellinen. Aste-erojen havaitsemattomuus johtaa kuitenkin lopulta turhan yksinkertaiseen käsitykseen siitä, millä kaikilla tavoilla ”tieteen politisoituminen” on ymmärretty siinä perinteessä, jonka parissa Tutkijaliitto on toiminut – nimitettiinpä sitä sitten marxilaiseksi, kriittiseksi tai mannermaiseksi tutkimukseksi.

Entäpä jos kysymyksen kääntäisikin toisin päin: mikä on se liiton ja lehden jatkuvuus ja tiedepoliittinen kiista, joka vaikuttaa edelleen? Ajattelen tätä kahden erilaisen tieteen ja politiikan suhteen kautta, jotka ovat hahmottuneet lehden viisikymmenvuotisen historian aikana.

Ensimmäisen jatkuvuuden voi ajatella tiedepolitiikan – ei tieteen – politisoimisena. Alkuun lehdessä käyty keskustelu käsitteli tiedepolitiikkaa sanan varsinaisessa ja melko kuivassa merkityksessä: kansallisen tiedepolitiikan armotonta kritiikkiä tieteen ja tutkimuksen oman sanaston kautta. Myöhemmin keskustelu sai lisää nyansseja: esimerkiksi Pierre Bourdieu’n *Homo Academicus* (1988) tarjosi Toiviaisien jälkeiselle tutkijasukupolvelle keskeisen selityksen tieteen ja politiikan suhteesta tavalla, jossa konfliktia katsotaan tämän suhteen sisältä. Tiede on aina myös taistelukenttä, jolla yhteiskunnallinen valta vaihtaa omistajaa puhtaasti tieteellisten meriittien ulkopuolisista syistä. Yksi lehden kestoteemoista onkin sen kysyminen, mitä tämä tarkoittaa ja minkälaisia voimia ja voimattomuuksia

tähän sisältyy tiettyä aikakautena (Korhonen & Mäkinen 2025).

Toisen jatkuvuuden voi ajatella koskevan hyvin perustavanlaatuisia havaintoa siitä tutkimusperinteestä (oli se sitten kriittinen, monitieteellinen, yhteiskuntateoreettinen tms.), johon lehti vaikuttaisi viidenkymmenen vuoden aikana ankkuroituneen. Tällainen tutkimus asettuu osaksi yhteiskunnallisia suhteita ennen kaikkea siksi, että se on yhteiskunnallista toimintaa. Tutkimus tapahtuu instituutioissa, joita rahoitetaan tietyin ehdoin, se käyttää käsitteitä ja metodeja, jotka ovat historiallisesti muotoutuneita, ja se suuntautuu kysymyksiin, jotka nousevat tietystä yhteiskunnallisesta tilanteesta. Tutkimus ei ole yhteiskunnan ulkopuolinen mittari vaan yksi niistä käytännöistä, joiden kautta yhteiskunta jäsentää itseään.

Teoreettiset käsitteet ilmentävät kokemuksia historiallisista murroksista, konflikteista ja kriiseistä. Tämä ei tee teoriasta mielivaltaista, vaan pikemminkin historiallisesti refleksiivistä. Kun tutkimus esitetään yhteiskunnasta irrallisena, sen epistemologiset, poliittiset ja taloudelliset sidokset jäävät tarkastelematta – siitä tulee toisin sanottuna huonoa yhteiskuntatutkimusta. Kun tutkimukselta nykyisin odotetaan nimenomaan yhteiskunnallista vaikuttavuutta mutta samalla kielletään sen normatiivinen ja poliittinen ulottuvuus, päädytään ristiriitaan, jota erilaiset puheenvuorot yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kriisistä ilmentävät.

Kuten *Tiede & edistyksen* 1/76 nimetön pääkirjoitus (Toimituskunta 1976) muistuttaa, tiede ja politiikka eivät ole jäänöksettä sama asia, mutta ne eivät ole koskaan myöskään eri asioita. Tällaisessa näkökulmassa olennaista on tieteen sisäinen kiista ikään kuin jo itsessään poliittisesti keskeisenä alueena. Monelle tämä kiista sinällään on varmasti näyttäytynyt Tutkijaliiton sekä *Tiede & edistyksen* ytimenä

edistyksen tavoittelun sijaan. Se on mukana myös Toiviaisen pohdinnassa Tutkijaliiton perusolemuksesta:

Mutta mitä meille itsellemme on päässyt tapahtumaan? Tieteen kytkeminen edistykseen osoittautui Tutkijaliitossa jo alussa vaikeaksi. Tutkimus - politiikka, työ - vapaa-aika, akateeminen laitos - perusjärjestö; nämä dikotomiat osoittautuivat käytännössä todella ongelmallisiksi. Tämä kaikki sai ilmaisuksa alkuaikojen sisäisessä kiistassa siitä, pitääkö Tutkijaliiton olla tiedeyhteisö vai taistelujärjestö, sateensuoja vai rautanyrkki. Näiden painotusten jatkuva punninta on liiton sisäinen ikuisuuskytymys. Mutta laajemmin ottaen: tieteen kytkeminen avoimesti ja manifestoidusti edistykseen on vuosien varrella jäänyt pikemminkin poikkeukseksi kuin säännöksi. (Toiviainen 1986, 85.) ■

VIITTEET

- 1 Kiitän Taneli Viitahuhtaa tämän tarkemmasta havainnollistamisesta Tutkijaliiton vuoden 2024 ”Liitto” teemaisessa kesäkoulussa. Esitys on katsottavissa osoitteessa <https://www.youtube.com/watch?v=rroDlc6AvrA>

KIRJALLISUUS

- Badiou, Alain (2007) *The Century*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre (1988) *Homo Academicus*. Stanford University Press, Stanford.
- Dreyfus, H. L., & Rabinow, Paul (1986) "Mitä on täysi-ikäisyys? : 'mitä on valistus' Habermasin ja Foucault'n mukaan". *Tiede & edistys* 11:2, 103–125. <https://doi.org/10.51809/te.103954>
- Gronow, Jukka (1977) "Historiikki Suomen Akatemiasta". *Tiede & edistys* 2:1, 7–24. <https://doi.org/10.51809/te.103484>
- Haila, Yrjö (2005) "Seppo Toiviainen (1944–2005): muistokirjoitus". *Tiede & edistys* 30:3. <https://doi.org/10.51809/te.104819>
- Hokkanen, Lauri (2024) *Kommunismin teloitettu unelma – Seppo Toiviaisen elämä ja tragedia*. Docendo, Helsinki.
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2025) Tiedejulkaisemisen voimat ja voimattomuudet. *Tiede & edistys*, 50:2, 4–11.
- Lind, Kimmo (1998) *Radikalismista aikalaisanalyyysiin: Tutkijaliiton kehitys 1970-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja n:o 45. Kampus kustannus, Jyväskylä.
- Mäki-Kulmala, Heikki (2007) *Oman uhmansa vanki. Seppo Toiviaisesta ja hänen maailmastaan*. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, verkkojulkaisusarja A2. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Noro, Arto, & Rahkonen, Keijo (1979) "Marxismi, rationalismi, irrationalismi: Dominique Lecourtin haastattelu". *Tiede & edistys* 4:2, 45–62.
- Oittinen, Vesa Kalevi (2018) "Seppo Toiviainen ja 1970-luvun suomalaisen marxismin tragedia". *Kulttuurivihkot* 46:4–5, 25–29.
- Toiviainen, Seppo (1969) "Lauseita sosiologiasta". *Sosiologia* 6:2, 84–85.
- Toiviainen, Seppo (1977) *Nuori Lukács*. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Toiviainen, Seppo (1986) "Suuri projekti ei ole ohi". *Tiede & edistys* 11:2, 15–28.
- Toimituskunta (1976) "Tieteen politisoituminen". *Tiede & edistys* 1:1, 1–18.
- Tutkijaliitto (1977) *Tutkijaliitto: Mikä se on ja mitä se haluaa: aineisto Tutkijaliiton 1. liittokokouksesta 19–20.11.1976*. Tutkijaliitto, Helsinki.

Uusi kierros sosiaalisesta konstruktionismista – kolmen eri sukupolven näkökulmasta

DOI: 10.51809/TE.179538

CC BY-NC-ND 4.0

Miira Niska, Satu Venäläinen, Antero Olakivi & Jose A. Cañada (toim.) *Sosiaalinen konstruktionismi. Miten tarkastella tulkintojen ja todellisuuden sosiaalista rakentumista*. Vastapaino, Tampere 2024. 371 s.

Miira Niskan, Satu Venäläisen, Antero Olakiven ja Jose A. Cañadan toimittama *Sosiaalinen konstruktionismi* esittelee lähestymistavan eri versioita ja niiden hyödyntämismahdollisuuksia yhteiskuntatutkimuksessa. Pohdimme seuraavassa teoksen antia ja merkitystä kolmea eri sukupolvea edustavalle sosiaalitieteilijälle. Robin on maisteritutkielmaansa viimeistelevä sosiologian opiskelija, joka on kiinnostunut erityisesti ympäristöä sivuavista teemoista sekä feministisestä tieteen ja teknologian tutkimuksesta. Olli puolestaan on väittelyä vaille valmis valtiotieteiden tohtori niin ikään sosiologiasta. Hän on keskittynyt tutkimuksessaan erityisesti taloussosiologiaan, kestävyystutkimukseen sekä tieteen ja teknologian tutkimukseen. Mikko on kolmikosta vanhin ja työskentelee sosiologian yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa. Hän paitsi hyödyntää erilaisia konstruktionistisia lähestymistapoja tutkimuksessaan myös opettaa niihin liittyviä teorioita sekä laadullisia tutkimusmenetelmiä ja metodologiaa.

Dialogisen pohdintamme taustalla on laajempi keskustelu eri yhteiskuntatieteellisten teorioiden ja lähestymistapojen välisistä suhteista sekä uusien tulokulmien sijoittumisesta teoriakentälle. Myös oma positio ja sukupolvikokemus nousivat keskustelussa esille. Lähdemme näin ollen liikkeelle kysymällä, millaisena sosiaalinen konstruktionismi näyttäytyy kullekin

kirjoittajalle aikalaiskokemuksena, omasta positioista osana akateemista yhteisöä. Dialogisen keskustelumme tavoitteena on myös kannustaa tieteesen kytkeytyviä yhteisöjä sukupolvien väliseen ja eri positioita silloittaviin keskusteluihin ja samalla tavanomaisten akateemisen kirjoittamisen muotojen rikkomiseen.

Robin:

2020-luvun sosiologian opiskelijalle käsikirjamainen teos konstruktionistisesta ajattelusta ja sen soveltamisesta tuntuu jopa raikkaalta, sillä lähestymistapaa ruotiviin keskusteluihin ei tutkinto-opiskelijana juurikaan törmää. Sosiaalisella konstruktionismilla on vakiintunut paikkansa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa, eikä konstruktionistisen orientaation hyödyntämisestä sen syvällisemmin nykyisissä tutkimuspapereissa avata (Virtanen 2023, 20). Opintojen painoutuksen siirryttyä lähinnä artikkelimuotoisten tekstien lukemiseen en ole tenttinyt esimerkiksi Bergeriä ja Luckmannia (1966) tai Heiskalaa (2000), mutta olen sosiaalistunut ajattelemaan konstruktionismia sosiaalitieteellisen tutkimuksen peruslähtökohtana. Kuitenkin syvemmän konstruktionismista käydyin keskustelun uupuessa itseni syvempi positiointi suhteessa perinteeseen tuntuu haastavalta.

Kirjan johdannossa esitelty konstruktionismin sisäiset kiistat sekä runsaat jaottelut kuitenkin tarjosivat itselleni suuntaviivoja monisäikeisellä kentällä navigoimiseen. Teoksen sisältöön liittyy mielestäni myös valintoja, jotka herättävät ainakin itseni ajattelemaan menneisyyteen jääneiden debattien uuden aallon tarpeellisuutta.

Olli:

Kiitoksia Robin ”trialogimme” ensimmäisestä puheenvuorosta! Mielenkiintoista, että eksplisiittinen keskustelu sosiaalisesta konstruktionismista ja sen taustoista näyttäytyi vähän menneen talven lumilta, vaikkakin samalla peruslähtökohdalta. Samaistun tähän osin, joskin mahdollisena sukupolvierona lukukokemukseni tuntui paremmin opitun kertaukselta kuin varsinaisesti raikkaalta.

2010-luvun alussa suorittamani sosiaaliteiden ja erityisesti sosiologian perusopintoihini kuului Tampereen yliopistossa niin Bergerin ja Luckmannin kuin Heiskalankin panttääminen. Sosiaaliseen konstruktionismiin sosiaalistuneena saattaisin jopa sanoa, että oma ymmärrykseni maailmasta on yllättävänkin pitkälti rakentunut sen pääperiaatteiden mukaisesti, ja nämä prinssiipit ovat mielestäni päteviä nykyisyydessäkin, vaikka ne ovat myös tarvinneet paikkailua. Läpi opintojeni johdantokurssista väitöskirjatyöhön jälkikonstruktionistiset tutkimussuuntaukset ovat siis olleet keskeisin teoreettis-metodologinen tausta, johon suhteessa olen omaa ajattelua jäsentänyt. Tätä taustaa vasten lukukokemus oli raikkauden puutteesta huolimatta oikeastaan aika hauska. Kirja eteni samankaltaisessa järjestyksessä, jossa olen konstruktionistista ajattelua kohdannut, ja kirjaa lukiessa oli luontevaa reflektoida, miten ja miksi on tullut luovittua eri konstruktionismin painotuksien kanssa.

Mikko:

Kiitos molemmille keskustelun avauksista ja asemoinneista siihen. Itse yllätyin, kun kuulin ensimmäisen kerran, että konstruktionismista on tekeillä opetuskäyttöön soveltuva suomenkielinen yleisteos. Yllätykseni kulminoitui kysymykseen ”miksi” ja ”miksi juuri nyt?”

Aloitin sosiologian opintoni vuosituhannen vaihteessa, ja tuolloin keskusteltiin paljon sosiaalisesta konstruktionismista. Lähestymistapa ei vakautunut yhteiskuntatutkimuksen käyttöön nopeasti ja kivuttomasti vaan vähitellen ja debattien sävyttämänä. Kansainvälisten tiedesotien vanavedessä myös suomalaisessa keskustelussa oli ajoittain särmää. Yhteiskuntatieteellisessä

keskustelussa konstruktionismia kritisoitiin erityisesti kriittisen realismin ja siihen kytkeytyvän empirismin tai näitä yhdistelevän ”positivismin” suunnista. Debatti otti ajoittain myös isompia kierroksia, kun kritiikkien tueksi marssitettiin erilaisia luonnontieteistä ammentaneita näkemyksiä. Näissä korostuivat evoluutiopsykologia ja kognitiotiede sekä wilsonilainen ajatus yleisestä konsilienssistä eli tieteellisen tiedon ykseydestä ja yhtenäisyydestä. Vedottiin toisin sanoen materiaaliisiin ja tosiasiallisesti olemassa oleviin tekijöihin sekä puolustettiin yhden ontologian ajatusta. Sosiologian sisäinen konstruktionismikeskustelu oli laajempaa debattia maltillisempaa ja kohdistui lähinnä kielen ylikorostuksen ongelmiin erityisesti toimijoiden ja faktis-rakenteellisten tekijöiden sivuuttamisen näkökulmista. Yhteiskuntatieteiden sisäisten keskustelujen lisäksi käytiin myös laajempia polemiikkeja, joiden osana filosofit erittelivät tieteellisen tutkimuksen lähestymistapoja ja opastivat samalla konstruktionismiin kytkeytyvien isojen kysymysten käsittelyssä.

Opiskelijalle konstruktionismikeskustelut olivatkin kiinnostavia juuri isojen kysymysten näkökulmasta: kiistat resonoivat maailmasuhteen koetteluina, kysymyksiä todellisuuden perimmäisestä luonteesta ja siitä saatavasta tiedosta, ja kulminoituivat kielen, ajattelun ja olemassa olevan suhteita koskeviin pohdintoihin. Hackingin (1999) perusteosta ja vastaavaa filosofisesti jäsentynyttä kirjallisuutta luettiin omatoimimisissa lukiopiireissä. Pääaineen ohella kursseja suoritettiin Helsingin analyyttis-tieteenfilosofisesti painotuneessa teoreettisessa filosofiassa ja kognitiotieteessä mutta myös semiotiikassa. Omalla kohdallani uurastus ei kantanut hedelmää, sillä isot kysymykset jäivät vaille lopullisia ratkaisuja, ja opintojen edetessä kohti väitöskirjatyötä tarmoni alkoi kohdentua sosiologisempiin kysymyksiin: historiallisesti vakautuneisiin merkitysrakenteisiin ja niitä yhdistelevien organisaatioiden käytäntöihin sekä terveyttä koskeviin sosio-kulttuurisiin jäsenyyksiin (Virtanen 2015; 2018; 2019).

Konstruktionismikiistat hiipuivat muiden debattien ohella sukupolven vaihduttua (Virtanen 2021). Sosiaalinen konstruktionismi

asettui vähitellen yleiseksi laadullisen tutkimuksen lähestymistavaksi, jonka hyödyntämistä ei ole tarvinnut enää pitkään aikaan erikseen perustella. Vakautuminen näkyy konkreettisesti tutkimusartikkeleissa, joissa konstruktio- nismien avaaminen laadullisten tutkimusotteiden teoreettisena taustana on käynyt harvinaiseksi (Virtanen 2023). Tällainen teoreettinen minimalismi tuottaa samalla haasteita – erityisesti artikkeleja läpikähläavalle opiskelijalle, kuten Robin nostit esille: konstruktivististen tarkastelujen metateoreettiset ankkurit jäävät näkymättömiin määrämuotoisen tutkimusnarratiivin pinnan alle; tutkimusten teoreettisten sitoumusten paikantamisesta ja arvioinnista tulee työlästä.

Vakautumiseen liittyi myös tieteenalajakojen ulottuvuus: maksimaaliset todellisuuden ja siitä saatavan tiedon luonnetta koskevat kysymykset rajautuivat ensisijaisesti muiden tieteenalojen, kuten normatiivisen tieteenfilosofian ja eksaktien luonnontieteiden tarkasteltaviksi. Sosiologinen tutkimus kohdentui puolestaan pienempiin ja tieteenalalan omilla lähestymistavoilla tutkittaviin kysymyksiin, kuten merkityksellistymisen prosesseihin eri yhteiskunnallisissa konteksteissa sekä näihin liittyvään tuottavaan ja muokkaavaan valtaan.

Miksi siis sosiaalisesta konstruktio- nismista julkaistaan kattava suomenkielinen antologia, kun kiistat on jo käyty ja lähestymistapa vakautunut? Ihmettelin myös, mihin tarvitaan pitkää ja analyttistä johdantoa, jossa eritellään konstruktio- nismien erilaisia, ajat sitten vakautuneita suuntauksia ja versioita. Toisella lukukerralla sain kuitenkin johdannosta paremmin kiinni ja vakuu- tuin koko teoksen tarpeellisuudesta myös tässä ajassa. Sosiaalisen konstruktio- nismien eri versioiden perkaaminen tarjoaa ensinnäkin korvaama- tonta refleksiohyötyä eli tekee tutkijan tietoi- semmaksi oman tutkimuksensa sitoumuksista ja antaa näin mahdollisuuden tutkimustyön koko- naisvaltaiseen kehittämiseen ja entistä analyt- tisempaan argumentointiin. Tarkat sosiaalisen konstruktio- nismien erittelyt ovat hyödyllisiä myös opetuksessa ja opinnäytteiden ohjauksessa: Ne valottavat tutkimustapojen taustoja, jotka jäävät tutkimusartikkeleissa usein avaamatta. Samalla

erittelyt tarjoavat apua oman tarkastelutavan asemoinnissa konstruktio- nismien laajalle ja moni- naiselle kentälle.

Robin:

Mielenkiintoista kuulla, millä tavoin debatit konstruktio- nismiin liittyen ovat ulottuneet suo- malaiseen sosiologiaan – myös opiskelijoiden pariin! Jatkan tuosta teoksen tarpeellisuudesta tarkentaen Ollin esille nostamaan kirjan raken- teeseen. Itselleni tutuimpia ja nykyisin eniten esille olevia ovat teoksen viimeisessä osassa esi- telyjen jälkikonstruktivististen lähestymista- pojen suhdetta sosiokulttuurisesti jäsen- tyviin konstruktio- nismeihin pohtivat keskustelut, esi- merkiksi kysymykset materiaalsen todellisuuden ja ei-inhimillisten toimijoiden sisällyttämisestä rakentumisen prosesseihin. Mikon edellä kuvai- leman perinteisemmän sosiokulttuurisen konst- ruktio- nismien paikalle on noussut tällaisia onto- logis- materiaalisesti orientoituneita keskusteluja todellisuuksien rakentumisista. Tieteen ja tekno- logian tutkimuksen (TTT) kentillä puhutaankin kielellisen käänteiden tavoin jopa ontologisesta käänteestä, tutkimuksen fokuksen kääntymisestä epistemologisista kysymyksistä ontologisiin (Woolgar & Lezaun 2013).

Näiden keskustelujen kiinnittäminen sosiaalisen konstruktio- nismiin jatkumoon kui- tenkin herätti minussa lukijana kysymyksiä. Lähestymistavat toki rikastavat usein ontolo- gisesti mykäksi tai tyhjäksi (s. 34) jäävää perin- nettä rakentumisen prosesseihin liittyvien onto- logisten kysymysten ruotimisella. Itse ajattelen, että valinta ottaa jälkikonstruktio- nismi mukaan teoksen viimeiseen osioon on lopulta kuitenkin perusteltu: se toimii kannustimena pohtia konst- ruktio- nismien rajoja, mahdollisuuksia ja lähesty- mistavan uudistuvaa potentiaalia.

Olli:

On kyllä mielenkiintoinen kysymys, missä määrin konstruktio- nismi jäsenyy jatkumona. Itselläni voimistui kirjaa lukiessa käsitys siitä, että jälki- konstruktivistiset lähestymistavat, jotka näyt- täytyvät itselleni tämänhetkisen teoreettisen ajat- telun lähtökohtana, paljolti ”vain” – joskin täysin

tarpeellisesti – jalostavat sosiaalisen konstruktionismin näkökulmia eteenpäin, paikkaillen edellisten näkemysten puutteita (eritoten materiaalisuuden painottamisessa osana konstruktioita ja ontologisten kysymysten keskiöimisessä). Jäin kuitenkin pohdiskelemaan, että kun on paikkailtu ja/tai uudistettu sosiaalista konstruktionismia sinänsä tarpeellisesti, onko jotain jäänyt samalla pois, ja jos on, mitä tarkalleen? Miksi?

On myös täysin mahdollista, ettei mitään jäisi pois; että esimerkiksi tieteen ja teknologian tutkimuksessa Michel Callonia ja Bruno Latouria (1992) seuraten voitaisiin ”vaihtaa ajattelun pesu-vesi” huuhtomatta itse ”lasta” pois tutkimuksen keskiöstä. Mutta varsinkin empiirisessä tutkimuksessa ja erityisesti nyt, kun tutkimusta julkaistaan ensisijaisesti artikkelimuodossa, tästä saattaa seurata haasteita. Jos tiettyjen sosiaalisten suhteiden rakentumisen lisäksi pitäisi yhdessä artikkelissa tarkastella huolellisesti esimerkiksi myös ruumiillisuuden, ontologisten luonteiden ja ei-inhimillisten toimijoiden ulottuvuuksia, huuhtoutuu jotain lähes väistämättä myös pois. Jäin täten kirjaa lukiessa pohtimaan, millaiset kysymykset ovat jääneet tässä kontekstissa vähemmälle huomiolle osana konstruktionismin kehityskaarta.

Mikko:

Minusta, Olli, kaiken mainitsemasi käsittely yhden tutkimuksen sisällä on yhteiskuntatieteilijälle liian vaativa tehtävä – tai ainakin se edellyttää eri aineiden merkittävää ohentamista (Hyysalo 2016). Sosiaalisessa konstruktionismissa tutkimuksellista katsetta ei olekaan pyritty suuntaamaan kaikkialle vaan sosio-kulttuurisen muodostumisen prosesseihin. Kirjassa esille nostetuista lähestymistavan eri versioiden eroista huolimatta tulkitsen niiden jakavan yhteisen perusajatuksen: laadullinen, sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuva yhteiskuntatutkimus on kiinnostunut jaetuista merkityksistä, jotka sekä jäsentävät toimintaa ja toimijuuksia että jäsentyvät ja uusintuvat toiminnallisissa prosesseissa. Merkitykset eivät muodostu voluntaristisesti tai sattumanvaraisesti vaan suhteessa erilaisiin rakenteistuneisuuksiin, joilla on ylitilanteista kestoja ja toimintaa ehdollistavaa voimaa. Tässä

yleisessä raamissa on mahdollista tarkentaa tutkimuksellista katsetta lähemmäs yksilöitä ja (inter-)subjektiivisia kokemuksia tai laajentaa linssiä erilaisten rakenteellis-objektiivisempien puheavaruuksien, kuten mediadiskurssien tai pitkäikäisiksi osoittautuneiden kulttuuristen syväterinoiden tarkasteluun. Keskeistä on joka tapauksessa tarkastelukohteiden sosio-kulttuuriseen konstruktioniin pureutuminen, mikä osoittaa samalla kulloisenkin muovautumisen ei-välttämättömyyden ja nostaa esille muovautumisessa piilevää valtaa. Samalla aukeaa mahdollisuus ajatella ja suunnata muutoutumista toisin, yhdessä eri toimijoiden kanssa.

Teoksen loppua kohden tulkintani ei kuitenkaan näytä täysin pitävän ja näin ollen vetäisin yhden jakolinjan toisin: niin sanottu uusmaterialismi ei ole sosiaalista konstruktionismia. Materiaaliseen ankkuroituva, viime kädessä länsimaisen ajattelun valuvikojen koetteluun kulumoinituva, filosofisesti painottuva orientaatio on tässä ajassa tärkeä. Uusmaterialistiset keskustelut ovat myös tarjonneet tervetulleita virikkeitä ja pureskeltavaa omiin tarkasteluihini (Virtanen 2025). Lisäksi uusmaterialismi ei ole sosiaalisesta konstruktionismista täysin irrallaan. Kumpikin lähestymistapa jakaa näkemyksen maailman jatkuvasta rakentumisesta ja muovautumisesta, ja tarkastelu kohdentuu ja samalla myös osallistuu tähän muovautumiseen. Tähän jatkuvan muovautumisen painotukseen ja sen kanssa yhdistyvään, kulloisenkin rakentumisprosessin ei-välttämättömyyttä korostavaan anti-essentialistiseen lähtökohtaan yhtäläisyydet kirjassa esiteltujen konstruktionismin versioiden kanssa kuitenkin loppuvat.

Robin:

Ymmärrän, mitä Mikko tarkoitat tällaisten kovin eri kulmasta rakentumista lähestyvien orientatioiden erottamisella. Itse kuitenkin näen jatkumon teoksessa esiteltujen lähestymistapojen välillä perusteltuna, jopa tarpeellisena: eronteon sijaan uudistuminen näyttäytyy positiivisena muutoksena. Konstruktionismi laajenee uusiin suuntiin paitsi lähestymistapaa kohtaan esitelyihin kritiikkeihin reagoimalla, myös tekemällä

vastaamisen uudenvuosiin kysymyksiin mahdolliseksi. Mianna Meskus (s. 306) esittää materiaali-suutta koskevien kysymysten ja lähestymistapojen tarkastelun nousseen kiinnostamaan yhteiskuntatieteilijöitä muun muassa ympäristökriisistä nousevien yhteiskunnallisten muutosten edessä. Olen itsekin sitä mieltä, että konstruktio-nismin kaltaisten laadullisen tutkimuksen taustalle vakiintuneiden käsitteiden ja perinteiden on hyvä kyetä uudistumaan antroposeeniin kytkeytyvässä monikriisin ajassa. Tässä valossa uus-materialistisestakin ajattelusta nousevat avaukset inhimillisen sosio-kulttuurisen tason ylittävistä jälkikonstruktionismeista ovat kohdallisia ja tarpeellisia.

Mikko:

Kuten kaikki lähestymistavalliset uutuudet, on uusmaterialismikin aikansa lapsi. Se on hiipinyt yhteiskuntatieteiden valtavirtaan antroposeenin monikriisin ja tietomuotojen ja olemassaolon tapojen globaalin moninaisuuden kontekstissa sekä näihin kysymyksiin pureutuvan TTT:n nousun vanavedessä. TTT-kenttä on kohteiltaan ja lähestymistavoiltaan leimallisen laaja ja moni-nainen, kuten Jose A. Cañada ja Heta Tarkkala luvussaan osoittavat, ja kansainvälisesti uusma-terialismi on vain yksi juonne tällä moninaisella tutkimusalueella. Suomen TTT-kentällä toimijaverkostoteorialla ja sen kanssa yhteensopivilla uusmaterialistisilla orientaatioilla on kuitenkin vahva jalansija. Ylipäänsä uusmaterialismi ei ole täällä mikään marginaalinen, kriittinen nyanssi ja valtavirtatutkimuksen vahtikoira vaan tutki-mukseen ja opetukseen ankkuroitunut vahva painopiste. Sitä käsittelevää laajempaa keskustelua ei kuitenkaan ole käyty.

Meskusen uusmaterialismia perinpohjaisesti käsittelevä luku tarjoaa hyvän pohjan keskusteluun. Siinä esille nostetut uusmaterialistiset lähtökohdat ja sosio-kulttuuristen jäsennystapoja kritiikit auttavat tarkastelemaan vakiintuneiden konstruktionististen tarkastelutapojen piiloisia sitoumuksia. Samalla kirkastuvat myös erot: kun uusmaterialismia peilaa johdonmukaisesti teoksen muuhun sisältöön, vaikuttaa ilmeiseltä, ettei se edusta minkäänlaista sosiaalista

konstruktionismia eikä pohjaudu sille keskeisiin lähtökohtiin.

Robin:

Cañadan ja Tarkkalan TTT-kenttää jäsentävä luku tarjoaa myös aineksia konstruktionismien erojen, yhtäläisyyksien ja jatkumoiden pohdintaan. Erityisesti toimijaverkostoteorian taustalla vaikuttavan Latourin ja Woolgarin (1986) laboratorioetnografian myötä ymmärrys todellisuuk-sien sosiaalisesta rakentumisesta laajeni etäämmälle Bergerin ja Luckmannin ajatuksista, sillä tieteellisen tiedon nähtiin rakentuvan ihmisiä ja erilaisia aineellisuuksia sisältävissä verkostoissa (s. 281). Cañada ja Tarkkala (s. 282–283) esittävät, että tällainen inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden ontologisesti symmetrinen ja ver-kostomainen olemus sekä luonnon ja kulttuurin kahtiajaon kieltäminen muodostavat perustan yleisen tason teorialle sosiaalisesta sekä TTT:ta luonnehtivalle (sosiaaliselle) konstruktionismille.

Tällaiset heterogeenisten toimijoiden välisten suhteiden muodostamat verkostot tai sommitel-mat hahmotetaan erityisesti toimijaverkostoteo-rian jälkeisissä lähestymistavoissa performatiivisina. Erilaiset paikantuneet käytännöt niihin liittyvine ei-inhimillisine ja inhimillisine toimijoi-neen tuottavat todellisuuksia, moninkertaisesti, mistä seuraa myös ontologisten ja epistemologis-ten kysymysten kietoutuminen toisiinsa (esim. Mol 2002; Law 2004). Kysymys todellisuuksien rakentumisesta tulee näissä teoreettis-metodolo-gisissa keskusteluissa entistäkin tärkeämmäksi – tietämisen kohteena olevat objektit tulevat todel-lisiksi vasta erilaisten toimijoiden välisten suh-teiden verkostoissa kehkeytyvissä käytännöissä. Tämä koskee paitsi TTT:n kentällä usein tutki-muksen kohteena olevia luonnontieteellisiä käy-täntöjä myös yhteiskuntatieteellistä tiedon tuot-tamista, vaatien aivan erityistä refleksiivisyyttä myös sosiaalitieteilijöiltä itseltään (Law 2004).

Mikko:

Ajatus performatiivisista, moniaineisisista som-mitelmista on sinänsä kiinnostava, mutta minusta uusmaterialismi ei jatka sosiaalisen konstruktio-nismin tarinaa vaan kirjoittaa kokonaan omansa.

Esimerkiksi juuri Bergerin ja Luckmannin ajatteluun tukeutuvan tarkastelutavan ja muiden muassa laboratorioetnografioihin pohjautuvien uusmaterialististen lähtökohtien välillä on enemmän eroja kuin yhtäläisyyksiä. Tunnistan, että näkemykseeni vaikuttaa mainittu konteksti, jossa konstruktionismi vähitellen vakiintui. Erojen painottaminen ei myöskään ole vahva sisällöllinen kannanotto vaan analyttistä työtä paitsi oman ajattelun jäsentämiseksi myös opetuksen ja sen linjakkuuden tueksi.

Meskus esittää Ian Hackingin pohjalta (s. 293), että ”sosiaalisen konstruktionismin perinne on kytköksissä perustaviin filosofisiin kysymyksiin todellisuuden luonteesta ja ihmisen kyvystä saada tietoa maailmasta”, ja tämä ”maailmanselitysmalleja” koskeva kiista (s. 293) asetetaan konstruktionismin ja uusmaterialismin yhteiseksi pohjaksi: ”[u]usmaterialismi” ponnistaa tästä ”sosiaalisen konstruktionismin perinnöstä” (s. 294). Isoja kysymyksiä toki aikanaan pohdittiin, ankarastikin. Tällaiset keskustelut eivät kuitenkaan ole luonnehtineet konstruktionistista yhteiskuntatutkimusta enää pitkään aikaan. Tutkimus on päinvastoin leimallisen agnostista, mykkää tai tyhjää ontologisten ja epistemologisten kysymysten suhteen (s. 34). Sosiaalinen konstruktionismi ei elä isojen kysymysten ja tiedesotien maailmassa vaan pienten kysymysten laadullisessa tutkimuksessa, jota käsiillä oleva teos ansiokkaasti esittelee. Kuten teoksen toimittajat johdannossa toteavat,

[s]en sijaan, että sosiaalinen konstruktionismi esittäisi filosofisia väitteitä todellisuuden tai tiedon perimmäisestä luonteesta tai määritelmistä, tämän kirjan esittelemät konstruktionistit tarkastelevat sitä, mitä ihmiset ja yhteiskunnat pitävät todellisena ja tietona, miten ja miksi (s. 17).

Toisin kuin uusmaterialismi, sosiaalikonstruktionistinen tutkimus ei myöskään pohjaudu ja kohdennu kaikkein isoimpia kysymyksiä tarkastelevan yhteiskunnan osa-alueen, tieteen ja tieteellisen tutkimuksen ja siihen yhdistyvien valtavan mittakaavan maailmankuvallisten aineiden kriittiseen ruotimiseen. Sen sijaan, että

”[s]osiaalikonstruktionistiset tutkimukset ja lähestymistavat” olisivat ”alusta asti osallistuneet kiistoihin siitä, miten tieteellistä tietoa tuotetaan” (s. 293), ovat konstruktionistisen yhteiskuntatutkimuksen kohteena olleet kautta sen historian kaikissa muissakin yhteyksissä kuin tieteellisissä käytännöissä muodostuvat sosio-kulttuuriset merkitykset, vuorovaikutuksellisista kohtaamisista, kertomuksista ja ideologioista ryhmäsuhteisiin, sukupuoleen ja ikääntymiseen. Mitään näistä kirjassa esitellyistä tutkimuskohteista ei myöskään lähestytty olevaiseen suoraan ja välityksettä tarttumalla eli ontologisoivasti, mikä on uusmaterialistisen orientaation peruskivi.

Robin:

Mielestäni keskeistä on aiemman fokuksen rikastaminen ja kääntäminen uusiin suuntiin. Kuten edellä mainitsin, ajattelen, että tässä sotkuisuuk-sien kanssa elämistä vaativassa monikriisin ajassa tutkimukseen vakiintuneiden lähestymistapojen dynaamisuus on hyve. Erityisesti feministisestä uusmaterialismista ammentaen Meskus (s. 302) kuvaa ihmisen ja kielen ylittävää konstruktionismia, jossa niin sosiaaliset todellisuudet kuin inhimillinen ruumiillisuuskin rakentuvat moniaineksisissa verkostoissa relationaalisesti, suhteessa esimerkiksi mikrobeihin tai biolääketieteellisiin toimijoihin. Tämä ei tarkoita vaadetta hylätä kielen merkitystä todellisuuksien rakentumisessa tai kuitata aiempia tutkimuskohteita ihmiskeskeisinä. Sen sijaan peräänkuulutetaan konstruktionismin dynaamisuutta lähestymistapana, joka kykenee huomioimaan myös inhimillisen tason ylittävät kysymykset ja hankaluudet. Esimerkiksi Karen Baradin (2007) asioiden yhteismuotoutumista korostavaa ajattelua mukaillen Meskus (s. 304) valaisee konstruktionismin kehukseen asettuvaa materiaalis-diskursiivista lähestymistapaa, joka ei hylkää kieltä ja merkityksenantoa, mutta hahmottaa aineellisuuksien ja kielen toisiinsa kietoutuneen roolin todellisuuksien rakentumisessa. Kirjan viimeisessä luvussa Karhunmaa (s. 327) tiivistää vastaavan argumentin seuraavasti:

[j]älkikonstruktionismi on osittain vastareaktio sellaiseen sosiaaliseen konstruktionismiin, joka antaa

erityissijan ihmiselle konstruktioiden luomisessa eikä huomioi, millä tavoin esimerkiksi muut elolliset olennot tai vaikkapa infrastruktuuri vaikuttavat. Lähestymistapa ei kuitenkaan pyri pyyhkimään ihmistä pois vaan pikemminkin luomaan enemmän tilaa konstruktionismin kentällä materiaalisuuden, tieteellisen tiedon ja yhteistuottamisen mahdollisiin rooleihin (s. 327).

Kaikkia kirjan viimeisen osan lähestymistapoja yhdistääkin dualistisen ajattelun haastaminen, jossa rajanvedot esimerkiksi ihmisen ja ei-ihmisen tai luonnon ja kulttuurin välillä eivät ole selkeitä. Ympäristötutkimuksen konteksteissa Karhunmaa esittää erilaisten konstruktionististen lähestymistapojen paitsi mahdollistavan tällaisten rajanvetojen tekemisen näkyväksi, myös hahmottelevan jälkidualistista ajattelua, jossa todellisuuksien hahmotetaan yhteistuottuvien rajojen väleissä. Cañada ja Tarkkala (s. 274–275) puolestaan esittävät, että TTT-kentältä nousevat lähestymistavat tekevät filosofiselta taustaltaan selkeää eroa esimerkiksi Bergerin ja Luckmannin dualismeihin ja ihmistoimijoihin palautuviin perinteisiin konstruktionismin sovelluksiin ja vievät näin keskustelua rakentumisen prosesseista uusiin ontologis-materiaalisesti virittyneisiin suuntiin.

Mikko:

Erot sosiaalisen konstruktionismin ja uusmaterialismin välillä ovat näin ollen syvällä. Vaikka käsillä olevassa teoksessa ei ensisijaisesti perata konstruktionismin filosofisia juuria, viittaavat sen toimittajat johdannossaan (s. 17) kuitenkin näkemykseen epistemologian ensisijaisuudesta ontologiaan nähden lähestymistavan filosofisena taustana – olemassa olevan sijasta keskeistä on tarkastella maailmasuhteita, jotka ovat jossain määrin välittyneitä. Nykyfilosoifeista konstruktionismiin vahvasti vaikuttaneina mainitaan Butler, Derrida, Dewey, Harding, Kuhn ja Wittgenstein. Uusmaterialismin juuret ovat toisaalla, erityisesti semiotiikassa, joka pohjautuu kielen sijasta materiaalisuuteen ja välityksettömään merkityksen muodostumiseen ja jatkuvasti kiertävään viittausuhteeseen (Silvast & Virtanen 2023). Meskus

nostaakin lähestymistavan taustavaikutteiksi Deleuzen ja Guattarin ajattelun sekä heidän jälkeensä erityisesti Baradin, Braidottin, DeLandan ja Latourin (s. 294–295). Juurakkoerojen ruotimisen sijasta kiinnostavampaa on kuitenkin pohtia tutkimusta suuntaavia painotuksia.

Ontologian ensisijaiseksi asettaminen ja maailman jatkuvan todeksi tekemisen ontometodologinen tutkimusorientaatio tuottaa representationalismin kritiikin: uusmaterialistille ”tieteellinen tieto” ei ”representoi enemmän tai vähemmän täsmällisesti asioita, jotka ovat itsenään olemassa maailmassa” (s. 294). Konstruktionistisen yhteiskuntatutkimuksen yleisorientaatio on puolestaan ontologisesti agnostista, joten siinä ei postuloida itsenään olemassa olevia asioita maailmaan. Lisäksi merkitysten ja merkitysjärjestelmien ei ajatella niinkään heijastavan niiden takana olevaa todellisuutta vaan toimivan maailman käsittelemisen ja muovaamisen välineinä. Kumpikaan orientaatio ei siis ole edellä mainitussa mielessä representationalistinen. Sosiaalinen konstruktionismi poikkeaa kuitenkin uusmaterialismista, sillä tosimaailma ei ole tutkimuksen keskiössä eikä myöskään konstruktionisti itse lähde tosimaailman rakentamistyöhön.

Olli:

Yhtenäisyyksien ja erojen pohdinta on minusta mielekästä, mutta sen rinnalle voisi asettaa kysymyksen siitä, mitä erilaiset konstruktionistit tuottavat. Kun huomio on jälkikonstruktionismissa suuntautunut ontologisiin kysymyksiin, on nähdäkseni samalla siirrytty suhteellisen mikroisten rakentumisten tarkasteluihin. Näin ollen esimerkiksi makropoliittisten ja -taloudellisten dynamiikkojen syvällisempi tarkastelu on jäänyt sivujuonteeksi, vaikka poikkeuksiakin löytyy. Mielenkiintoista tässä yhteydessä on se, että kirjan johdannossa esitellään (häilyvät) erot mikro- ja makronkonstruktionismin välillä, mutta itse luvut ovat paljolti mikropainottuneita keskittyen vuorovaikutukseen, identiteettiin ja usein – vaikkei välttämättömästi – mikropainottuneisiin jälkikonstruktionistisiin tutkimuskenttiin.

Kirjassa ehkä painottuukin omaan sosiologiseen makuuni liikaa sosiaalipsykologia. Tieteenalalla on toki omat tärkeät intressinsä ja sen painottuneisuus kirjassa lieenee kyttök-sissä toimittaja- ja kirjoittajakuntaan, mutta sosiaalipsykologisissa orientaatioissa voidaan myös ohittaa tai sulkeistaa turhan helposti yhteiskunnan makroisemman tason rakenteellisuuksia. Selkeimmän poikkeuksen tähän muodostaa Törrösen ja Menardin kriittisestä diskurssianalyysistä ammentava luku. Myös esimerkiksi Olakivi, Nikander ja Keskinen sekä jälkikonstruktionismin esittelijät tuovat esiin mikron ja makron toisiinsa kytkeytyneisyyttä. Näistä huolimatta kirjassa on mielestäni mikropainottuneisuutta – tai ainakin syventynyttä eriytymistä tutkimuksen mikro- ja makropainotuksiin. Tuliko teille jotain tästä mieleen?

Mikko:

Minulle sosiaalinen konstruktionismi kattaa – Bergerin ja Luckmannin perusteoksen osoittamalla tavalla – koko jatkumon subjektiivisesta kokemuksesta instituutioihin ja historiallisesti vakautuneisiin kulttuurisiin rakenteisiin sekä näitä perusteleviin symboliuniversumeihin saakka. Merkitykset muodostuvat osana toimintaa sipulimaisesti henkilöhistoriallisesta kokemuksesta globaaleihin kulttuurivirtauksiin ulottuvilla, toisiinsa kytkeytyvillä kehillä ja toimijuudet muokkautuvat vastaavasti eri kehillä ilmenevien tekijöiden pohjalta, omasta kokemushistoriasta maailmanlaajuisiin tarinoin ja kuvastoihin. Samalla, kuten teoksessa esille nostetuissa konstruktionismin kielen ulkopuolelle kurkistavissa versioissa, huomioidaan myös sellaisenaan olemassa olevia tekijöitä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi käsillä olevaan tutkimuskohteeseen liittyvät historialliset kehityskulut ja yhteiskunnallisista jaoista ja rakenteista kielivät tilastolliset jakaumat. Tutkimuksessa voi myös virittyä tarkastelemaan toimintaa, vuorovaikutusta ja merkityksen muodostusta ehdollistavia ylitilanteisia tekijöitä. Nämä voivat olla institutionaalisia ja kulttuurisia kuten teoksessa, mutta myös materiaalisia, kognitiivisista kapasiteeteista rakennettuun ympäristöön ja ilmakehään.

Olemassa olevan huomioiminen osana sosiaalikonstruktionistista tutkimusta poikkeaa kuitenkin uusmaterialistisesta orientaatiosta. Ensinnäkin toimijoiden tapaa olla maailmassa ei vahvassa mielessä ylitetä:

[v]aikka tutkija tavallisesti esittää myös oman kuvuksensa tutkimuksen kontekstista[...], on olennaisinta lopulta seurata, mikä tässä kontekstissa osoittautuu osallistujille itselleen tärkeäksi ja merkitykselliseksi (s. 35).

Toiseksi tarkasteluissa tukeudutaan tehtyihin tutkimuksiin ja pyritään tekemään niitä edelleen jäsentäviä ja ymmärrystä lisääviä kontribuutioita. Esimerkiksi tulotaso on tutkimusten mukaan yhteydessä elinajanodotteeseen, joten on kiinnostavaa tutkia, mistä tämä johtuu kysymällä, millaisia merkityksiä terveys eri tulotasoille sijoituvissa ammattiryhmissä saa. Tällainen orientaatio poikkeaa uusmaterialismista, sillä johdonmukainen uusmaterialisti ei tunnusta jakoja ja kerrostuneisuuksia yhteiskunnallisesti olemassa olevina vaan rakentaa tosimaailman aina itse alusta alkaen.

Ollin esille nostama ylitilanteisten, rakenteellisten tekijöiden analysoiminen osana tutkimusprosessia tuottaa aidon haasteen konstruktionistiselle tutkimukselle. Tutkimuskäytännöissä on vakautunut eroja mikroisempiin ja makroisempiin tarkasteluihin: haastatteluihin ja havainnointeihin perustuvat fenomenologia-lähtöiset analyysitavat kohdentavat tarkastelua kokemuksen ja toimijuuden kysymyksiin siinä missä esimerkiksi laajoja media-aineistoja hyödyntävät diskurssianalyysit liikkuvat etäämmällä toimijoista ja heidän subjektiivisista merkityksistään. Minusta tämä kokemuksellisemmän mikron ja kulttuuris-rakenteellisemmän makron johdonmukainen yhdistäminen sekä sen kanssa osittain lomittuva tiedostetun ja tiedostamattoman merkityskonstituution välinen jännite on yksi keskeisimpiä konstruktionistisen tutkimuksen haasteita. Tältä osin teos tarjoaa monia valaisevia esimerkkejä tutkimuskäytännöistä, joissa pureudutaan näihin kysymyksiin.

Olli:

Olen samoilla linjoilla tässä. Lisäisin tähän dynamiikkaan pohdittavaksi myös konstruktionistisen tutkimuksen itsensä performatiivisuuden: mihin se kohdistuu ja mistä syistä, ja millaisin seurauksia sen tietyillä kohdennuksilla on? Tämän kysymyksen kysyminen ja siihen vastaamaan pyrkiminen ohjaa havainnoimaan myös sitä, miten erilaiset konstruktionistit ovat kehittyneet suhteessa tiettyihin ympäristöihinsä. Samalla nykyhetkessä aukeaa pohdittavaksi kysymys siitä, missä erityisesti tarvittaisiin konstruktionistisia analyyseja.

Mielestäni hyvä esimerkki siitä, miksi keskustelu sosi(omateri)aalaisesta konstruktionismista on nykyhetkessäkin relevanttia, on talouden ilmiökenttä, joka on valitettavasti jäänyt teoksen ulkopuolelle. Monet siinä esitellyt konstruktionismin antiessentialistiset ja relationaaliset perusväitteet soveltuvat myös talouden tarkastelemiseen ja niitä on tässä myös hyödynnetty. Erityisesti jälkikonstruktionistiset näkökulmat ovat nousseet (laadullisen) taloussosiologian keskiöön. Esimerkiksi vasta menehtyneen toimijaverkostoteoreetikko Michel Callonin ajatukset siitä, että taloudellista toimijaa ei voida ajatella uusklassisen taloustieteen mukaisesti päämäärärationaalisena utilitaristina, muttei myöskään granovetterläisen ”uuden taloussosiologian” mukaisesti talouden sosiaalisilla ja kulttuurisilla tekijöillä selitettävänä subjektinakaan, ovat nykyisin peruskauraa. Tutkimuskenttä tarkastelee näiden varhaisempien painotusten sijasta sitä, miten taloudellinen toiminta rakentuu – tai tarkemmin ottaen ”performoituu” – toimijoiden ja laskennallisten välineiden sosiomateriaalisissa sommitelmissa.

Näkökulma on mielestäni hyödyllinen ja teoreettisesti perusteltu. Sen parissa tehdään tällä hetkellä myös paljon mielenkiintoista tutkimustyötä, joka avaa esimerkiksi sitä, kuinka taloudellisia käytäntöjä kuten arvottamisen mekaniismeja, markkinamääreitä ja talousteknologisia välineitä vakiinnutetaan eri konteksteissa. Näin taloudelliset käytännöt tuodaan reaalioliittisiin, -taloudellisiin ja -tieteellisiin yhteyksiin, joissa on toimijoita, mutta myös toimintaa

mahdollistavia ja ohjaavia moninaisia infrastruktuureita (ks. esim. Callon 2021; Tiikkainen & Virtanen 2021; Doganova 2024; Westermeier ym. 2025).

Robin:

Olen Ollin kanssa samaa mieltä siitä, että taloudellisen toiminnan rakentumisen ja performatiivisuuden huomioiminen olisi toimiva ja ajankohtainen näkökulma kuvaamaan todellisuuksien rakentumista moniaineksisissä – myös ylitilanteisia vaikutuksia tuottavissa – sommitelmissa.

Konstruktionistisen tutkimuksen itsensä performatiivisuus herätti ajatuksia myös minussa. Vaikka teos kannustaakin konstruktionismia soveltavaa tutkijaa omia valintojaan koskevaan refleksiivisyyteen, on mielestäni huomionarvoista, että käytännössä vain viimeinen, jälkikonstruktionistinen osio huomioi tutkijan teoreettis-metodologisten valintojen roolin osana yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ja tiedon tuottamista sekä siten todellisuuksien rakentumista. Vastaavaa painotusta on jossain määrin myös Olakiven työorganisaatioita tarkastelevassa luvussa, joka jälkikonstruktionismin tavoin hahmottaa tutkimuskohteensa heterogeenisia toimijoita sisältäviksi prosesseiksi (s. 227).

Näin ollen ajattelen, että keskustelua konstruktionismin jatkumoista ja uusiutumisesta kohti jälkikonstruktionismia on olennaista käydä. Itse hyväksyn Meskuksen (s. 312) esittämän kannan, jonka mukaan kitkaisesta suhteesta huolimatta ”voi uusmaterialismin nähdä tuovan jatkuvuutta sosiaaliselle konstruktionismille ja täydentävän sitä”. Dynaamisena ymmärtämäni konstruktionismi kykenee vakiintuneena lähestymistapana täydentämään keinovalikoimaansa myös nykyisten sotkuisten haasteiden, erityisesti ihmisen ylittävän rakentumisen tarkasteluun. Toisaalta se voi tarjota jälleen uudenlaista refleksiivisyyteen kannustavaa ymmärrystä myös oman (konstruktionistisen) tutkimuksen todellisuuksia performoivasta luonteesta. Suhteessa edelliseen: millaisia todellisuuksia haluamme tutkimuksellamme rakentaa?

Mikko:

Uusmaterialismin tarjoama refleksiohyöty on minusta tervetullut ja kiistaton: vakautuneita lähtökohtia, kuten sosiaalisen konstruktionismin inhimilliseen sitoutuneisuutta on paikallaan koetella. Konstruktionismin uudistaminen uusmaterialistisilla aineksilla ei kuitenkaan onnistu, sillä kyse ei ole vanhan paikkailusta vaan kokonaan uudesta. Ontologinen agnostismi ja isojen filosofisten kysymysten välttäminen käyvät yhteen konstruktionistisen yhteiskuntatutkimuksen käytännössä ja tämä tuottaa ylittämättömän ongelman konstruktionismin uusmaterialistiselle uudistamiselle.

Kulloinkin käsillä olevan, tutkijan omalla tavallaan ja omilla aisteillaan havaitseman ontologisointi nostaa ontologisoivan tutkijan konstruktionismin näkökulmasta liian suureen rooliin, maailman tosimuotouttajaksi, joka nostaa katseensa yli tutkittavien ja heidän jäsennyksensä. Konstruktionistinen kvalitutkija ei ole tällainen maailman muotoutumisen paremmintietäjä vaan kulloistenkin maailmoitumisten tarkka kartoittaja:

Tutkija ei [...] kiellä ihmisen tulkinnaa ja merkityksellistämisen prosesseista erillisen todellisuuden olemassaoloa; kyse on pikemminkin siitä, ettei hänen analyttinen kiinnostuksensa kohdistu sitä koskeviin teoreettisiin kysymyksiin. Kiinnostavampaa tutkijalle tässä tapauksessa on, millaiset asiat rakentuvat todelliseksi tutkimuksen osallisille. (S. 35.)

Tällainen ymmärtävä ja tulkitseva yleisorientaatio on uusmaterialistille ongelmallinen, sillä tutkimukseen osalliset hahmottavat maailmaa arkipsykologian pohjalta eli esimerkiksi ”representationalistisesti” ja ”dualistisesti”, jotka ovat uusmaterialismin keskeisen kritiikin kohteina.

Sosiaalinen konstruktionismi ei yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana kuitenkaan edusta uusmaterialismin kritisoimaa isoa tieteellistä representationalismia vaan empirisen yhteiskuntatutkimuksen pientä sosiaalista konstruktionismia. Lähestymistapa ei kysy eikä kerro, miten tosimaailma rakentuu.

Konstruktionistisessa tutkimuksessa ei myöskään ainoastaan seurata toimijoita ja heidän käytäntöjään vaan kiinnostutaan ennen kaikkea heidän tavastaan olla maailmassa ja tehdä sitä yhdessä kotoisaksi, vuorovaikutteisesti ja kulttuurisesti. Tutkimus on näin ollen kulloistenkin maailmoitumisten pientä tarkastelua, ei isoa, yhteiskuntatieteellisen osaamisen rajoja koettelevaa yhden tosiolevan rakentamista.

Olli:

Uusmaterialismin ja jälkikonstruktionismin refleksiohyöty on mielestäni kiistämätön, mutta asettaisin refleksio kysymyksen vahvemmin tutkimuksen ja sen kohteen väliin kuin tutkimustapaan itseensä. Itseäni mietityttivätkin kirjassa erityisesti konstruktionistisen ajattelun monet ja toistensa kanssa hyvin erilaiset kontekstit, ja tämän osana (väärin) tulkinnot, kiistat ja puolustukset, joita puidaan useampaan otteeseen. Kirjahan esittelee sosiaalisen konstruktionismin pitkälti juuri sosiaali- ja osin humanististen tieteiden sisäisestä näkökulmasta, suhteessa aiempaan tutkimukseen ja nykytutkimuksen eri painotuksiin. Tämä on sikäli luontevaa, että juuri täällä näitä keskusteluja on käyty ja jossain määrin käydään edelleen, vaikkakaan ei yhtä polttavina suhteessa esimerkiksi positivismiin kuin parikymmentä vuotta sitten. Näillä keskusteluilla on siis nähdäkseni tuolloin ollut hyvin erilainen konteksti, joka sijoittui ensisijaisesti verrattain rajattuun tieteensisäiseen keskusteluun esimerkiksi sosiologiassa.

Tällä hetkellä keskustelun relevanssi tuntuisi kuitenkin olevan pikemminkin sosiaalitieteiden ja niiden eri ympäristöjen väleissä. Keskeisenä kysymyksenä on, miten esimerkiksi sosiologia tai laajemmin sosiaalitieteet sijoittuvat monitieteisiin tutkimusympäristöihin, yhteiskuntapolitiittisten implikaatioiden tuottovaateisiin ja yleisesti yhteiskuntaan, jota tutkitaan. Ehkä nämä ovatkin juuri ne kohdat, joissa sosiaalisen konstruktionismin perusteet ovat edelleen kuumia perunoita ja vaikeasti hahmotettavia kysymyksiä.

Laajemmin konstruktionistista maailmankuvaa tarvittaisiin mielestäni monessa paikassa ja yhteydessä, mutta konstruktionismille

paikkansa tunnustava, sosiaalitieteet ylittävä keskustelu ei ole helppoa. Siitä huolimatta, että esimerkiksi laadullisen taloussosiologian sisällä jaetaan laajasti edellä mainitsemani callonlaiset premissit, suurimpaan osaan taloustieteellisestä ajattelusta tai käytännön yhteiskuntapolitiikasta sen analyysillä ei ole juuri särmää. Tämä lienee kytköksissä siihen, että valtavirtataloustieteilijät tai talouspäättäjät eivät suuremmin ole kiinnostuneita taloudellisen todellisuuden ja sen kuvauksen suhteesta tai konstruktioista, vaan siitä, miten ja miksi talous toimii, ja miten ohjata taloutta ja yhteiskuntaa taloudellisesti. Tässä mielessä taloustieteilijät saattavat hyvinkin olla konstruktioistaja jo ”valmiiksi”, mutta tämä ei ole heidän toimintansa ja ajattelunsa keskiössä. Eli vaikka kuinka sosiologit näyttäisivät uskottavastikin, että taloudelliset käytännöt ovat sosi(omateri)aalisesti rakentuneita, niin oma mielenkiintoni oikeastaan nousee kunolla vasta siinä kohtaa, kun mietitään, miten tästä mennään eteenpäin – miten asiaa jäsennetään ja keskustelutetaan paitsi taloussosiologian sisällä myös suhteessa sen ympäristöihin.

Tieteidenvälisistä ja yhteiskuntaan suunnatuista vaikutusyhteyksistä on toki käyty paljon keskustelua niin talouden kentällä kuin laajemminkin. Monia järkeviä vastauksia on annettu, aina feministisen tutkimuksen ja julkisen sosiologian kehittämisestä ja harjoittamisesta

”faktivismiin”, jossa ei pyritä osoittamaan, että esimerkiksi taloustieteilijät olisivat väärässä tai yksinkertaistavat todellisuutta liikaa konstruktivistisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Pelkän ongelmien osoittamisen sijaan keskeistä on kehittää vaihtoehtoisia taloudellisia käytäntöjä esimerkiksi yhteistyössä heterodoksisten taloustieteilijöiden kanssa.

Lisäisin siis Hackingin (1999) ”social construction of what” -kysymykseen tarkennuksen ”and for what”? On mielestäni tarpeen kysyä, mihin konstruktivistiset analyysit kohdistuvat, miksi ja milloin. Mitä teemme sillä tiedolla, että jokin on (tietyllä tavalla) rakentunut? Tietysti tämänkaltaisella tiedolla on itseisarvonsa, enkä tahdo väheksyä esimerkiksi sitä, kuinka sosiaalisen konstruktioismin ajatukset saattavat jalkautua ”arkiajatteluun” pitkälläkin viiveellä, kuten monet sosiaalitieteelliset jäsennykset ovat historian aikana tehneet. Suuri osa käsillä olevasta teoksesta kuitenkin käsittelee konstruktioistista ajattelua vain yhteiskunta- ja ihmistieteiden rajojen sisällä. Ehkä tarkastelua laajentamalla aukeaisi suunta seuraavalle, sosiaalitieteiden sisäistä keskustelua yleisemmälle suomenkieliselle julkaisulle. Näitä ehdottomasti tarvitaan, ja tällaisen kirjoittamisesta voidaankin hyvin syin myös tämän kirjan toimittajia ja kirjoittajia kiittää. ■

KIRJALLISUUS

- Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Duke University Press, London.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966) *Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, New York.
- Callon, Michel (2021) *Markets in the Making: Rethinking Competition, Goods, and Innovation*. Zone Books, New York.
- Callon, Michel & Latour, Bruno (1992) "Don't Throw the Baby Out with the Bath School! A Reply to Collins and Yearley". Teoksessa Andrew Pickering (toim.) *Science as Practice and Culture*. Chicago University Press, Chicago, 343–368.
- Doganova, Liliana (2024) *Discounting the Future: The Ascendancy of a Political Technology*. Zone Books, New York.
- Hacking, Ian (1999) *The Social Construction of What?* Harvard University Press, Cambridge & London.
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionista synteisiä yhteiskuntateoriassa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Hyysalo, Sampsa (2016) "Sosiologinen materia – toimijaverkostoteoreettisen tutkimustarinan ohennus". *Sociologia* 53:3, 275–291.
- Mol, Annemarie (2002) *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*. Duke University Press, Durham.
- Latour, Bruno & Woolgar, Steve (1986) *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. Princeton University Press, Princeton.
- Law, John (2004) *After Method: Mess in Social Science Research*. Routledge, London.
- Silvast, Antti & Virtanen, Mikko J. (2023) "On Theory–Methods Packages in Science and Technology Studies". *Science, Technology, & Human Values* 48:1, 167–189.
- Tiikkainen, Olli & Virtanen, Mikko J. (2021) "Taloustieteen performatiivisuudesta moniperformatiivisuuteen: tapaustutkimuksena vaikuttavuusinvestointi". *Tiede & edistys*, 46: 1–2, 5–27.
- Virtanen, Mikko J. (2015) *Systeemiteoreettisia askelmerkkejä nyky-yhteiskuntaan: Tutkielma systeemiteoreettisesta yhteiskuntateoriasta ja sen metodologisesta käytöstä*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Virtanen, Mikko J. (2018) "Moniäänisyyden ja tahdikkouden välissä: eettisyys ETENEN neuvottelukuntatyössä". *Tiede & edistys* 43:4, 306–325.
- Virtanen, Mikko J. (2019) "What Kind of 'a Girls' Thing? Frictions and Continuities in the Framing and Taming of the HPV Vaccine in Finland". *Sociology of Health and Illness* 41:4, 789–805.
- Virtanen, Mikko J. (2021) "Minne menit, yhteiskuntateoria?" *Tiede & edistys* 46:4, 300–308.
- Virtanen, Mikko J. (2023) "Teoria-menetelmäpaketit laadullisessa sosiaalitutkimuksessa". *Tiede & edistys* 48:2, 13–33.
- Virtanen, Mikko J. (2025) "Illuminating the Grey Box: Unpacking and Moving beyond Latour". *Dialogues in Sociology* 1:2, 202–207.
- Westermeier, Carola, Campbell-Verduyn, Malcolm & Brandl, Barbara (2025) *The Cambridge Global Handbook of Financial Infrastructure*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Woolgar, Steve & Lezaun, Javier (2013) "The Wrong Bin Bag: A Turn to Ontology in Science and Technology Studies?" *Social Studies of Science* 43:3, 321–340.

Tieteellinen elämä

Tunnettu Xerox Parc on 1970-lukulaisen Piilaakson kuhinan, sen teknologisen optimismin monumentti. Alunperin tutkimus- ja tuotekehitysyksiköksi perustettu instituutio toistuu puheissa usein siinä muodossa että ”siellä keksittiin kaikki”: ajatus on kai se, että kaikki minkä varaan vaikkapa Applen ryöstöhintaiset tuotteet rakentuvat, keksittiin ihan helposti ja ilon kautta juuri tuolla. Luettelo alkaa graafisesta käyttöliittymästä ja jatkuu hiiren kautta koko internetin perustaviin teknisiin ratkaisuihin. Kiinnostavaa ei ehkä kuitenkaan ole se, mitä keksittiin, vaan se henki, että mitä tahansa voidaan keksiä, että keksimisellä ja teknologian tarjoamilla ratkaisuilla ei ole mitään rajoja.

Xerox Parc, eli sen kopiokoneista tunnetun yrityksen Palo Alto Research Center, tuli esiin myös tammikuussa järjestetyillä Käännösfestivaaleilla. Sitra on nimittäin muutaman viime vuoden aikana rahoittanut uutta talouden tutkimuksen hanketta ja festivaalilla järjestettiin keskustelu, joka samalla oli esittelytilaisuus hankkeen tuottamalle raportille. Raportin nimenä on ”Ohjelmoitavan talouden kasvu”, ja sen yhtenä suosituksena – kuten kaikilla hankkeilla pitää olla – on että Suomen pitäisi pystyttää tietynlainen talouden tutkimuskeskus ja että Xerox Parc olkoon sen henkeä kuvaava nimi:

Kasvun tulevaisuus ei löydy vanhan taloudellisen järjestelmämme tehostamisesta, vaan talouden sääntöjen, protokollien ja käyttöliittymien uudelleensuun-

nittelusta. Talouden ohjelmoitavuus tarkoittaa juuri mahdollisuutta muokata talouden perusrakennetta: sen kieltä, logiikkaa ja yhteistoiminnan muotoja. [...]

Suomen strategisena mahdollisuutena on kilpailla pääoman massan sijaan arkkitehtuurilla. Ehdotamme siirtymistä yksittäisistä hankkeista systemaattiseen talouden infrastruktuurien kehittämiseen. Tarvitsemme talouden Xerox PARC:n – laboratorion, jossa uuden talouden käyttöliittymät ja pelisäännöt koodataan.

Kukahen tässä puhuu? Käännösfestivaalilla puhujana oli hankkeen ja sen varsinaisen toimijan Economic Space Agencyn keskeinen hahmo Akseli Virtanen, mutta tietysti tällainen ääni kuuluu varmaan jollekin sellaiselle liikkeelle – tai jos asiasta kysyy noilta avaruusajan ajatteliijoilta ja kyseisen hankkeen toimijoilta itseltään, niin General intellectille – joka majailee kaikkialla ja ei missään, siis lähinnä nostalgisessa Piilaaksossa. Voi hyvänen aika, mitä helvettiä te oikein teette! Mitä? Käännösfestivaalin tapahtumassa Virtanen vastasi johdonmukaisesti me-muodossa: me tarvitsemme käänteen, me näemme kumouksen, me koodaamme uuden. Kuka me? Tilaisuudessa kuultiin myös kolme muuta puheenvuoroa, kun kommenttinsa esittivät kolme julkista asiantuntijahahmoa Anni Marttinen, Jussi Parikka ja Teivo Teivainen. Ja näin syntyikin kyllä kieltämättä hieno tapahtuma, joka oli tavallaan koko festivaalin parasta antia.

Festivaali oli kieltämättä tieteellistä elämää pelkästään jo siksi, että hyvin useissa keskusteluissa oli mukana tutkija, joko akateemisen tieteen piiristä tai muuten. Ja voisi sitä tieteellisen elämän nimissä katsoa myös siksi, että olipa mukana kuuluisaa ”tutkittua tietoa” tai ei, koko festivaalin muoto lähestyy tieteellistä tapahtumaa. Sen paneelit ja niiden teemoittelut pyristelevät eroon henkilökeskeisesti tai puoluepoliittisesti käsitettävistä asioista, ja sen sijaan kyse on maailman viheliäisiin kysymyksiin tarttumisesta, maailman parantamisesta ja pyrkimyksestä parempaan.

Festivaali oli tieteellistä elämää parhaimmillaan vielä siksikin, että paikalla oli monissa rooleissa Sitra. Jos festivaali jotain opetti, niin sen, että tämä nimeltäänkin kammottava ”Suomen itsenäisyyden juhlarahasto”, josta tulee mieleen lähinnä Esko Aho ja Jyrki Katainen, on varsinainen kaappauskone, joka syö vastustamattomasti tutkimusta, ajattelivatpa tutkijapolot sitten olevansa aktivisteja, hakkereita tai klassisesti sivistyneitä. Sen tehokkuus on järkyttävä: mitä kaikkea se onnistuukaan saamaan mukaan siihen projektiinsa, jossa se tukee Suomen kasvua. Sitra on kuin herkkupöytä – no juhlarahastohan se on – jonka piiriin päätyvä tutkimus muuttuu itsekin vastustamattomaksi tarjoiluksi, alkaa käydä järkeen, olipa se sitten huuруisen rahanahnetta piilaaksolaista pöhinää tai sinänsä hyvää tarkoittavaa työelämän parantamista. Tietysti Sitra tarjoaa myös leipää, herkut sikseen: varmasti monen vaikka kuinkin kriittisen ja kumouksellisen tutkijan toimeentulo on kieltämättä hyvällä tavalla kohentunut juuri Sitran rahoituksen ansiosta. Ja tiedettä ja tutkimustahan Sitra tuottaa ja tekee, ei sitä voi kieltää.

Sitran viime aikaisista hankkeista mieleenpainuvimpia ovat juuri hankkeista kaikkein optimistisimmat kuten työelämän muutokset, sivistyksen päivittäminen, demokratiakehitys – voi perkele – sekä sen uusin pakkomielle ja jeesustelun aihe ”huoli nuorison tulevaisuuskosta”. Ehkä koko Sitraan saa jonkinlaisen selkeyttävän näkymän, kun katsoo sitä juuri sen Käännösfestivaalien läsnäolosta päin. Se on instituutioon valmis menemään minne tahansa, se

on ikään kuin avoin kaikille ja kaikelle, kunhan se saa pitää yhden sanan kirkkaana: kasvu, kunhan kyse on kasvusta, Sitra on mukana ja nyökyttelee kiinnostuneena. 90-luvulla se ahmaisi valtion omistamat mutta tuolloin vielä arvoltaan vähäiset Nokian osakkeet ja nyt se popsii pääomakseen kurssinsa menettäneitä yhteiskuntatieteilijöitä. Sama tietysti toisinpäin: aivan huomattavaan yhteiskunnalliset tutkijat käyvät läpi yllättävän käänteen, joka rakentuu niin, että kun Sitran herkkupöytä alkaa näkyä, tulee mieleen, että miksipä en minäkin voisi pukea tutkimustani kasvun kielelle, eihän se haittaa, tavallaanhan minäkin puhun kasvusta, eihän sen tarvitse olla rahassa mitattavaa, onhan niitä hyviä kasvavia asioita niin kuin energiatehokkuus, sivistys, hyvinvointi, hyvä mieli... Ja kyllähän tämä Sitraa kiinnostaa.

Myös ”Ohjelmoitavan talouden kasvu” on siis kasvuraportti ja alkaa optimistisilla kysymyksillä: ”Mitä on talouskasvu, jos talous ei ole vain yritysten, instituutioiden ja markkinoiden järjestelmä, vaan protokolla: joukko ohjelmoitavia sääntöjä, jotka määrittävät mitä voimme arvottaa ja koordinoita? Mitä jos talouden kasvu on kiinni siitä, mitä voimme taloudessa ilmaista ja ohjelmoida – ja siitä, kuka tätä pääsee tekemään? Millaisia uusia kasvun logiikkoja ja taloudellisia yksiköitä ohjelmoitava talous voi synnyttää? Miten Suomi voi olla ensimmäisten joukossa, joka hyödyntää tämän muutoksen – ei vain teknologisesti, vaan myös ymmärryksen ja kulttuurin tasolla?” Hyvä Suomi. Mutta miten tämä oikein pitäisi ymmärtää? Kun asian esittää niin, että sinänsä kasvua, sitä mitä se on ja mikä on sen määritelmä, ei ole pakko kiinnittää, vaan että riittää kun kysyy mitä se on, niin kai tästä on pääteltävä, että niin sanottu kasvupakko on sekä sitralaisessa että Käänteessä esitellyn talousajattelun puitteissa se puhdas ja muodollinen vaatimus, että sitä on oltava, muodossa missä tahansa. Tämä tietysti käy yksiin Xerox-hengen kanssa: optimismin sisällöksi riittää se, että keksimistä on – kun keksimisen puitteet ja vaateet käyvät nihkeiksi maan päällä niin lähdetään sitten kohti avaruutta.

Tulevaisuuden kuvittelemisessa kaikkein kavalinta on, että alkaa nähdä tulevaisuuden jollain

lailla "kiehtovana" pelkästään siksi, että siellä kuvitellussa tilassa asiat näyttävät olevan toisin kuin juuri nyt – ja aivan sama millä tavalla, kunhan tulevaisuus on jännä ja jännittävä, taianomainen tai kauhistuttava. Monenlaiset fantasian kirjalliset muodot, tieteisfiktio mukaan luettuna, ovat auttamattoman konservatiivisia: eivät pelkästään siksi, että kuvaillut maailmat ovat kuvitteellisuuksistaan huolimatta rakenteellisesti kuin muistoja jostain kaukaisesta nostalgisesta menneisyydestä, vaan erityisesti siksi, että niitä liikuttaa halu nimenomaan kuvitella radikaali käänne, loppu tai tuonpuoleinen sen sijaan, että ne etsisivät muutosta, liikettä ja elämää täältä. Olivatpa tulevaisuuden näkymät positiivisia tai tuhohtäyteisiä, tällainen konservatiivisuus on fantasian optimismia: kuvittelu pitää järkähtämättömänä periaatteenaan sitä, että tulevaisuutta jäsentävä horisontti on olemassa, se oletus ei liikahta milliäkään, ja siitä käsin on tietysti mahdollista herkutella jännittävillä ajatuksilla siitä, mitä tapahtuu. Ja tietysti me saamme itse kukin kuvitella ja huvitella miten haluamme, eipä siinä, mutta kun kokonaiset instituutiot ryhtyvät ajamaan tietynlaista kuvittelemista ja sen merkitystä, tulee mieleen jupista.

"Optimismi on kuin huono kevätaiheinen runo", kirjoitti Walter Benjamin tunnetussa Surrealismi-esseessään. Siinä toimijassa, jota Benjamin kutsuu demariksi, ja kai hyvällä syyllä tämä nimi toimii käsitteellisesti yhäkin, on tyypeää se, että sille tulevaisuus on aina työn takana ja että tuo toimija uskoo katoavansa jäljettömiin ilman optimistista horisonttiaan. Siksi ihan kohta saapuva on aina kiinnostavampi kuin se mikä on jo täällä, olipa se vaikka avaruusaika. Tällainen runoilija säteilee toivoa kuin Tony Blairin instituutti: kun se katselee tulevaisuuteen ja kertoo mitä näkee, hienompi tulevaisuus on jo melkein täällä tilana, jossa kaikki toimivat "ikään kuin" enkelit, ja jossa jokainen on "ikään kuin" rikas ja jossa jokainen on yhtä lailla "ikään kuin" vapaa. Se että enkeleistä, rikkaudesta tai vapaudesta ei täällä nykyisyydessä näy jälkeäkään ei haittaa, pikemminkin päinvastoin. Tämä vain motivoi työtä, kuvittelua, keksimistä ja pöhinää "ihan kohta" saapuvan edellä.

Mikä siis on kavalaa? Kuvittelipa vallitsevan maailman loppua eksplisiittisesti tai vain rivien välissä puhumalla toisenlaisista maailmoista, on tässä koko kuvittelun logiikassa kavalaa juuri se, että kaikesta näennäisestä kuvittelun vapaudesta ja miksei kumouksellisuudestakin huolimatta sitä itse asiassa liikuttaa lähinnä halu uskoa, että nimenomaan tätä maailmaa tässä ja nyt kannattelee ja pidättelee jokin. Tätä salatusti konservatiivista uskoa voi vankistaa hyvin vähillä keinoilla, ei melkein millään, mutta yksi keino on jo vanha ja se ei lakkaa monistumasta loputtomasti: saarnata käänteestä eli puhua siitä, mikä ei ikään kuin vielä aistein näy, ja tehdä se niin että esittää sen kaiken nykyisten ankeuksien ja vääryyksien loppuna. Valitettavasti on jo kauan ollut selvää, että nämä saarnaajat eivät pysy kirkkojensa seinien sisäpuolella vaan leviävät kaikkialle, myös ja erityisesti sinne missä ollaan ja toimitaan ikään kuin edistyksen nimissä.

Käänne-festivaali toistelikin viestinnässään lausetta "Olet jo valmis", kai ikään kuin yrityksenä muistuttaa, että siellä noin ei ajatella ja että mistä suunnasta muutos tulee. Siinä mielessä osuvasti konseptoitu ja viestitty kyllä! Maailmassa on tietysti tarpeeksi konsepteja ja festivaaleja joiden kärkenä on se, että pitää valmistautua, kehittyä ja suuntautua niin, että kohta tapahtuu jotain, mutta ei ihan vielä. Tässä mielessä Käänne-festivaali kyllä oli hyvin tehty jo siksi, että vähintäänkin jäi ainakin auki, oltiinko aivan täysin optimismin julmuuksien vankina.

Onhan se tietysti aina ymmärrettävää, että avaa optimistille oven, varsinkin jos festivaalin tarkoituksena oli avoimesti ja rohkeasti koota monenlaisia virtoja ja voimia yhteen siksi, että näin saattaisi syntyä – keinoja kaihtamatta – "vaihtoehtoja kurjistuspolitiikalle". Tässä hengessä kai talouden avaruusagentitkin festivaalilla Sitran rahoineen pörräsivät. Ja miksipä eivät pörräisi, sillä heidän työllään on jo pitkä perinne: suunnilleen kymmenen vuotta sitten heidän projektinaan oli soluttautua finanssiin, hakeroitua sen järjestelmiin ja siten ikään kuin tuottaa rahaa tyhjästä ja kaikille. Projektin nimi – kai se on yhä olemassa – oli "Robin Hood Asset Management Cooperative" ja tottakai sen tarkoitus oli hienosti

synkroniassa Kääntein ajatukselle kurjistuspolitiikan vastustamisesta. ”Me teemme tavallisten ihmisten rahalle saman, mitä Airbnb tekee heidän asunnoilleen ja Uber heidän autolleen: muutamme sen tuotantovälineeksi. Erotuksena on se, että alustamme on toimijoidensa omistama ja kaikki hyöty tulee heille”, sanoi Robin Hood Helsingin Sanomien jutussa vuonna 2015.

Kymmenessä vuodessa Sherwoodin metsä on siis vaihtunut Sitran herkkupöytä, mutta ei hätää, yhä hän puhuu köyhille, tai ainakin myös heille. Käänte-festivaalilla ”Ohjelmoitavan talouden kasvu”-tapahtuman kaikki puhe oli monikon ensimmäisessä, joten siitä pitää kai päätellä, että tuo me olemme me kaikki. Kuulostaa hyvältä: jos me vain koodaamme yhdessä talouden käyttöjärjestelmän ajanmukaiseksi, niin kyllä kai tämä tästä.

Olisiko tässä siis nähtävissä jokin pieni ero? Kun aiemmin, siis Robin Hood -bisneksen aikoihin, pohinää häiritsi se täysin kajahtanut ajatus, että toiminnassa olisi kyse sellaisesta pienestä vastahankaisuudesta, josta vaikkapa Deleuze

on puhunut, oli silloin vain pakko ottaa vastaan se tosiasia, että tuo joukko todella ajatteli olevansa vähäistä, alhaista ja alistettua siksi, että se pöhisi poikaporukalla, kuin isiensä autotalleissa pelkästä keksimisen ilosta koodaavat. Törkeintä tuollaisessa optimismissä on sen taipumus esittää itsensä jonain muuna – tämä on tietysti jo vakaa perinne eikä mikään yksittäisten Käänte-festivaalin puhujien puliveivaus. Ajatuksena on, että Xerox Parc käy malliksi toimijalle, joka ei etsi tunnustettua paikkaansa valtion ja muiden vallan instituutioiden organisoimasta järjestyksestä vaan tulee pieneksi, eläimeksi, näkymättömäksi ja niin edelleen. Talouden kanssa se tietysti on mahdollista ja siinä mielessä toteuttavissa: voi ryhtyä toimijaksi joka ikään kuin hakkerina omaksuu järjestelmän keinot ja parasitit tavoin asettuu järjestelmän sisään – ja yllättää itsensäkin herkkupöydässä istumasta. Piilaaksossa muutama kymmenen vuotta sitten autotalleissa ja opiskelija-asuntoloissa pöhisseet tietysti ihmettelevät päätymistään valkoisen talon kabinetteihin. ■

NUMERON KIRJOITTAJAT

TUOMO ALHOJÄRVI FT, yliopistotutkija, Itä-Suomen yliopisto

KIRSI PAULIINA KALLIO HTT, professori, Tampereen yliopisto

ARI KORHONEN FM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto

ROBIN LINNAVIRTA VTK, maisteriopiskelija, Helsingin yliopisto

ALEKSI LOHTAJA YTT

KAROLIINA LUMMAA FT, dos., tutkija, BIOS-tutkimusyksikkö

KATARIINA MÄKINEN YTT, vanhempi tutkija, Tampereen yliopisto

AATU PUHAKKA YTM, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto

LEENA RÄTTYÄ FM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto

OLLI TIIKKAINEN YTM (väit.), tutkija, Helsingin yliopisto

MIKKO J. VIRTANEN VTT, dos., yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

Tutkijaliitto

Para KIRJAN PAINAJAN

LEVINNEISYYS

lineaarisen ajattelun

VYÖHYKKEELLÄ

Arja Karhumaa

ISSN 3087-5773

Arja Karhumaan diagrammaattisessa tutkielmassa kohtaavat kaksi oliota: Ips typographus, kirjanpainajaksi nimetty kuoriainen, ja Homo typographicus, "typografinen ihminen". Teksti sekoittaa tunnettujen tiedonalojen käsitteitä ja tekstilajeja radikaalilla tavalla sekä ravistelee käsityksiä kirjoituksen, painamisen ja ajattelun inhimillisyydestä ja lineaarisuudesta.

LEENA RÄTTYÄ

Entrepreneurship as Governance of Subjectivity in the Transversal Competence Area “Working Life Competence and Entrepreneurship” of the Basic Education Curriculum

Integrating entrepreneurship into school curricula forms part of broader educational policy developments. This article examines this trend by analysing the forms of pupil subjectivity constructed through the transversal competence of “Working Life Competence and Entrepreneurship” in the *Finnish National Core Curriculum for Basic Education* (2014). The curriculum is interpreted as a socio-political instrument of guidance. Drawing on critical discourse analysis, the article explores pupil subjectivity through Michel Foucault’s elements of ethical relations. The analysis shows that the relationship between curriculum defined subjectivity and society is marked by a tension between individualism, which emphasises the individual, and communitarianism, which emphasises the community. Within the curriculum discourse, entrepreneurship constructs a form of pupil subjectivity that is attuned to the realities of the knowledge society. However, the analysis of elements of ethical relations also reveals inconsistencies in the curriculum discourse, particularly regarding social cohesion, expressions of responsibility, and references to changing conditions. These findings point to ideological ambiguity and reflect a broader societal transition in which struggles over the value base of the welfare state intersect with the demands of neoliberal educational policy. For education providers who use the curriculum as a guiding tool, such ideological ambiguity may pose practical and interpretative challenges.

KEYWORDS *entrepreneurship, educational policy, critical discourse analysis, curriculum, governmentality*